

Journal of International Eastern European Studies

**Journal of International Eastern European
Studies**

Vol. 3, No. 1, Winter 2021

Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Yıl. 3, Sayı. 1, Kış 2021

Sakarya

Aralık 2021

ISSN: 2687-3346

Journal of International Eastern European Studies

Vol. 3 Number 1 Winter 2021

JIEES is a peer-reviewed bi-annual international academic journal, published in Summer (June) and Winter (December). Also a special issue can be published every year. The electronic version of the journal can be read at dergipark.org.tr/jiees. Author guidelines and editorial policies on submission of manuscripts can be found on the same website. JIEES is using plagiarism softwares in order to detect and prevent plagiarism.

Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Yıl 3 Sayı 1 Kış 2021

JIEES, uluslararası hakemli bir dergidir. Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Ayrıca bazı zamanlarda özel sayılar yayımlayabilir. Derginin elektronik versiyonuna dergipark.org.tr/jiees adresinden erişilebilir. Dergiye gönderilen makaleler, intihal olaylarının tespiti ve engellenmesi amacıyla intihal tespit programları ile denetlenmektedir.

Sahibi ve Sorumlusu / Owner

Yücel ÖZTÜRK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/ Editor-in-Chief

Tufan TURAN

Editörler / Editors

Mustafa Öztürk, Mualla Uydu Yücel

DERGİNİN TARANDIĞI İNDEKSLER/ JIEES IS INDEXED IN

ResearchBib

Google Akademik

Eurasian Scientific Journal Index

Scientific Indexing Services

ASOS indeks

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

- 1 **Silistre Ayanı Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Hayatı ve Faaliyetleri**
Life and Activities of the Ayan of Silistre Yılıkoğlu Süleyman Ağa
Halil Haluk Durkan
- 28 **Boğdan'ın Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boğdan**
The Foundation of Moldova and Its Rule under Ottoman Empire
Fikriye Erkul
- 43 **İlmin ve Kalemin Orak ve Çekiç ile Dansı Kırımlı Büyük Türkolog Bekir Sıdkı Çobanzade (15 Mayıs 1893-13 Ekim 1937)**
The Dance of Science and Pen with Sickle and Hammer Bekir Sidki Cobanzade, Great Turkologist from Crimea (15 May 1893-13 October 1937)
Nuri Kavak – Muhammet Taha Bayraktar
- 54 **Annuaire Oriental Defterlerine Göre Üç Dönemde Ordu Şehrinde Sosyal ve Ticaret Yaşamı**
Social and Commercial Life in the City of Ordu in Three Periods According to Annuaire Oriental Records
Serkan Yazıcı – Canser Okur
- 97 **Balkanlardaki Peçenek- Kuman/Kıpçak Mücadelesi ve Bu Mücadelenin Lebunion Savaşına Etkisi**
The Pecheneg & Cuman/Kipchak Conflict in Balkans and the Effect of This Conflict over the Battle of Lebunion
Mualla Uydu Yücel

YAYIN KURULU/ EDITORIAL BOARD

Tasin Gemil, Prof. Dr., Cluj Babeş Bolyai University, Romania.

Rossitsa Gradeva, Prof. Dr., Sofia University, Bulgaria.

Mehmet İnbası, Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Türkiye.

Adnan İsmaili, Prof. Dr., Tetova State University, North Macedonia.

Maria Ressené Ivanics, Prof. Dr., University of Szeged, Macaristan.

Nuri Kavak, Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye.

Viyaçeslav Stanislavskiy, Prof. Dr., National University of Sciences, Ukraine.

İbrahim Telliöğlu, Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye.

Ferhat Turanlı, Prof. Dr., National University of Kyiv-Mohyla Academy, Ukraine.

Ayşe Üstün, Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Türkiye.

Behçet Kemal Yeşilbursa, Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, Türkiye.

Alper Başer, Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye.

Sener Bilalli, Assoc. Prof. Dr., International Balkan University, North Macedonia.

Altay Tayfun Özcan, Prof. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye.

Serkan Yazıcı, Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Türkiye.

Natalia Krolikowska, Assist. Prof. Dr., Warsaw University, Poland.

Esra Özsüer, Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiye.

Cihan Yemişçi, Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye.

DANIŞMA KURULU/ ADVISORY BOARD

Erhan Afyoncu, Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Türkiye.

Feridun M. Emecen, Prof. Dr., 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye.

Vahdettin Engin, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Türkiye.

Mehmet İnbaşı, Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Türkiye

Yaroslav Kalakura, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University, Ukraine.

Ayşe Kayapınar, Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Türkiye.

Orhan Kılıç, Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Türkiye.

Hakan Kırımlı, Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi, Türkiye.

Yusuf Oğuzoğlu, Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, Türkiye.

Mehmet Öz, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türkiye.

Azmi Özcan, Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türkiye.

Enis Şahin, Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Türkiye.

Bejtullah Demiri, Assoc. Prof. Dr., International Balkan University, North Macedonia.

Kire Sharlamanov, Assoc. Prof. Dr., International Balkan University, North Macedonia.

Mevludin Ibishi, Assist. Prof. Dr., International Balkan University, North Macedonia.

SAYI HAKEMLERİ/ REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Yücel Öztürk (Sakarya Üniversitesi/ Türkiye)
Prof. Dr. Serkan Yazıcı (Sinop Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet İnbaşı (Erciyes Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Münevver Ebru Zeren (Haliç Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ömer Kul (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Refik Arıkan (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Zeynep İskefiyeli (Sakarya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Vedat Turgut (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Bülbül (Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Recep Yaşa (Sakarya Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Esin Tüylü Turan

Araştırma Makalesi/ Research Article

Silistre Ayanı Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Hayatı ve Faaliyetleri*

Halil Haluk Durkan**

(ORCID: 0000-0001-7410-9381)

Makale Gönderim Tarihi

20.09.2021

Makale Kabul Tarihi

21.12.2021

Öz

Bu makale 1792-1813 yılları arasında eşkıyalıktan Silistre ayanlığına yükselen Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın yaşamı hakkında bilgiler vermektedir. Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın dağlı eşkıyasının ortaya çıktığı dönemde adı belgelerde geçmeye başlamıştır. Bu süreçte eşkıyalık faaliyeti yürütmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. 1801 yılında Silistre mütesellimi olmasıyla daha önceden arasının bozuk olduğu Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'yla çevre kazalardaki nüfuz mücadelesine başlamıştır. Bu mücadele Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın 1806 yılında ölümüne kadar devam etmiştir. Yılıkoğlu bu mücadele sırasında sadece Tirsinikli'yle değil adamları Alemdar Mustafa Ağa ve Pehlivan İbrahim Paşa'yla da uğraşmıştır. Tirsinikli'nin ölümünden sonra yerine Rusçuk Ayanı seçilen Alemdar Mustafa Ağa, Yılıkoğlu'nu Silistreden çıkararak bir süre uzak kalmasını sağlamıştır. Daha sonra 1808 yılında Alemdar'ın da ölümüyle tekrar Silistre'ye ayan olarak geri dönmüştür. 1812-1813 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Rusya'ya kaçması ve dönüşünün ardından ölümü hakkında bilgiler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yılıkoğlu Süleyman Ağa, Tirsiniklioğlu İsmail Ağa, Alemdar Mustafa Ağa, Pehlivan İbrahim Paşa, III. Selim

* Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde 2017 yılında tamamlanmış olan *Silistre Ayanı Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Hayatı ve Ayanlık Faaliyetleri* başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

** Araştırmacı, Türkiye, halil_10_1990@hotmail.com

Life and Activities of the Ayan of Silistre Yılıkoğlu Süleyman Ağa

Abstract

This article gives information about the life of Yılıkoğlu Süleyman Ağa, who rose from banditry to Silistra ayan between 1792-1813. The name of Yılıkoğlu Süleyman Ağa started to appear in documents when the mountain bandit appeared. It is understood that he tried to carry out banditry activities in this process. He started his struggle for influence in the surrounding districts with Tirsiniklioğlu İsmail Ağa, with whom he had been at odds before, when he became the trustee of Silistra in 1801. This struggle continued until the death of Tirsiniklioğlu İsmail Ağa in 1806. During this struggle, Yılıkoğlu not only dealt with Tirsinikli but also with his men Alemdar Mustafa Ağa and Pehlivan İbrahim Paşa. After Tirsinikli's death, Alemdar Mustafa Ağa, who was chosen instead of Ruse Ayan, removed Yılıkoğlu from Silistra and kept him away for a while. Later, with the death of Alemdar in 1808, he returned to Silistra as a notable. After the Ottoman-Russian war of 1812-1813, information about Yılıkoğlu Süleyman Ağa's escape from Russia and his death after his return has been revealed.

Keywords: Yılıkoğlu Süleyman Ağa, Tirsiniklioğlu İsmail Ağa, Alemdar Mustafa Ağa, Pehlivan İbrahim Paşa, III. Selim

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Hayatı

Yılıkoğlu'nun etkinlik sahası bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Silistre ve Deliorman bölgesidir. Balkanların kuzeyindeki Silistre ve Deliorman çevresini hâkimiyeti altında tutan sınır boylarının son büyük¹ ayanı Yılıkoğlu Süleyman Ağa arşiv belgelerinin çoğunda Yılıkoğlu ya da Yılıkzade diye geçmektedir. "Yılık" kelimesinin Tuna boyu taraflarında kullanılan anlamca karşılığı *şası* demektir². Kelimenin anlamından da anlaşılacağı üzere ismin aile büyüklerinde birinin bu özelliğinden dolayı takıldığı söylelenebilir. Bununla birlikte "Yılıkzade" ismi sülale ismi olarak da kullanılmıştır.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın aslen Silistre'ye bağlı Taşağıl köyünden olduğuna dair bilgi Uzunçarşılı'nın eserinde yazmakta ise de bu bilginin

¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, Hzl. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.171.

² *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. 11, Türk Dil Kurumu, Ankara 1979, s.4269-4270.

yanlış olduğu asıl doğum yerin şahinler köyü olduğu arşiv belgesiyle dođrulanmıřtır³.

Yılıkoğlu'nun Silistre mütesellimi olmadan önce Silistre ve Deliorman gibi yerlerde serseri bir şekilde dolaşıp eşkıyalık yaptığı ifade edilmiştir. Bulgar tarihçi V.P. Mutafchieva'nın iddiasına göre Yılıkoğlu 1787-1792 savaşı sırasında Deliorman bölgesini yıkan ve Rumeli'nin kuzey bölgesindeki Silistre ve Deliorman bölgelerinin egemenliği için mücadele eden ilk büyük Kırcalı lideriydi⁴. Bu iddia Yılıkoğlu'nun ortaya çıktığı ilk yıllar için doğru olabilir. Çünkü dağlı eşkıyasının ortaya çıkış tarihleriyle belgelerde adının geçmeye başladığı tarihlerin aynı zamanda olması bu ihtimali güçlendirmektedir.

Osmanlı arşiv kaynaklarında Yılıkoğlu'na ait tespit edilen en eski tarihli belge tahmini olarak 1791 yılına aittir. Bu belgede Yılıkoğlu'na yaptığı eşkıyalık hareketlerinden vazgeçmesi ve kanunlara uyması emredilmiştir. Yılıkoğlu ise bu emre karşılık gönderdiği arzında, İsmail Bina Emini Numan Bey'e sığındığını belirterek padişahtan affedilmesini istemiştir. Eğer affedilirse devleti için canı gönülden var gücüyle çalışacağına söz vermiştir. Bunun yanında Numan Bey eğer affedilmez ise eşkıyaya katılabilme düşüncesinde olacağını, affedilirse o çevrede söz sahibi olduğu ve İsmail Kalesine de yakınlığı nedeniyle yardımı olabileceğinden bahsederek Yılıkoğlu'nu kurtarmaya çalışmıştır. Yılıkoğlu'nun af dilemesiyle Numan Bey'in tavsiyeleri işe yarmış ve Yılıkoğlu affedilmiřtir⁵. Bu belgede dikkat çeken nokta ise Yılıkoğlu'ndan *Hezargratlı* diye bahsedilmesidir. Bu bilgi Yılıkoğlu'nun doğduğu şahinler köyünün o dönemde Hezargrat'a bağlı olduğunu göstermektedir. Yine bu belgenin ortaya koyduğu diğer bir veride Yılıkoğlu'nun 1791 yılı itibariyle bölgedeki yetkililerle en azından bir

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK Yayınları İstanbul 1942, s.33; BOA, C.ZB, nr. 67/3327- vr. 2 numaralı belgede maskat-ı re's olan şahinler karyesinde olan.... şeklinde geçmektedir.

⁴ V.P. Mutafçieva, "XVII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.31, Mart 1978, s.170.

⁵ BOA, AE.SSLM.III., nr. 1/1. Ahmet Hazerfen, *Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkıyası 2 Osmanlı Arşiv Belgeleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s.296-297. Bkz. Bahsettiğimiz belgeyi Ahmet Hazerfen bu kitabında çevirmiştir. Bu belgede tarih yoktur. Lakin yazar kitabında belgeye 1791 yılını tahmini olarak vermiştir.

kısmı ile dostluk veya çıkar ilişkisi içinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Yılıkoğlu'nun eşkıyalık faaliyetlerine başladığı zamanın dağlı eşkıyasının ortaya çıktığı zamana⁶, yani 1791-1792 yılına, denk gelmesinin bir tesadüf olmadığı kanısındayız. Çünkü Yılıkoğlu adının belgelerde ilk defa dağlı eşkıyasıyla beraber çıkması Yılıkoğlu'nun bu karışıklıkta bir eşkıyalık faaliyeti yürütmeye çalıştığının göstergesi olabilir. Ya da yukarıda bahsedildiği gibi V.P. Mutafchieva'nın iddiası üzerine Silistre ve Deliorman bölgelerinin egemenliği için mücadele eden ilk büyük Kırçalı lideri olması ihtimali de vardır.

Yılıkoğlu'nun bu tarihlerden sonraki 6 sene içinde Osmanlı arşivi kayıtlarında Rumeli'de yaptığı herhangi bir faaliyetle ilgili belgeye rastlanmamıştır. Bu süre içinde Yılıkoğlu'nun belgelerde adının geçmemesinin nedeni Osmanlı Devleti için tehlike arz edecek herhangi bir eşkıyalık faaliyeti yürütmediği şeklinde ifade edilebilir. Bu durumun 1793 yılında Edirne Bostancıbaşısı ile dağlı eşkıyası arasında alınan bir karar neticesinde dağlı eşkıyasının eşkıyalıktan vazgeçerek rahat duracağına söz vermesinin⁷ Yılıkoğlu'nun üzerindeki etkisini, aynı tarih ve aynı coğrafi bölgede olması sebebiyle, açıklamaktadır.

Bu geçen 6 seneden sonra 23 Ocak 1798 tarihli belgede Yılıkoğlu ile ilgili kaydedilen bir olayda Pazvantoğlu Osman'ın destekçilerinden Pazarcık Ayanı Sarıklıoğlu'nun Hezargrat Ayanı Hacı Ömer Ağa ile husumetinden dolayı Yılıkoğlu'nu onun üstüne musallat ettiği anlatılmıştır⁸. Dağlı eşkıyası olarak adlandırılan grubun ayanların hizmetinde bulunması alışılmış bir durumdur⁹. Bu belge Yılıkoğlu'nun Pazarcık Ayanı Sarıklıoğlu'nun emri altında çalıştığını ve Hezargrat ayanının bölgesinde eşkıyalık ederek musallat olduğunu ortaya koymaktadır.

⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı imparatorluğunda Dağlı İsyancıları(1791-1808)*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983,s.33.

⁷ Enver Ziya Karal, *III. Selim'in Hatt-ı Hümayunları*, TTK Yayınları, Ankara 1942, s. 115.

⁸ BOA, HAT, nr. 63/2763.

⁹ Karal, *a.g.e.*, s. 115-117.

Bu olaydan 2 yıl sonra arşiv belgelerinde Yılıkoğlu Süleyman'dan “*Hasekiyan-ı Hassa*” unvanıyla bahsedilmeye başlanmıştır¹⁰. Bu unvan Yılıkoğlu Süleyman'a askeri hizmetlerinden dolayı verilmiştir¹¹. Lakin bu unvanın nasıl verildiği hakkında elde herhangi bir veri yoktur. Bu unvan karşısında yaptığı askeri hizmetler Yılıkoğlu Süleyman'ın Silistre mütesellimliğine giden yolda bir basamak olmuştur.

Bundan sonra 1800 yılının hemen başında Yılıkoğlu Süleyman Ağa Silistre, Tekfurgölü, Varna, Yenipazar, Pravadi, Çardak, Umurfakih, Babadağı, Karaharman, Balçık, İsakçı, Sahne, Mangalya, Kalcan ve Hacıoğlu Pazarı, Maçın, Tulca, Hırşova, Kozlıca, Tuzla, Ekradcık, Ahyolu, Misivri, Yenice-i Kızılagaç, Hatunili, Karinâbâd, Aydos, Yanbolu, İslimye ve Nevâhî-i Yanbolu kazalarının iltizam gelirlerini almasıyla mütesellimlik yolunda daha da güçlenerek nüfuzunu genişletmiştir. Ayrıca burada Yılıkoğlu'na “*Silahşorân-ı Hassa*” şeklinde hitap edildiği için başka bir rütbe de aldığı anlaşılmaktadır¹².

Yılıkoğlu Süleyman Silistre mütesellimliğine kadar ki hayatından önce, yani 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nın son yıllarında başlayan eşkıyalık faaliyetleriyle hem devletin yanında hem de eşkıyalık yaparak devletin karşında gidip gelen durumu Haseki ve Silahşor rütbesi almasıyla artık asıl işinin Osmanlı Devleti'ne hizmet etmek olduğunu anlamıştır. Fakat Yılıkoğlu hem devlete hizmet etmesi hem de başka ayanlarla aralarındaki mücadeleden kaynaklı karışıklık çıkarmak gibi ikili durumu mütesellim olduktan sonra da devam edecektir.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Siliste Mütesellimliğine Gelmesi ve Dağlı Eşkıyası ile Mücadeleye katkıları

XVIII. yüzyılın son iki yılında Yılıkoğlu Süleyman'ın herhangi bir eşkıyalık faaliyeti yapmadan devletin hizmetinde olduğunu

¹⁰ BOA, HAT, nr. 53/2493-A; Halime Doğru, *Bir Kadı Defteri Işığında Rumeli'de Yaşam*, Kitap Yayınevi, Eskişehir 2007. Bkz. Halime Doğru'nun bu kitabın yazımında çevirisini yaparak kullandığı R 42 Numaralı Dobruca DŞS, hk. 69 orijinalinden atıfta bulunulmuştur.

¹¹ Bkz. Abdülkadir Özcan, “Haseki”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul, 1997, s.368.

¹² R 42 Numaralı Dobruca ŞŞS, hk.106.

göstermesiyle kendi lehine olan yükselişin önü açılmıştır. Önünü açan diğer bir durum ise aldığı rütbelerden sonra Dobruca ayanı¹³ olmasıdır.

Yılıkoğlu daha Dobruca ayanı iken Osmanlı Devleti'nin dağlı eşkiyasıyla olan mücadelesine katılarak hizmette bulunmuştur. 1800 yılında Pazvantoğlu Osman'a karşı planlanan askeri harekâtın içerisinde yer almıştır. O sırada Silistre valiliğinde Musa Paşa bulunmaktaydı. Silistre Valisi Musa Paşa, Pazvantoğlu'nun yarattığı karışıklığı gördüğünü, buradaki kaza ayanları arasındaki silahlı çatışmayı önleyerek aralarını bulduğunu ve dağlı eşkiyasına karşı Niğbolu'ya asker göndereceğini bildirmiştir. Niğbolu'ya yapılacak bu harekâtın başına ise Palaslı Mehmed Paşa getirilmiştir¹⁴. Yılıkoğlu Süleyman Ağa ve Tirsinlikioğlu İsmail Ağa¹⁵ da eşkiyanın cezalandırılması için söz birliği ettiklerini ve diğer kaza ayanlarının da (Hezargrad, Şumnu vs.) bu konuda taahhüt verdiklerini Silistre Valisi Musa Paşa'ya yazdıklarını mektuplarında belirtmişlerdir¹⁶. Daha sonra Yılıkoğlu Süleyman, dağlı eşkiyasını yok etmesi için görevlendirilen Palaslı Mehmed Paşa'nın emrine girerek harekâta katılmıştır¹⁷. Demek ki Yılıkoğlu Pazvantoğlu'na karşı olan harekâta katıldığına göre dağlı eşkiyasından uzaklaşmıştır.

Dağlı eşkiyasına karşı olan harekât bittikten sonra Yılıkoğlu Süleyman Silistre mütesellimi olmak istediği için Tirsinlikioğlu İsmail Ağa'yla olan çatışmaları daha da artmıştır. Yılıkoğlu Dobruca ayanı iken Silistre mütesellimliğinde Tirsinlikioğlu İsmail Ağa'nın adamı olan Battal Mustafa Ağa bulunmaktaydı¹⁸. Battal Mustafa Ağa'nın Silistre halkına baskıları, devleti bu durum karşısında harekete geçirmiştir. Bundan dolayı Rumeli Valisi Hakkı Paşa tarafından Battal Ağa defalarca uyarılmıştır. Yapılan uyarılara rağmen Battal Mustafa Ağa'a halka yönelik baskılarını durdurmamıştı. Daha sonra devlet yönetimi Battal Mustafa Ağa yerine Yılıkoğlu Süleyman Ağa'yı Silistre mütesellimliğine

¹³ BOA, HAT, nr. 77/3179-B numaralı belgede "*Hâlâ Dobruca A'yânı Yılıkoğlu Süleyman kullarına şerif-i ikrâ-ı sudûr*" olarak hitap etmektedir.

¹⁴ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara 1994, s.64.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kemal Beydilli "*Tirsinlikioğlu İsmâil Ağa*", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.41, İstanbul, 2012, s.204-205.

¹⁶ BOA, HAT, nr. 50/2375-C; BOA, HAT, nr. 1426/58421.

¹⁷ BOA, HAT, nr. 77/3179-B.

¹⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s.33.

aday olarak düşünmeye başlamıştır¹⁹. Silistre halkının da Yılıkoğlu'nun mütesellim olmasını istediği yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bunların üzerine Yılıkoğlu Süleyman Ağa devlete bir mektup yazarak Silistre ahalisinin Battal Mustafa Ağa'dan yüz çevirmesiyle onun firar ettiğini ve halkın kendisinin mütesellim olmasını istediğini söyleyerek Silistre mütesellimliğine tayin emrinin gönderilmesini talep etmiştir²⁰.

Silistre mütesellimliğine Yılıkoğlu Süleyman Ağa haricinde Rusçuklu Aliş Ağa'nın da getirilmesi düşünölmüştü. Bu ihtimale karşı Rumeli Valisi Hakkı Paşa'nın tahriratında mütesellimliğe Aliş Ağa'nın gelmesinin münasip olmadığını tarafsız bir mütesellim olması gerektiği görüşünü iletmıştır. Bunun yanında Yılıkoğlu'nun Silistre mütesellimi gibi hareket ettiğinden de bahsetmiştir²¹.

İstanbul bu durum karşısında Tirsiniklioğlu İsmail'in bölgede güçlenerek yayılmasını durdurmak için Hakkı Paşa'nın buyruktusu ile 1801 yılında Yılıkoğlu Süleyman Ağa'yı Silistre mütesellimliğine tayin etmiştir²².

Yılıkoğlu'nun Silistre mütesellimliğine tayin edilmesi üzerine İstanbul'dan Silistre Valisi Gürcü Osman Paşa'ya ferman göndererek Battal Mustafa Ağa İstanbul'a çağırılmıştır. Çünkü Yılıkoğlu'nun Silistre mütesellimliğini kendisine yönelik bir tehdit olarak algılayan Tirsiniklioğlu İsmail, Battal Mustafa Ağa'ya kuvvet vererek Silistre üzerine göndermiştir. Bu durum hakkında Rumeli Valisi Hakkı Paşa İstanbul'a gönderdiği tahriratında, Battal Mustafa Ağa'nın Silistre'den İstanbul'a çağırılması hakkında Gürcü Osman Paşa'ya gönderilen fermanın uygulanmasının bölgede boşluk yaratacağını söylemiştir. Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın da Battal Mustafa Ağa'nın gidişini fırsat bilerek bu boşluktan faydalanabileceği ve eşkıyalık yapabileceğinden bahsetmiştir. İstanbul bu durumu değerlendirmiş ve Tirsiniklioğlu'na bir mektup yazarak Battal Mustafa Ağa'nın İstanbul'a çağırılmasını ya da oradan uzaklaştırılması emrini vermiştir. İşin daha fazla uzamasını

¹⁹ BOA, HAT, nr. 54/2509.

²⁰ BOA, C.DH, nr. 337/16838.

²¹ BOA, HAT, nr. 43/2171.

²² BOA, HAT, nr. 118/4773, BOA, HAT, nr. 126/5186-A bu iki belgenin tarihleri üzerinde yapılan incelemede 1801 yılının Ekim ayıyla 1802 yılının Şubat ayı arasında Silistre mütesellimi olduğu anlaşılmaktadır.

istemeyen Tirsiniklioğlu ise Battal Mustafa Ağa'nın bir daha Silistre'ye ayak basmayacağına söz vermiştir²³.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Silistre mütesellimi olma sürecinde Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın Battal Mustafa Ağa aracılığıyla geçmişten gelen anlaşmazlıklarının ilk defa bölgede aleni bir şekilde çatışmaya dönüştüğü görülmektedir.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Silistre mütesellimi olması sırasındaki olaylar Rumeli'deki ayanların birbirleri arasındaki ayan olma mücadelelerinden sadece bir tanesidir. O dönemde dağlı eşkiyası bir taraftan, ayanların birbirleriyle mücadelesi öte taraftan Rumeli'de karışıklığa sebep olmaktaydı. İstanbul hükümeti de Rumeli'deki bu olaylarda ayanları dağlı eşkiyasına karşı barıştırmaya çalışarak devam etmiştir.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa daha önce Dobruca ayanı iken dağlı eşkiyasına karşı gerçekleştirilen harekâta katılmıştı. Silistre mütesellimi olduktan sonra da devletin dağlı eşkiyasıyla mücadelesinde katkıları olmuştur. 1803 yılında dağlı eşkiyalarından Manav İbrahim'e karşı, mücadele içinde olduğu Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ile yine birlikte mücadele etmiştir.

Manav İbrahim'in eşkiyalık faaliyeti 1803 yılında Rumeli Valisi olan Vâni Mehmed Paşa zamanında daha da fazla uğraştırmaya başlamıştı. Manav İbrahim, kendisine gizlenecek yer olarak Tutrakan'ı seçmiş ve burayı zapt ederek, Eflak'tan zahire ve para talebinde bulunmuştur²⁴. Tirsiniklioğlu İsmail bu sırada Manav İbrahim'i ve yanındaki Celiloğlu ile Koşancalı Halil'i yanına çekmek istemişti. Manav İbrahim ise bunu kabul etmemiştir. Bu kez de Yılıkoğlu Süleyman Ağa, Manav İbrahim'i kendi tarafına çekerek Tirsiniklioğlu'nun elinde bulunan Rusçuk, Hezergrat, Eski Cuma, Şumnu kazalarına bağlı köylere hücumlar yaptırmaya çalışacaktı. Yılıkoğlu bunda başarılı da olmuştur. Yılıkoğlu el altından Manav İbrahim'e yardım ettiği gibi, Tirsiniklioğlu'nun elinde bulunan ya da ona taraftar durumunda olan Pravadi, Kozluca, Hacıoğlu Pazarı kazalarını ona yağmalattırması. Manav İbrahim çeşitli yağmalar

²³ BOA, HAT, nr. 118/4773; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 34.

²⁴ BOA, HAT, nr. 62/2743; BOA, HAT, nr. 52/2412.

yaptıktan sonra Tutrakan'a çekilmiřti²⁵. İşte bu yağmalardan dolayı Osmanlı belgelerinde "*Manav gairesi*" olarak adlandırılan karışıklıklar daha da uzayıp gitmiştir. Hem Yılıkoğlu Süleyman Ağa hem Tirsiniklioğlu İsmail Ağa bu eşkiyayı işin başında kendi amaçları için kullanmak istemiştir. Yılıkoğlu, Manav İbrahim'i Tirsiniklioğlu'na karşı kullanmayı azda olsa başarmıştı. Ama bu durum böyle devam etmemiştir.

Daha sonra Manav İbrahim'in çeşitli yağmalarından sonra Tutrakan'a çekilmesini fırsat bilen Tirsiniklioğlu İsmail Ağa, kuvvetlerinin komutanı hassa silahşorlarından Alemdar Mustafa Ağa'ya Tutrakan'ın kuşatılması emrini vermiştir. Alemdar Mustafa Ağa Rusçuk'tan hareketle, Manav İbrahim'i Tutrakan'da kuşatmış ve eşkiyanın pek çoğunu öldürmüřtür²⁶.

Manav İbrahim kuşatma sırasında kuvvetlerini kurtaramayacağını anladığından 25 kadar arkadaşıyla Tutrakan'dan çıkarak hükümete sığınma işini görüşmek için Yılıkoğlu'nun yanına gitmiştir. Yılıkoğlu'yla konuştuktan sonra tekrar geri Tutrakan'a dönmüştür. Bu durumu öğrenen Tirsiniklioğlu, Manav gairesini kendisine katmak istemiştir. Bu sırada Manav İbrahim'in emri altından bulunan Arnavutlar, Yılıkoğlu'na katılmak istememişlerdir. Arnavutların Yılıkoğlu'na katılmak istememesi Tirsiniklioğlu'nun durumunu kolaylaştırmıştır. Manav İbrahim'de bu durumu ister istemez kabul etmiřtir²⁷.

Tirsiniklioğlu, Manav İbrahim'e yanında yer bulmuş ona karşı iyi niyetli hareket etmişti. Manav İbrahim de eşkiyalık etmeyeceği konusunda söz vermiştir. Lakin Manav İbrahim sözünü tutmamış yeniden eşkiyalığa başlamıştı. Tirsiniklioğlu bu duruma çok kızarak Manav İbrahim ve adamlarının üzerine yürümüş kırk iki kişinin kafasını keserek katletmiştir. Bu durumu hükümete gönderdiği mektubunda açıklamıřtır²⁸. Lakin Manav İbrahim ve diğer elebaşları Tirsiniklioğlu'nun saldırısından kurtulmayı başarmıştır.

²⁵ BOA, HAT, nr. 50/2355-F; Özkaya, *a.g.e.*, s.84.

²⁶ BOA, HAT, nr. 48/2317-C.

²⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.19-20; Meryem Kaçan Erdoğan-Meral Bayrak Ferlibaş-Kamil Çolak, *Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s.84-85.

²⁸ BOA, HAT, nr. 59/2639; Özkaya, *a.g.e.*, s.85.

Dağlı eşkıyasının sözünü tutmayıp yeniden isyan etmesi Tirsiniklioğlu İsmail'i derhal harekete geçirmişti. Bu sırada Manav İbrahim'in 500, Celiloğlu'nun 150 kadar askeri Hezargrat ve Şumnu taraflarındaydı. Devlet Silistre Valisi Yusuf Paşa'ya, İbrail Nazırı Ahmed Ağa'ya ve Yılıkoğlu Süleyman Ağa'ya hüküm göndererek Tirsiniklioğlu'na yardım etmeleri emrini vermiştir²⁹. Böylece Yılıkoğlu Süleyman da bu harekâta Tirsiniklioğlu'nun yanında olacaktı. Bu iki ayanın dışında Hezargrat Ayanı Mustafa Ağa, Şumnu Ayanı Hacı Ali Ağa da katılacaktı³⁰. Bu harekât sonucunda Manav İbrahim ve takımı ele geçirildi. Manav İbrahim ve diğerlerinin kafaları kesilerek İstanbul'a gönderildi³¹. Süreç Manav İbrahim ve yanındaki diğer eşkıyanın başta Tirsiniklioğlu olmak üzere İbrail Nazırı Ahmed Ağa ile Yılıkoğlu ve diğer kaza ayanlarıyla beraber yok edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Silistre mütesellimliğindeki ilk yıllarında bir taraftan Tirsiniklioğlu ile mücadele ederken diğer taraftan da onunla yan yana gelerek devletin dağlı eşkıyasıyla olan mücadelesine katılmıştır.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Çevre Ayanlarla Mücadelesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun, XVIII. yüzyılın sonlarında, esasen, çok zayıf olan merkezi yönetimi, taşrada kontrolü tamamen kaybetmiştir. Devletin, iktisadî, adlî ve askerî kurumları son derece bozuk bir durumda idi. Taşradaki adlî ve idârî makamlar asker ve zahire toplanması sırasında, devletin mühim işlerinin yürütülmesinde ve tamamlanmasında gayret göstermemesi, ayanların ve diğer görevlilerin de bu konudaki ihmalleri yüzünden mühim işlerin yerine getirilmesini aksatmaktaydılar³².

Rumeli'deki ayanlar ve derebeyleri bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Rumeli'deki ayanlar ve derebeyleri daha etkili olmak için kendilerine rakip gördükleri diğer ayan ve derebeylerin etkilerini kırmak için sekbanlar besleyerek rakiplerinin üzerine seferler

²⁹ BOA, C.DH, nr. 43/2108.

³⁰ Özkaya, *a.g.e.*, s.86.

³¹ BOA, HAT, nr. 57/2597.

³² Özkaya, *a.g.e.*, s.9.

düzenlemişler ve birbirlerinin bölgelerini zapt etmek için mücadele etmişlerdir³³.

Ayanların birbiriyle olan mücadelelerini Yılıkoğlu Süleyman Ağa'da da görülmektedir. Yılıkoğlu'nun Tuna Nehri'nin güneyinde nüfuz mücadelesinde Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ile adamları Alemdar Mustafa Ağa ve Pehlivan İbrahim Ağa bu mücadelenin baş aktörleridir. Burada Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ile eskiden beri uyuşmazlık yaşadığı ve mücadele ettiği baş düşmanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ile bu uyuşmazlığı Silistre mütesellimi olmadan önceye dayanmasını nedeni Şarvi ve Abdüsselam köyleridir. Bu köyler öteden beri Sarızade Ali Ağa'nın idaresi altında olup Yılıkoğlu ise eskiden beri Tirsiniklioğlu taraftarı olan Sarızade Ali'den çekindiğı için bu köylerin Silistre ayanlığına yani kendisine bağlanmasını istiyordu³⁴. Zaten 1791 yılının Mayıs ayında Şarvi ve Abdüsselam köyleri ahalilerine İstanbul'dan bir hüküm gönderilerek buradaki halka verilmiş olan maktuiyyet (devlete belli götürü vergi ödeme) ve serbestiyet (geniş miktarda yönetim) kayıtlarının kaldırılıp tüm yönetim işlerinin Silistre'de görüleceğini böylelikle yöredeki eşkıyalığın önünün alınması için bir karar verilmişti³⁵. Yani bu iki köy 1791 yılından itibaren aslında Silistre'ye bağlıdır. Lakin Tirsiniklioğlu İsmail bu iki köyü kendi nüfuzu içine katmaya çalışarak bu uyuşmazlığın oluşmasına ortam hazırlamıştır.

Yılıkoğlu'nun mütesellim olmadan öncesine dayanan bu uyuşmazlık Yılıkoğlu'nun 1801 yılında Silistre mütesellimliğini Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın adamı olan Battal Mustafa Ağa'dan almasıyla Tuna nehri boyundaki ve güneyindeki kazalarda bir hâkimiyet mücadelesi şeklinde ileri boyuta taşınacaktı.

Yılıkoğlu, kendi bölgesi dâhilinde bulunan Topcu ve Yemişli kazalarını Tirsiniklioğlu tarafından ele geçirildiğini ve buralara Pehlivan İbrahim Ağa'nın ayan olarak gönderildiğini devlete bildirerek Dobruca ve Deliorman taraflarına kadar sokulmuş olan Pehlivan Ağa'nın geri çekilmesini buradan kaldırılarak Dobruca ayanlığının yeniden kendisine

³³ Özkaya, *a.g.e.*, s.15.

³⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.14.

³⁵ BOA, AE.SSLM.III, nr. 433/24683.

verilmesinde ısrar etmişti. Hâlbuki Tirsiniklioğlu İsmail, buraları elde etmeden önce Deliorman ayanlarıyla anlaşmış olduğunu ve Pehlivan Ağa'nın ise halkın lüzum görmesi üzerine ayan olarak gönderdiğinden bahsederek bu bölgelerden kuvvetlerini çekmeyip iki tarafta da gerginliğin devam etmesine neden olmuştur³⁶.

Tirsiniklioğlu sadece Dobruca çevresini değil bölgedeki diğer kazaları da ele geçirmek istiyordu. Şumnu kazasıyla buna devam etti. Tirsiniklioğlu kendisine muhalif olan Şumnu Ayanı Çavuşzade Hacı İsmail Ağa'nın vefat etmesinin ardından ayan olan Mehmed Ağa'yı kendi yanına çekerek Şumnu kendi nüfuz bölgesine dâhil etti. Mehmed Ağa'nın, Yılıkoğlu'na muhalif vaziyet almasından dolayı Yılıkoğlu'nun işi zorlaşmıştı. Yılıkoğlu, Çavuşzade'nin vefatından sonra Kadı Bekir Efendi vasıtasıyla ve Pehlivan İbrahim'in Silistre taraflarından uzaklaştırılması ve Şumnu ayanlığının kendisine verilmesi şartıyla bölgedeki dağlı eşkiyasını def edeceğini taahhüt etmiştir. Sadrazam bunun üzerine Yılıkoğlu'nun Silistre'den çıkma ihtimali üzerine Edirne bostancıbaşılığına kendisi gibi bir güçlü ayanın getirilmesini düşündüğünü Yılıkoğlu'na iletmiştir. Yılıkoğlu bu görevi hemen kabul etmiştir. Bu göreve ek olarak da Tirsiniklioğlu'nun kendisine musallat ettiği Pehlivan Ağa'yı kendi bölgesinden uzaklaştırılmasını istemiştir. Lakin sadrazam Tirsiniklioğlu ile aralarındaki düşmanlıktan dolayı eğer Yılıkoğlu'nun Silistre'nin merkezinden çıkması halinde Tirsiniklioğlu'nun Silistre'yi zapt edeceği düşünerek Yılıkoğlu'nun Silistre'de kalmasının daha doğru olduğunu düşünerek kendisine kalması yönünde emir verilmiştir³⁷.

Balkanların güney bölgesinin en önemli ve verimli bölgelerini ele geçirmiş olan Tirsiniklioğlu bundan sonra Yılıkoğlu'nu Silistre'den çıkarmadıkça bu düşmanlığa nihayet vermeyeceğini ve hükümetin kendisine karşı Yılıkoğlu'nu tutmakta olduğunu ve Yılıkoğlu'nun kendisini Rusçuk'dan çıkartmadan, Yılıkoğlu'nu Silistre'den çıkartacağını ve devletçe ne yapılırsa yapılsın kararından dönmeyeceğini açıkça beyan etmiştir. Buna karşı Yılıkoğlu kendisini hükümetin emriyle Silistre'ye tayin olduğunu söyleyerek o da hiçbir şekilde buradan ayrılamayacağını söylemiştir. Bu Silistre meselesinin

³⁶ BOA, HAT, nr. 54/2509.

³⁷ BOA, HAT, nr. 64/2786; BOA, HAT, nr. 135/5556; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.34-35.

aralarında çözümlü için Tirsiniklioğlu tarafından Alemdar Mustafa Ağa Tutrakan'a gönderilmişti. Yılıkoğlu da oraya giderek Alemdar ile görüşmüş ise de Silistre işi artık kişisel bir mesele halini almıřtı³⁸.

Tirsiniklioğlu 1805 senesi başlarında Yılıkoğlu'nun elinde bulunan Deliorman ve Dobruca kazalarını da zapt eylemiř³⁹ ve Dobruca'ya Pehlivan Ağayı ve Yenipazar'a Gâvur İmam'ı ve Umur fakih kazasına Hasan Ağa'yı ve Topcu kazasına Uzun Ağa'yı ayan tayin ederek kendilerini merkezi olan Rusçuk'a çağırıp ayanlık küşkü giydirmiřtir⁴⁰. Bunlardan Pehlivan Ağa Tirsiniklioğlu'ndan aldığı talimat üzerine Mangaliya Ayanı Aliş Ağa'yı tuzakla yanına çağırıp ortadan kaldırmıştır. Bunun nedeni Tirsiniklioğlu'nun Varna ve Kovarna iskelelerine almak istemesidir. Mangaliye'nin yanında Balçık kasabasını da zapt eyleyip köylerini yağma ettirmiş ve bundan başka Hacıoğlu Pazarı ve diğer kazalara üzerine de Gâvur İmam'ı sevk ederek halka zulmetmiřtir⁴¹.

1806 senesinin Ağustos ayına geldiğinde dengeleri değiştiren bir olay yani Tirsiniklioğlu'nun ölümlü gerçekteşmiştir. Tirsiniklioğlu ile Yılıkoğlu arasındaki bu mücadele Tirsiniklioğlu'nun öldürölmesiyle⁴² son bulmuştur. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Yılıkoğlu kendi maiyetinde bulunana Gâvur İmam'ı ve yanındaki 500 yüz kişiye Yenipazar kazasına yollamış bu kuvvetlere ek olarak Aydos Ayanı Odacıoğlu'nu bu kuvvetlere katarak Yenipazar kazasını kendi nüfuzuna katmak için hem zaptına hem de istilasına bařlamıřtır⁴³. Alemdar Mustafa ise o sırada Rusçuk'a gidip kendini ayan seğıtirmişti. Bu seğıimin hemen ardından Yılıkoğlu'nun Yenipazar'ı kuşattığını duymuştur. Alemdar bunun üzerine "*Böyle giderse elimizde Rusçuk kazâsı dahi kalmaz*" diyerek kendi taraftarlarından Satioğlu'nu Silistre üzerine

³⁸ BOA, HAT, nr. 54/2509. Bkz. "...hatta Tirsiniklioğlu'nun cümlet'ül-mülkü ve her işe kullandığı Mustafa Bayrakdar namında birisi var ki galiba mukaddemce istid'a idup silahşorluk celb itmış. Mezbur fil'asil Ruscu kazâsından olub bu esnada Pazvantoğlu tarafından Tırnova semtine taslit olunan takımı güyâ Bayrakdar-ı mezbur perişan ve Selvi kazâsına firar ittirub kulunuzun Ruscuğa vurüdümdan bir kaç gün evvel Ruscuğa gelmiş ve Tutrakana gidub Yılıkoğlu dahi Silistre'den Tutrakan'a gelub Tirsinikli ile barışmak müzakeresine ağası tarafından memur..."

³⁹ BOA, HAT, nr. 58/2620.

⁴⁰ BOA, HAT, nr. 58/2620-B.

⁴¹ BOA, HAT, nr. 58/2620-H; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 23.

⁴² BOA, HAT, nr. 63/2761.

⁴³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 37-38.

göndermiştir. Satioğlu bir gece ansızın Silistre'ye baskına giderek şehre girmiş ve durumdan haberdar olan Yılıkoğlu maiyetindeki birkaç adamıyla Silistre kalesinin su kapısı tarafından İbrail tarafına kaçmıştı. Alemdar kuvvetleri bu fırsatı kaçırmayarak hemen o tarafa gidip İbrail'i muhasara etmişler ve burada buldukları taraftarlarla da İbrail sokaklarını alıp Nazır Ahmed Ağa'yı bin nefer askeriyle iç kaleye çekilmeğe mecbur eylemişlerdi⁴⁴.

Yılıkoğlu'nun Silistre'den İbrail'e kaçması ile Alemdar kuvvetlerinin İbrail'i kuşatması, devletin İbrail Nazırı Ahmed Ağa'yı Silistre valiliğine tayin etme planını sekteye uğratmıştır. Bunun üzerine Silistre valiliği oraya en yakın olarak Hotin Muhafızı Mehmed Paşa'ya verilmiştir. Mehmed Paşa'ya gönderilen fermana, Yılıkoğlu Süleyman, Alemdar Mustafa, İbrail Nazırı Ahmed Ağa ve Selvi Voyvodası Hasan Ağa'yı birbirleri ile mücadele etmeden idare edilerek bir diğeri aleyhine gaile çıkmamasına dikkat etmesi tavsiye edilmiş ve aynı zamanda Yılıkoğlu ile diğer üç kişiye de nasihatlerde bulunulmuştu⁴⁵.

Alemdar Mustafa Ağa'nın Silistre'den Yılıkoğlu'nu çıkarması ve akabinde İbrail'i kuşatması, Yılıkoğlu'nun Yenipazar ile Aydos'u kendine katarak İslimiye'yi işgal etmesi gibi olaylar devlet tarafından tehlikeli görülmesiyle İstanbul'u telaşa düşürmüştür. Alemdar'ın yalnızca Rusçuk ayanı olması için çalışan devlet, gelişen bu olaylar karşısında bazı geçici tedbirler almak istemişti⁴⁶. Lakin Rusçuk ayanlığının yanında Silistre, Aydos ve İslimiye'nin de onun nüfuzu altına girmesini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Yılıkoğlu ise Alemdar Mustafa Paşa ölene kadar Silistre mütesellimliği görevinden uzak kalmıştır. Daha sonra ise Alemdar Mustafa Paşa'nın 1808 yılının Kasım ayında ölümünden sonra tekrar Silistre mütesellimliği görevine dönecektir. Tekrar göreve geldiğini de 1809 yılına ait olan bir belgeden anlaşılmaktadır⁴⁷. Silistre mütesellimliği görevine tekrar dönerken de Alemdar Mustafa Paşa'nın

⁴⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.53.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.52.

⁴⁶ BOA, HAT, nr. 56/2580.

⁴⁷28/Zilkade/1223-15/Ocak/1809 tarihli Cevdet.Maliye fonuna kayıtlı 676/27749 numaralı belgeden anlamaktayız. Burada Yılıkoğlu'na hitab ederken "*Silistre Mütesellimi Yılıkzade Süleyman*" ifadesi geçmektedir.

vefatından sonra, onun adamlarından Rusçuk ve Silistre taraflarına kaçmış olan Kör Ahmet Efendi, sarrafı Manok ve Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa'yı yakalamak üzere gönderilen Mirmiran Kandıralı Mehmet Paşa'nın maiyetine verilmiştir. Yılıkoğlu'nun Mehmet Paşa'nın maiyetine katılıp Silistre'ye gitmesini uygunsuz bulan sadrazam kethüdası Çelebi Mustafa Reşid Efendi “*Anın yerine başka dört beş ayan tayin olunsun!*” demişse de pek işe yaramamıştır⁴⁸. Bunun yanında Kandıralı Mehmet Paşa, Yılıkoğlu için Dergah-ı Ali Kapıcıbaşıllığı rütbesi istemiş⁴⁹, verilmez ise Alemdar'ın adamları üzerine olan memuriyetini bırakıp İstanbul'a döneceğini ima etmiştir. Bu ısrarlar üzerine Yılıkoğlu'na kapıcıbaşıllık rütbesi verilmiştir⁵⁰. Yılıkoğlu, Alemdar'ın adamları üzerine olan harekete katılması ve kapıcıbaşıllık rütbesi almasıyla birkaç sene uzak kalmış olduğu Silistre'ye daha da güçlü bir şekilde geri dönerek tekrar yerleşmiştir.

Osmanlı-Rus Savaşı (1806-1812) Sonrasında Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Rusya'ya Kaçışı

Yılıkoğlu Süleyman Ağa Osman-Rus savaşının bitiminden sonra Balkanlardaki nüfuz alanını genişletmeye çalışıyordu. Lakin hem II. Mahmud'un ayanlığı kaldırma isteği hem de artık güçlü ayanların ortadan kalkması devletin ayanlık karşısındaki elini güçlendirmiştir. Yılıkoğlu'da bu durum karşısında Bükreş anlaşmasından sonra 1812 Kasım ayına kadar ayanlığını sürdürebilmiştir.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında barış anlaşması imzalandıktan sonra devleti içerden kemiren ayanlığın korkunç bir şekil aldığını gören II. Mahmud, devletin bir elden, merkezden idaresini temin için ayanlığı kaldırmaya düşünerek icraata girişmişti. Uygulanan merkezileştirme siyaseti sonunda, ayanlar idari ve askeri güçlerini kaybetmeye başlamıştı. Ama azda olsa taşradaki sosyal ve iktisadi nüfuzlarını devam ettirme imkânını gene de bırakmamışlardı⁵¹.

⁴⁸ Şanî-zâde Mehmed Atâullah Efendi, *a.g.e.*, C.1, s.164-165.

⁴⁹ BOA, HAT, nr. 280/16624.

⁵⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C.5, s. 2274.

⁵¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.39; Özcan Mert, “II. Mahmut Döneminde Taşradaki Merkezileştirme Politikası”, *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, s. 720-729.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın da II. Mahmud'un uyguladığı bu politika sonucunda ayanlığı sona ermeye başlamıştır. Bükreş anlaşmasından sonra Yılıkoğlu 5 ay daha ayanlığını sürdürmüştü. Lakin bu süre içindeki yaptığı nüfuz alanını genişletme, diğer kazalarda eşkıyalık etme ve kazaların halklarına zulmetme gibi fenalıklar yapmaya devam etmişti.

Yılıkoğlu'nun yaptıklarına daha fazla dayanamayan devlet idaresi katli hakkında ferman çıkartarak öldürülme emrini vermişti. Bunun üzerine fırsat kollanmış kendisine bir baskın düzenlenerek öldürülmeye çalışılmıştır. Lakin Yılıkoğlu bu baskından kurtulmuştur⁵².

Devlet, bu baskından kurtulan Yılıkoğlu'nun çevresinde ona bağlı olan Yenipazar Ayanı Kara Ali oğlu Mehmed, kardeşi Pravadi Ayanı Ali ve Kozluca Ayanı Halil hakkında da ölüm fermanları çıkarmıştır. Bu ayanlar hakkında ölüm fermanları çıkmasının nedenlerine gelince hem Yılıkoğlu'na bağlı olmaları hem buldukları kazalarda halka zulüm ve düşmanlık etmeleridir. Ölüm fermanlarının yanında bu ayanların mallarının, eşyalarının ve hayvanlarının mübaşir aracılığıyla el konulması emri de verilmiştir⁵³.

Baskından kurtulan Yılıkoğlu Silistre'ye bağlı Rahman Işıklar⁵⁴ köyüne kaçarak orada saklanmaya başlamıştı. Bunu haber alan devlet Yılıkoğlu üzerine hazinedar ve silahtarın birlikleriyle bir miktar asker göndermişti. Askerler köye baskın yaptıklarında Yılıkoğlu'nun yanında bulunan adamlarını katletmişlerdi. Baskına fazla dayanamayan Yılıkoğlu iki adamıyla Silistre'ye kaçmıştır⁵⁵. Bunun üzerine devlet Yılıkoğlu'nun Rahman Işıklar köyünde, Şumnu'ya 4 saat mesafede olan Markofça köyünde ve Şahinler köyünde bulunan bütün mal, eşya ve hayvanlarına devlet hazinesi için el konulmasına yönelik emir verilmiştir. Mallarının tespiti için ise Silistre Valisi Vezir Hafız Ali Paşa'yı ve Silistre kadısını görevlendirilmişti. Muhallefatın tespit edilerek el konulup hazineye devri için mübaşir gönderilmiştir⁵⁶. Mallarının el konulması emrinin yanında kaçtığı yerin dikkatli bir şekilde araştırılıp,

⁵² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.39.

⁵³ BOA, C.ZB, nr. 67/3327- vr. 1.

⁵⁴ Rahman Işıklar şimdiki Okorş. Bkz. Ayşe Kayapınar – Emine Erdoğan Özünlü, *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, TTK Yayınları, Ankara 2015, s.94.

⁵⁵ TS.MA, e.5772/1=749/15.

⁵⁶ BOA, C.ZB, nr. 67/3327- vr. 2.

bulunduğu anda adamlar göndererek yakalanması ve başının kesilerek İstanbul'a gönderilmesi de emredilmiştir⁵⁷.

Rahman Işıklar köyündeki baskından kurtulan Yılıkoğlu, Silistre ve Deliorman taraflarına giderek orada saklanmıştı. Devlet, Yılıkoğlu'nun peşine Satızade Ali Ağa'yı göndererek takip ettirmiştir. Yılıkoğlu Silistre taraflarında iken kendisine memur edilen Satızade Ali Ağa'yla bir çatışmaya girmiş ve onu öldürmüştür. Yılıkoğlu devlete karşı itaatsizliklerinden vazgeçmeyip Silistre ve Deliorman taraflarında para çalarak hırsızlık yapmaya başlamıştı. Ve çaldığı paralarla gizlice Rahman Işıklar köyüne gelerek paraları köyde bir yere gömmüştü. Lakin kıymetli ziynet eşyalarını yanına alarak Silistre tarafına doğru gitmiştir. Yılıkoğlu'nun daha sonra Silistre'den Bükreş'e geçeceği tahmin edilmekteydi. Bunun için Kethüda Galip Efendi'ye bir tahrirat gönderilerek Bükreş tarafına gelir ise idam edilerek başının gönderilmesi hakkında emir verilmiştir. Yılıkoğlu'nun Rusçuk tarafına da geçme ihtimaline karşı Behram Paşa ve Boşnak Ağa'ya da aynı emir gönderilerek gereğinin yapılması istenmiştir⁵⁸.

Yılıkoğlu'nun Silistre'de biraz oyalandıktan sonra kendisine kayık tedarik ederek Tuna'nın kuzeyine doğru gittiği anlaşılmıştı. Lakin tam olarak nereye gittiği belli değildi. Önce İbrail tarafına gideceği düşünölmüş oradaki geçit başlarına tüfekçilerle delibaşları gönderilerek tutulması sadrazam tarafından emredilmiştir. Yılıkoğlu'nun peşine ise Silistre Muhafızı Mirmirân Ali Paşa memur edilmişti. İbrail'e memur edilen Başbakikulu Osman Ağa Yılıkoğlu'nun Tımarâbâd'a⁵⁹ geldiğini öğrenince hemen Ali Paşa'yı durumdan haberdar etmişti⁶⁰.

Kalas Serdarı Mustafa Ağa'nın Başbakikulu Osman Ağa'ya gönderdiği şukkasından anlaşıldığı üzere Yılıkoğlu, 10 Kasım 1812 tarihinin Pazar gecesi 6 tane adamı ile beraber Tımarabad iskelesine geçen bir süvari tarafından görölmüş ve takip edilmiştir. Takip üzerine

⁵⁷ BOA, C.ZB, nr. 66/3299.

⁵⁸ BOA, HAT, nr. 649/31761; TS.MA, E.5772/1=749/15.

⁵⁹ Tımarâbâd bugün Ukrayna sınırları içinde olan Reni şehridir. Bkz. Aleksandır Sereda, *18. ve 19 yüzyıllarda Silistre Eyaleti: İdari-bölgesel Yapısı, Yerleşim ve Nüfus Kuzeybatı Karadeniz Kıyısı*, Bulgar Bilimler Akademisi, Tarih Entitüsü, Sofya 2009, s.183, 257, 260.

⁶⁰ BOA, HAT, nr. 1225/47874-A.

Yılıkoğlu'nun Tımarâbâd iskelesine giderek orada beklediği anlaşılmıştır. Yılıkoğlu iskeleye vardığında iskelenin içine girmeyip karavela türü bir gemi içinde karantinada beklediği grlmřtr⁶¹. Yılıkoğlu'nu takip eden Mirimiran Ali Paşa da onun Tımarâbâd'da beklemekte olduğunu Başbakikulu Osman Ağa'dan đrenmiřtir⁶². Ali Paşa Yılıkoğlu'nun Tımarâbâd'da olduğunu Kalas ve İbrail'den gelen yazılardan öğrendiğini hemen sadrazama gönderdiği arızasında anlatarak durumdan haberdar etmiřtir⁶³.

Sadrazam Hurşid Paşa'da bu durumu öğrendikten sonra Yılıkoğlu'nun idamı için gereken emirleri Kalas'a, İbrail'e ve Silistre Muhafızına göndermişti. Lakin Tımarâbâd, Bükreş Anlaşması'ndan sonra Rusya tarafında kalmıştı. Eğer askerler Yılıkoğlu'nu öldürmek için Tımarâbâd'a girerlerse sınır ihlali yaptıkları için anlaşma bozulacaktı. Osmanlı Devlet'i ise Bükreş Anlaşması gereğince firarilerin iade edilmesi şartına Rusya devletinin uyulması isteğinde bulunacaktı. Bu isteğin yazılması için İbrail Muhafızı Halil Paşa'ya emir gönderilmiştir. Lakin Rusya devleti o sırada Fransa ile savaşta olduğu için bu işi elçi yoluyla yapılması uygun görülmüştü. Halil Paşa, Rus elçi İtalinski'ye Yılıkoğlu'nun reddedilerek sınır dışı edilmesi talebinde bulunmuştur. Lakin bunun yanında Halil Paşa'nın elçiye ifade vermesi gerekli bulunmuştu. Halil Paşa sadrazama durumu bildirerek elçiye ifade vermeye gitmek için izin istemiştir. Sadrazamda Halil Paşa'nın elçiye gitmesine izin vermiştir. Halil Paşa İtalinski'ye durum hakkında bilgi vermiş ve Yılıkoğlu'nun iade edilerek Osmanlı Devleti sınırları içine gönderilmesi isteğinde bulunulmuştur. Ve resmi olarak İtalinski'den durumu devletine bildirmesi söylenmesinin ardından İtalinski durumu yazılı olarak bildireceğini sylemiřtir⁶⁴.

İtalinski durumu bildireceğini ifade ettikten sonra sadrazam, İbrail Muhafızı Ali Paşa'ya ve Babadağı ayanına emir gönderilerek eğer Rusya Yılıkoğlu'nu kendi sınırından Osmanlı Devleti'nin sınırına gönderir ise bulunduğu anda yakalanıp idam edilmesini söylemiştir. Lakin Babadağı ayanının İsmail tarafına Yılıkoğlu için gönderdiği casuslar geri dönerek

⁶¹ BOA, HAT, nr. 1225/47874-F.

⁶² BOA, HAT, nr. 1225/47874-E.

⁶³ BOA, HAT, nr. 1225/47874-B.

⁶⁴ BOA, HAT, nr. 1225/47874.

gelişmeler hakkında bilgi getirmişlerdi. Casusların verdiği bilgiye göre Rusya yönetimi Yılıkoğlu'na Kocagöl adlı yerde 37 adamıyla kendisine 4 adet konak verdiğini ve orada kaldığını öğrenmişlerdir. Bunun üzerine 1813 yılının Şubat ayında elçi İtalinski'ye tekrar Bükreş Anlaşması'na göre Yılıkoğlu'nu iade edilerek gereğinin yapılması bildirilmişti⁶⁵. Bu gelişmelerin aslında Rusya'nın Yılıkoğlu'nu bırakmayarak sınırları içinde yerleştirep Osmanlı Devleti aleyhine kullanmak istediğinin bir göstergesidir.

Devlet hala Yılıkoğlu'nun Osmanlı sınırı içindeki mallarının peşini bırakmamıştı. Bu malları bulup devlet hazinesi kazandırmak istiyordu. Defterdar Yılıkoğlu'nun mallarını araştırmaları sırasında Hezargratlı Hacı Ömeroğlu adlı birinin Yılıkoğlu'nun bütün mallarının nerede olduğunu bildiği hakkında haber almışlardı. Hemen Hacı Ömeroğlu tutuklanarak sorguya çekilmişti. Sorgulandıktan sonra Hacı Ömeroğlu'nun Yılıkoğlu'nun mallarının yerini bilmediği anlaşılmıştır. Bunun yanında Yılıkoğlu'nun orduda oğlu olduğu hakkında duyum alınmıştı. Bu haber araştırılmış ve Yılıkoğlu'nun ordu da oğlu olmadığı anlaşılmıştır⁶⁶. Bunun yapılmasının sebebi eğer orduda oğlu var ise tutuklatılıp İstanbul'a getirilerek Yılıkoğlu'na karşı kullanılmaktı.

Rusya Devleti Yılıkoğlu'nu yazılı olarak koruma altına aldığını Osmanlı Devleti'ne bildirmese de Fransa ile savaşıını bahane ederek Yılıkoğlu'na ve adamlarına kendi sınırları içindeki Kocagöl adlı yerde ikamet ettirerek durumu geciktirmeye yönelik hamleler içine girmiştir. Böylece Yılıkoğlu 5 aydan fazla süre Rusya tarafında kalmıştır.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Rusya'dan Dönmesi ve Ölümü

1813 yılının Ağustos ayına kadar Rusya tarafında kalan Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın kaldığı süre boyunca orada ne yaptığı, Rusya Devleti ile nasıl bir bağlantı içinde olduğu hakkında herhangi bir bilgiye belgelerde rastlanmamıştır. Sadece Yılıkoğlu'nun talep edilmesi ve kendisiyle beraber adamlarına tesis edilen konaklar hakkında durumlarını ortaya koyabilmekteyiz.

⁶⁵ BOA, HAT, nr. 1164/46089; BOA, A.MKT.d 1043, vr.19

⁶⁶ BOA, HAT, nr. 645/31595.

Rusya Devleti Yılıkoğlu'na 1813 yılının Ağustos ayında kendi sınırlarına gitmesi için izin vermiştir. Yılıkoğlu bunun üzerine Maçin ve İsakçı tarafları üzerinden 25 kadar adamıyla beraber ansızın sınırı geçerek gizlice Silistre taraflarından içeriye doğru girmiştir. Bu haberi daha önce Şahin Ali Paşa ve kethüdasıyla beraber Yılıkoğlu'nun muhalifatını zapt etmeyle görevlendirilen Kerkeler Ahmed Ağa'nın adamı tahrirat ile haber vermiştir. Haberin alınmasıyla gerçekliği araştırılmaya başlanmıştır. Bu haberin gerçek olduğu doğrulanınca orduya ve çevre kazaların kadılarıyla ayanlarına emirler yazılarak her nerede görülür ise hemen tutuklanıp idam edilmesi söylenmiştir. Yılıkoğlu da Silistre'deki nüfuzun tekrardan elde etmek için geliyordu. Bunun üzerine Silistre mütesellimi de Yılıkoğlu'nu yakalamak için harekete geçmişti. Yılıkoğlu, Silistre müteselliminin kuvveti olmamasından dolayı kasabayı elde etmek için çalışmış ise de etraftan yardıma koşan kuvvetler sayesinde Silistre'yi almaya muvaffak olamamış ve kendisi bir baskına uğratılarak Silistre'den kaçmıştır. Mütesellim sadece birkaç adamını yakalayıp idam edebilse de Yılıkoğlu'nun kendisini yakalayamamıştır⁶⁷. Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Rusya tarafından izin verilerek Osmanlı sınırları içine geri dönmesiyle amacının Silistre'yi ele geçirerek ayanlığını tekrardan kabul ettirmeye çalışması olarak görebiliriz.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa Silistre'de uğradığı yenilgi ve hezimetten sonra umutsuz bir şekilde Silistre'nin güneyine inmeye başlamıştı. Birkaç gün sonra Silistre'nin Deliorman taraflarına geçerek orada saklanmaya çalışıyordu. Bunun üzerine İbrail Muhafızı İsmail Paşa'ya ve diğer kaza ayanlarına emir gönderilerek geçitlerin ve derbentlerin araştırılarak Yılıkoğlu'nun bulunması söylenmiştir. Devlet tarafından memur edilen askerler Yılıkoğlu'na orada da rahat vermemişlerdir. Buna ek olarak Edirne'de bulunan kethüda Galib Efendi dahi Yılıkoğlu'nun güneye doğru indiğini haber alınca o da Edirne'ye yakın kazalara emirler göndererek tedbir alınmasını söylemiştir⁶⁸.

Yılıkoğlu'nun bunun üzerine Tuna'nın daha da güneyinde bulunan Şumnu kazasına gitmeye karar vermiştir. İsmail Paşa ve diğer kaza ayanları ise hala Yılıkoğlu'nu bulma çalışmalarına devam etmekteydi.

⁶⁷ BOA, HAT, nr. 1352/52822; BOA, A.MKT.d 1045, vr.80; Uzunçarşılı, a.g.e., s.39.

⁶⁸ BOA, A.MKT.d 1045, vr.43; BOA, HAT, nr. 1225/47873-A.

Daha sonra Yılıkoğlu 12 Eylül 1813 Pazar gecesı saat yedi sularında yanındaki yardımcısı Kığılcım'la beraber Balkanları aşarak daha da güneye inmiş ve Şumnu tarafına doğru gelmiştir. Şumnu'da Kamçı nehri kenarındaki Köprü köyüne gelerek bir köylünün evinde saklanmaya başlamıştır. Orada bir köylünün evinde konaklamaya başladığı ortaya çıkınca köylü halkı Şumnu Ayanı Çavuşzade Hasan Ağa'ya Yılıkoğlu'nun burada saklandığını haber vermiştir⁶⁹.

Yılıkoğlu'nu Köprü karyesinde olduğunu haber alan Çavuşzade Hasan hemen Şumnu civarındaki Alizade İsmail Ağa, Acemzade İbrahim Ağa, Acemzade Ömer Ağa ile beraber yanına 500 kadar asker alarak Yılıkoğlu'nun bulunduğu yere doğru hareket etmişlerdir. Köye vardıklarında Yılıkoğlu'nun saklandığı evin yanına gelerek etrafını askerlerle çevirmişlerdi. Yılıkoğlu yanındaki birkaç adamıyla beraber Çavuşzade Hasan ile çatışma içine girmeye başlamıştı. Evin içinden Çavuşzade'nin adamlarına doğru kurşun atmaya çalışıyorlardı. Bu çatışma esnasında Yılıkoğlu'nun adamlarından kimi ölmüş kimiyse yaralanmıştı. Bunun üzerine Çavuşzade adamlarıyla evi ve etrafını ateşe vererek yakmaya başladılar. Bunu gören yardımcısı Kığılcım hemen kaçmıştır. Yılıkoğlu'da yaralı bir şekilde can havliyle evden dışarı çıkıp kaçmaya çalışmış fakat Evin etrafı tam bir kuşatma altında olduğu için başarılı olamamıştır. Yılıkoğlu tam evden çıktığı sırada Çavuşzade'nin adamlarından biri kurşun atarak Yılıkoğlu'nu durdurmuş ve yakalamıştır. Yılıkoğlu'nu hemen oracıkta öldüren Çavuşzade başını kesmiştir. Yılıkoğlu'nun kesilmiş başı Çavuşzade Hasan Ağa'nın adamı Hüseyin Ağa tarafından daha önce gönderilen emirler gereği sadrazamın bulunduğu orduya gönderilmiştir⁷⁰. Böylece Yılıkoğlu öldürülerek çevresinde bulunan çoğu ayan ve adamlarda onunla beraber ya yok edilmiş ya da bir daha bir araya gelmeyecek şekilde dağıtılmıştır.

Yılıkoğu Süleyman Ağa gibi devletin başına bela olan bir ayanı öldürerek kesilmiş başını göndermesi ve gairesinin dağıtılmasını

⁶⁹ BOA, HAT, nr. 1225/47873-B.

⁷⁰ BOA, HAT, nr. 1225/47873-A; BOA, HAT, nr. 1225/47873-B.

sağlayan Çavuşzade Hasan Ağa'ya yaptıklarından dolayı bir adet samur kontoş kürk gönderilerek ödüllendirilmiştir⁷¹.

Yılıkoğlu'nun hayatına baktığımızda geçmişten gelen dağlı eşkıyasıyla ilişkilerinden dolayı Silistre ayanı olsa da ayanların birbiriyle olan nüfuz mücadelesi sırasında bu alışkanlıklarından vazgeçmemiştir. Yeri geldiğinden dağlı eşkıyasından vazgeçip onlara karşı devletin yanında mücadele etmiştir. Yeri geldiğinde de bireysel olarak eşkıyalık faaliyetlerine devam etmiştir. Devlet göreviyle eşkıyalık arasındaki çelişkili hareketlerinin sonucunda adına idam fermanı çıkarılıp başka bir devlete kaçarak sığınan bir hain olarak öldürülmesiyle son bulmuştur.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın Muhallefâtına Dair Bilgiler

Muhallefat kelimesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi kayıtlarında ölen kişinin mirası anlamında kullanılmaktadır. Resmi görevlilerin ölünün geride bıraktığı malları ve eşyası hakkında kaydettikleri ve Genellikle kadılar ya da muhallefat memurunun tutmuş oldukları deftere de muhallefat Defteri denilmektedir. Bu işlemlerin kayıtlarının tutulduğu kaleme ise muhallefat Kalemî denilmiştir⁷².

Varis bırakmadan ölen veya mirasçıları tespit edilemeyen kişilerin terekesiyle ilgili işlere muhallefât halifeliği kalemî bakardı. başmuhâsebeye bağlı olan bu kalemde müsadere edilen malların kaydı tutulurdu. Bu işlemler muhallefât halifesi tarafından yerine getirilirdi. Malların aynen saklanması mümkün değilse nakde dönüştürülürdü. Bu şekilde muhallefât yahut tereke defterlerine kaydedilen paralara muhallefât akçesi ya da tereke bedeli adı verilmişti. Bu kalemin ismi Tanzimat'tan sonra beytülmal müdürlüğü olarak değiştirilmiştir⁷³.

Muhallefâtlara ait kayıtların önemli bir bölümü doğal yollardan gerçekleşen ölümler sonrasında yapılan klasik bir miras tespit süreci iken XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın ilk yarısında merkez ile çatışarak firari duruma gelen ya da öldürülen kişilerin mallarına el konulmasıyla müsadere işlemi sonucunda ortaya muhallefât

⁷¹ BOA, C.DH., nr. 65/3237.

⁷² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, C.2, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s. 564-565.

⁷³ Tahsin Özcan, "Muhallefat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul 2005, s. 407.

defterlerinin sayısı hızla arttığı gözlenmiştir⁷⁴. Bu artışın bahsedilen zaman dilimlerinde olması tesadüfi değildi. Çünkü bu dönemde devlete karşı gelen ayanlar, paşalar vb. birçok devlet görevlisi bu dönemde görülmüştür.

Bu konu içinde bizi ilgilendiren kısmı XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde son demlerini yaşayan ayanlık mücadelelerin birçoğu en nihayetinde merkez hükümetle çatışması sonucunda öldürülmesi ya da firari olarak mallarının muhalledât halîfeliği tarafından müsadere edilmesiyle sonuçlanmıştır. Yılıkoğlu'da bu süreçte firari olmasından sonra öldürülmesiyle muhalledât halîfeliği'nin yapacağı müsadere işlemine tabiydi.

Yılıkoğlu'nun mallarıyla ilgili ilk olarak 26 Ekim 1812 tarihinde Rusya tarafına geçmesinden sonra bir ferman çıkartılarak mallarının zapt edilmesi emri verilmişti. Bu ferman üzerine Yılıkoğlu'nun Rahman Işıklar köyünde, Şumnu'ya 4 saat mesafede olan Markofça köyündeki eski haremî yanında olan ve Şahinler köyünde bulunan bütün mal, eşya ve hayvanlarının gizli kalmayacak şekilde devlet hazinesi için el konulması söylenmiştir. Mallarının tespiti için ise Silistre Valisi Vezir Hafız Ali Paşa'yı ve Silistre kadısını görevlendirilmesinin yanında muhalledâtın el konulup hazineye devri için mübaşir gönderilmiştir⁷⁵. Bununla beraber Yılıkoğlu'nun İstanbul'daki sarrafı Muradoğlu Mığırdıç elinde yüklü miktarda nakit para olduğu haberi alınmıştır. Sadrazam defterdara bir yazı gönderip Muradoğlu'nun tutuklanarak sorgulanmasını istemişti. Eğer paralar bulunursa zahire ihracında kullanılmasına kanaat getirmiştir⁷⁶.

Yılıkoğlu'nun Rusya tarafına firar etmesinin ardından Osmanlı yönetimi mallarının muhalledât sürecini başlatacaktı. Başlayan muhalledât sürecinin müsadere edilmesi yönünde öncelikli olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde defter tasnifinde bulunan Bâb-ı Defteri başmuhasebe Kalemî içindeki muhalledât halîfeliği Kalemî Defterlerine kaydedildiği düşünülerek bu katalog incelendi. Lakin bu defterler arasında ya da içeriğindeki araştırma sonucunda katalogda

⁷⁴ Cahit Telci, "Osmanlı Devleti'nde XVIII. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.22, S.2, Aralık 2007, s. 145-166.

⁷⁵ BOA, C.ZB, nr. 67/3327.

⁷⁶ BOA, HAT, nr. 650/31786.

Yılıkoğlu'nun öldüğü tarihe ait herhangi bir kayda rastlanmandı. Bu katalog haricinde gene bâb-ı defteri başmuhasebe Kalemî içindeki Kamil Kepeci Tasnifi katalogunda da muhalefât ile ilgili defterler bulunmaktadır. Yılıkoğlu ile ilgili bu katalogun da incelenmesi sonucunda herhangi bir kayda rastlanmamıştır⁷⁷.

Yukarı bahsettiğimiz kayıtlarda Yılıkoğlu'nun muhalefâtı bulunamamış olsa da hatt-ı hümayunlarda mallarıyla ilgili bazı bilgilere ulaşıldı. Bu bilgilere Yılıkoğlu ölmeden Rusya'da olduğu esnada 24 Mayıs 1813 tarihli hatt-ı hümayunda bahsedilmektedir. Bu belgeye göre öncelikle Yılıkoğlu'nun 1809 yılından 1813 yılına kadar sorumluluğundan olan Ahyolu Memlehası ve cizyesi ile Bergos Mukataası'ndaki malları hesaplandıktan sonra canib-i miriye ve tersane-i amire hazinesine olan borcu ile o sene içinde senetlerinden kaynaklanan eksiliğin hesaplanan parayla kapatılması söylenmiştir. Bunun haricinde Yılıkoğlu'nu hesaplanan muhalefât miktarını da seferiyye akçesi olarak kullanılması yönünde rikab-ı hümayun defterdarı tarafından muhalefat kaydını tutanlara bir takrir ile bildirilmiştir. Lakin daha sonra öğrenildiği üzere Yılıkoğlu'nun kaydı tutulması gereken mallarının muhalefâtı tutulamamıştır. Çünkü Yılıkoğlu firar ettikten sonra kendisine ait olan çiftlikler ve içindeki bütün malları ya yakılmış ya da talan edilmiş olmasıyla Yılıkoğlu'na ait herhangi bir eşya elde edilememiştir. Bunu öğrenen sadrazam olayın beklenen dışında olduğunu padişaha bildirerek izah etmiştir⁷⁸.

Bu bilgiler ışığında Yılıkoğlu'nun malları müsadere edilemeyerek devlet hazinesine kazandırılmadığını anlaşılmaktadır.

Sonuç

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılla birlikte ekonomik, siyasî ve idarî alanda önemli bir dönüşüm süreci yaşamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde bu dönüşümün etkisi XVIII. yüzyılda da artarak devam etmiş, klasik devlet döneminin temel özelliklerinden olan merkezîyetçi niteliğini kaybetmeye başlamıştır. Merkezîyetçi niteliğinin çöküşünün en önemli sebebi para ekonomisinin hâkim olmaya başlamasıyla vergi

⁷⁷ Kataloglar hakkında bilgi için Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2010, s.146-149.

⁷⁸ BOA, HAT, nr. 631/31178.

gelirini toplamanın zorluğundan dolayı bölge ileri gelenlerine vergi gelirlerini satmasıdır. Bu süreçte ülkenin farklı bölgelerinde merkezî idareye meydan okuyan yerel güçlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yerel güçler Yılıkoğlu örneğinde olduğu gibi idari ve ekonomik yapıdaki aksaklıkları suiistimal ederek taşrada kontrolü ele geçirmişlerdir. Yılıkoğlu Süleyman Ağa da buna benzer bir şekilde başlangıçta merkezi otoriteye karşı çıkan bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

1792-1813 yılları arasında eşkıyalıktan Silistre âyanlığına yükselen Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın yaşamı, dağlı eşkıyasıyla mücadeleye katkıları, diğer ayanlarla nüfuz yarış, Osmanlı-Rus Savaşı(1806-1812) sonrasında Rusya'ya kaçarak sığınması ve geri döndükten sonra ölümüne kadar ki süreç hakkında bilgiler verilmesiyle merkezi yönetimle taşra arasındaki ilişkiler ortaya konularak bu süreç içinde Osmanlı Devleti'ndeki son ayanlık mücadelelerinin taşra nasıl bir kargaşaya sebep olduğunu ifade edilmiştir.

Sonuç olarak Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın yaşamı ve ölümü hakkında bilgiler verirken çevresinde kurduğu ilişkiler ve bunun devleti nasıl etkilediği incelenerek dönemin genel yapısından bir örnek olarak sunulmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Ali Emiri Selim III(AE.SSLM.III), Nr.1/1, 433/24683

Bâb-ı Asâfi Mektûbî Kalemî Defteri(A.MKT.d), Nr.1043, 1045.

Cevdet Dâhiliye(C.DH), Nr.43/2108, 65/3237, 337/16838.

Cevdet Maliye(C.ML), Nr.676/27749.

Cevdet Zabtiye(C.ZB.), Nr.66/3299, 67/3327.

Hatt-ı Hümayun(HAT), Nr. 43/2108, 43/2171, 48/2317-C, 50/2355-F, 50/2375-C, 52/2412, 53/2493-A, 54/2509, 56/2580, 57/2597, 58/2620, 58/2620-B, 58/2620-H, 59/2639, 62/2743, 63/2761, 63/2763, 64/2786, 77/3179-B, 118/4773, 126/5186-A, 135/5556, 280/16624, 631/31178, 645/31595, 649/31761, 650/31786, 1164/46089, 1225/47873-A, 1225/47873-B, 1225/47874, 1225/47874-A, 1225/47874-B, 1225/47874-F, 1225/47874-E, 1352/52822, 1426/58421.

Topkapı Sarayı Müze Arşivi (TM.SA.e), Nr. .5772/1=749/15.

Kronikler

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.4, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi(Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-i Sanî)*, C.I-II, (Hzl. Mehmet Ali Beyhan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi(Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)*, C.2, (Hzl.Ziya Yılmaz), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015.

Şanî-zâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şanî-zâde Tarihi(Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821)*, C.I-II, (Hzl. Ziya Yılmaz), Ankara 2008.

Kitap ve Makaleler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul 2010

Beydilli, Kemal “Tirsinlikliğü İsmâil Ağa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.41, İstanbul, 2012,s.204-205.

Doğru, Halime, *Bir Kadı Defteri Işığında Rumeli’de Yaşam*, Kitap Yayınevi, Eskişehir 2007.

Erdoğan, Meryem Kaçan - Meral Bayrak Ferlibaş - Kamil Çolak, *Tirsinlikzâde İsmail Ağa ve Dönemi(1796-1806)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.

Hazerfen, Ahmet, *Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkiası 2 Osmanlı Arşiv Belgeleri*, Kaynak Yayınları, 1.Basım, İstanbul 2004.

Jorga, Nicola, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, Hzl. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

Karal, Enver Ziya, *III. Selim’in Hatt-ı Hümayunları*, TTK Yayınları, Ankara 1942.

Kayapınar, Ayşe - Emine Erdoğan Özünlü, *Mihaloğulları’na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, TTK Yayınları, Ankara 2015.

Mert, Özcan, “II. Mahmut Döneminde Taşradaki Merkezîyetçilik Politikası”, *Türkler*, C. 13, Ankara, 2002, s. 720-729.

Mutafçieva, V.P. “XVII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 31, Mart 1978, s.163-182.

Özcan, Abdülkadir, “Haseki”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul 1997, s.368-369.

Özcan, Tahsin, “Muhallefat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul 2005, s. 407.

Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, Ankara, 1994.

Özkaya, Yücel,, *Osmanlı imparatorluğunda Dağlı isyanları (1791-1808)*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, C.2, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.

Sereda, Aleksandır, *18. ve 19 yüzyıllarda Silistre Eyaleti: İdari-bölgesel Yapısı, Yerleşim Ve Nüfus Kuzeybatı Karadeniz Kıyısı*, Bulgar Bilimler Akademisi, Tarih Entitüsü, Sofya 2009.

Telci, Cahit, "Osmanlı Devleti'nde XVIII. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.22, S.2, Aralık 2007, s. 145-166.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, C. 11, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1979.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK Yayınları İstanbul 1942.

Araştırma Makalesi/ Research Article

Boğdan'ın Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boğdan

Fikriye Erkul*

(0000-0002-6070-120X)

Makale Gönderim Tarihi

28.06.2021

Makale Kabul Tarihi

28.12.2021

Öz

Tuna Nehri'nin kuzeyinde yer alan Boğdan, kendisine komşu Eflak ve Erdel Prenslığı ile birlikte Osmanlı Devleti'ne tabi olduktan sonra imtiyazlı eyaletler statüsünde yer aldı. Boğdan, Osmanlı klasik döneminde Osmanlı merkezinden atanan beylerbeyi yerine yerli asilzade sınıfını temsil eden Boyarlar tarafından seçilen ve Osmanlı sultanının onayı ile başa geçen voyvodalar tarafından idare edildi. Slav kökenli bir sözcük olan voyvoda bir bölgenin komutanı ve yöneticisi anlamına gelir. Boğdan ile Osmanlı Devleti'nin temasları XV. Yüzyıl ilk çeyreğinde başlamış olmakla birlikte Fatih'in Karadeniz'i bir Türk Gölü haline dönüştürme projesi doğrultusunda bölgeye çeşitli dönemlere seferler düzenlendi. Boğdan, Fatih döneminde Osmanlı tabiiyetini tanıdı. Osmanlı Devleti'nin burada uyguladığı vergi politikası diğer Rumen Prenslıklarından daha makul seviyede olduğundan bu prensliklerden Osmanlıya tabi bölgeye göç hareketleri yaşandı. Tuna ve Dinyester Nehirleri arasında yer alan Boğdan, bu bakımdan coğrafi avantaja sahipti. Ancak Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Altınorda Devleti'nin zayıflamasına paralel olarak bölgedeki yerel unsurlar Boğdan aleyhine kuvvetlendi. Osmanlıların Boğdan'a akınları Çelebi Mehmed zamanında başladı. Memleketeyn tabir edilen Eflak ve Boğdan coğrafyasında ilk olarak Boğdan'ın güneyinde yer alan Eflak Osmanlı Devleti'ne tabi oldu. Boğdan ise Altınorda ve Macar devletleri arasında bir nevi denge politikası izleyerek bir süre daha bağımsız kalabildi. Osmanlı fethinden sonra Boğdan ile yapılan tabiiyet anlaşması uyarınca Boğdan, Osmanlı Devleti'ne Avrupa kıtasında yapacağı seferlerde Kırım Hanlığı ile birlikte askeri destek sağlayacaktı. Bu çalışmada Osmanlı Boğdan'ın kuruluşu, yer aldığı coğrafya, etnik durum, Osmanlı Devleti ile olan tabiiyet statüsü Osmanlı klasik dönemi esas alınarak ana hatları ile değerlendirmeye çalışıldı.

* Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türkiye, fikriyeboy@hitit.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: Boğdan, Eflak, Osmanlı Hakimiyeti, Fatih Dönemi, Voivoda.

The Foundation of Moldova and Its Rule under Ottoman Empire

Abstract

Moldavia, located to the north of the Danube River, together with the neighboring Principalities of Wallachia and Erdel, became a privileged province after being tied to the Ottoman Empire. Moldavia was governed by voivodes, who were elected by the Boyars, representing the local aristocratic class, rather than the beylerbeyi appointed by the central Ottoman Empire, and came to power with the Ottoman sultan's assent. The Slavic word voivoda denoted commander and ruler of a province. Moldavia, located between the Danube and Dniester Rivers, had a geographical advantage in this respect. However, in parallel with the weakening of the Altınorda State in the north of the Black Sea, the local elements in the region gained strength against Moldavia. The raids of the Ottomans on Moldavia began during the reign of Çelebi Mehmed. In the geography of Wallachia and Moldavia, which is called homeland (Memleketeyn), Wallachia, which was located in the south of Moldavia, was tied to the Ottoman Empire. Moldavia, on the other hand, was able to maintain its independence for a time by pursuing a strategy of balancing between the Altınorda and Hungarian realms. In accordance with the nationality agreement made with Moldavia after the Ottoman conquest, Moldavia would provide military support to the Ottoman Empire with the Crimean Khanate in the campaigns it would make in the European continent. Despite the fact that relations between Moldavia and the Ottoman Empire began in the first quarter of the fifteenth century, Fatih coordinated expeditions to the region in support of his plan to turn the Black Sea into a Turkish Lake. During Fatih's reign, Moldavia recognized Ottoman nationality. There were migrant movements from these principalities to the Ottoman territory since the Ottoman Empire's tax policy was more acceptable here than in other Romanian Principalities. In this study, the foundation of Ottoman Moldavia, its geography, ethnic and natural statuses within the Ottoman Empire were all attempted to be analyzed using the main lines of the Ottoman classical period.

Keywords: Moldavia, Romania, Voivoda, Rule Under Ottoman Empire, Fatih

Giriş

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren fetih hareketleri daha çok batı yönünde Balkan ve Avrupa kıtasında ilerledi. Osmanlı kuvvetleri ile 15. Yüzyıl başında tanışan Eflak ve Boğdan ülkesinden ilk olarak daha güneyde yer alan Eflak, Osmanlı tabiiyetini tanıdı. Zamanla Boğdan da Osmanlı

idaresine dahil olurken Karadeniz'in kuzeybatısında yer alan önemli liman kentleri de Osmanlı idaresine girdi. Osmanlı Devleti bu sayede bölgede yer alan önemli ticari güzergahların kontrolünü de elde etmiş oluyordu. Tuna Nehrinin doğu yakasında yer alan bugünkü Romanya ve Moldova devletlerini kapsayan Eflak ve Boğdan (Memleketeyn) Osmanlı Devleti'ne tabi vassal statüde yer aldı. Kanuni dönemine gelindiğinde artık Osmanlı Devleti bu bölgeleri tümüyle kendine tabi hale getirdi. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde Avrupa kıtasındaki doğu sınırları güvence altına alındığından bu dönemde Orta Avrupa seferleri hız kazandı¹.

Etnik Yapı ve Boğdan'ın Kuruluşu

Eski çağlardan itibaren yerleşim yeri olan Boğdan'a ilk gelenler İskit ve Trak kökenli Dak kavmidir. Bu kavimler ilerleyen süreçte Romalılarla karışarak Romanya halkının temelini oluşturdu. Ardından Germenler ile Alan, Hun, Bulgar gibi Türk kavimleri gelmeye devam etti. XIII. yüzyıldan itibaren Moldovya, Tatar ve Gagavuz istilasına uğradı. Bu boylar günümüzde halen Moldovya'da varlıklarını sürdürmektedir².

Boğdan Prenslığı, Kuzey Transilvanya'nın Maramureş şehrinde ikamet eden ufak bir Ulah³ soylu ailenin, Macar Kralı Layoş'a isyan ederek bölgeye yerleşmesi ile kuruldu. Asi voyvoda Boğdan, M.1359 tarihinde Moldovya voyvodasını yenerek prensliğin başına geçti. Bu sebeple Moldovya'ya "Boğdan Prenslığı" adı verildi⁴. Moldovya, adını bölgede yer alan bir ırmaktan alıyordu. Boğdan ismi Osmanlı kroniklerinde asi prens Boğdan'a atıfla Kara-Boğdan şeklinde yer aldı⁵.

Cengiz Han'ın kurduğu Türk-Moğol Kağanlığı Cengiz'den sonra oğulları arasında paylaşıldı. Bu Kağanlığının Doğu Avrupa ve Karadeniz'in kuzey bölgelerini kapsayan kanadında Altınorda Devleti yer aldı. Altınorda Devleti'nin başına Cengiz'in oğlu Cuci Han geçti. Cuci'nin ölümünün ardından bu kez Cuci'nin oğlu Batu Han devletin başına geçti. Batu zamanında batı yönünde fetihler yapıldı. Bulgar yurdu ele geçirildi. Ancak

¹Feridun Emecen, Osmanlı Klasik Çağında Siyaset, İstanbul,2011, p.103.

²Abdülkadir Özcan, "Boğdan", İslam Ansiklopedisi, c.II (1992), s. 269.

³Ulah, Eflak yada Vlah gibi farklı şekillerde ifade edilen sözcüğün kökeni Almanca'dır. Osmanlılar bu sözcüğü Balkan yarımadasında Latince'ye benzer dil kullanan diğer topluluklar içinde kullandı. Kemal Karpat, "Eflak", DİA, c.X, s.467.

⁴İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.I, Ankara,1972, s. 216-217;; Aurel Decei, "Boğdan", İslam Ansiklopedisi, c.II, İstanbul, 1979, s. 698-702.

⁵Aşıkpaşaoğlu, Aşık Paşaoğlu Tarihi, (Haz. Hüseyin Nihal Atsız), s.232; Müneccimbaşı Ahmed Dede, Müneccimbaşı Tarihi, c.II, (Arapça Aslından Türkçeleştiren: İsmail Erünsal), s. 355.

Altınorda, Timur istilası sonucu Altınorda Devleti düşüşe geçti⁶. Altınorda'nın düşüşü kuzeyde yer alan Ruslar'ın ilerleyişini kolaylaştırmakla kalmadı. Aynı zamanda batıda, Romanya'da yerli knezler ülkeyi temsil eder duruma yükseldi. Moğolların batıda Macar etkisini zayıflatmasından olumlu etkilenen Romanya bölgede yer alan ticaret yollarının gelirinden payını aldı. Türkleşen ve Altınorda Devletinin zayıf yönetimi altında tarım ve ticaretin gelişmesi ile güçlenen yerel unsurlar siyasi birliği kurma yolunda önemli adımlar attı. 1330 yılında Toktimur, Romanya'nın ilk siyasi birliğini kurdu. Oğlu Basaraba Romanya'nın büyük voyvodası olarak tanındı. Basaraba, Tatarların kurduğu mali sistemi kullanarak vergiyi denetimi altına aldı⁷. Bununla birlikte siyasi ve iktisadi değişim sürecine giren Romanya bu gelişmelere rağmen Macar Anju hanedanının nüfuzuna girmekten kurtulamadı. Macarlar, Özü tarafından gelecek Türk tehditlerine karşı doğuda bir uç bölgesi oluşturmak gayesi ile Maramuras, Szekler, Kronstadt ve Suatmar'ı birleştirerek başına Andrew'u getirdi. Andrew, 1352 senesinde buraya saldıran Tatarları yendi. Bu zafer sonrası (1360) Andrew, Baia'dan Moldovya Nehrine kadarki kısmı Maramuras Voyvodalığından seçilen Sasul'a verdi. Böylelikle Moldovya ülkesi Macaristan'a doğudan gelecek tehlikelere karşı bir set olarak kuruldu. Bir süre sonra asi Romen voyvodası Boğdan, Sasul'un ölümüyle patlak veren isyana katıldı ve onun mirasını devraldı. Boğdan Voyvodalığı böylelikle Romanya'nın doğusunda baş gösteren bu isyan sonucunda kuruluşunu tamamladı⁸.

XV. yüzyıl başında gelişmesini sürdüren Boğdan, Besarabya'yı ele geçirdi. XIV. yüzyılın sonuna doğru Eflak ve Boğdan arasındaki sınır Milcov'un kuzeyi ve aşağı Seret bölgesi olarak belirlendi. Moldovya kısa zaman zarfında Tuna ve Dinyester Nehri arasında tabii sınırlarına ulaştı. Kurulduğu coğrafi bölge sınır güvenliğinin sağlanmasında Moldovya'ya avantaj sağlıyordu⁹.

Bir asır kadar Boğdan beyleri Macar, Lehistan ve Altınorda devletleri arasında denge siyaseti takip etti. Boğdan, izlediği bu denge siyaseti

⁶ Akdes Nimet Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, s. 120-144.

⁷Yücel Öztürk, "1559-1563 Erdel-Eflâk-Boğdan Olayları ve Dimitriy Vişnevetskiy" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, c. XVII, (2005), s. 59.

⁸ Öztürk, a.g.m., s. 58.

⁹ Öztürk, a.g.m., s. 59.

sayesinde bu devletlerin hakimiyeti altına girmekten bir süre daha uzak kalabildi¹⁰.

Osmanlı Devleti'nin Boğdan'ı Fethi

Osmanlı ile Moldovya arasındaki ilk temas ise XV. Yüzyıl ilk çeyreğine kadar uzanır. Boğdan'ın güneyinde yer alan Eflak Prenslığı Boğdan'dan daha önce Osmanlı Devleti tabiiyetine girdi. İlk kez Çelebi Mehmet döneminde Osmanlı Devleti, 1420'de Eflak Voyvodası Mihail'i yenerek Dobruca ile aşağı Tuna kalelerini aldıktan sonra Akkirman (Cetatea Aba) Limanı'nı kuşattı. Ancak bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı. Devam eden Türk istilaları karşısında çaresiz kalan Petru Aron, 1455 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlanmayı kabul etti¹¹.

Mehmed II'nin tahta geçtiği dönem Boğdan'da sık sık taht değişikliklerinin baş gösterdiği bir dönemdi. İç kargaşalar Boğdan'ı dış saldırılara karşı savunmasız hale getiriyordu. İstanbul'un fethi Boğdan voyvodalarını Osmanlı Devleti'ne karşı daha tedbirli davranmaya itti. Fethinden sonra Boğdan, gittikçe yaklaştığı hissedilen Osmanlı ilerleyişine karşı tedbirli davrandı. Bu sebeple ile Lehistan ile temasa geçildi. Ordu güçlendirilmeye çalışıldı. Ancak Osmanlı akıncılarının Boğdan'a ilerlemesi sonucu voyvoda bir elçi göndererek daha önce Fatih'in teklif ettiği barış koşullarını kabul ettiğini bildirdi. Buna göre Boğdan Beyi Petru Aron, 2000 Macar altınını her yıl Osmanlı sultanına gönderecekti¹². Mehmet II, Karadeniz'e hakim olma politikasını başarı ile uyguluyordu¹³. Fatih, Kırım ve Kefe'yi hakimiyeti altına alması ardından fazla vakit kaybetmeden Boğdan üzerine gitti¹⁴. Kırım askeri de bu seferde Osmanlı ordusuna katıldı. *Kara-Boğdan münhezim olup leşkeri kırıldı*¹⁵.

1457 yılında Boğdan Prensi Stefan Çel Mare, Türklerin Venedik, Napoli, Arnavutluk ve Macarlar ile olan mücadeleleri sırasında bağımsızlığını elde etmeye çalıştı. Kefe'nin alınmasının ardından İstanbul'a gönderilen 1500 Cenevizliden 150 kadarı bindikleri gemiyi ele geçirip Boğdan sınırlarındaki

¹⁰ Özcan, "Boğdan", İslam Ansiklopedisi, c.II, (2002), s. 269., Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.I, Ankara, 1972, s. 212.

¹¹ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.I, Ankara 1972, s. 217.

¹² Yusuf Heper, Osmanlı Devleti ve Eflak Boğdan ilişkileri (1574-1634), Basılmamış Doktora Tezi, Uşak 2020, s.69-71.

¹³ Viorel Panaite, "XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", Türkler Ansiklopedisi, c.IX (2002), s. 211.

¹⁴ Hammer, J. Von, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. I (2011), s. 313.

¹⁵ Lütfi Paşa, Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman, Ankara, 2001, s.188.

Kili sahiline çıktı. Boğdan, bu esirleri Osmanlı'ya iade etmeyi reddetti. Bunun üzerine Osmanlı, Hadım Süleyman Paşa komutasındaki bir orduyu bölgeye gönderdi. Ancak Hadım Süleyman Paşa yetersiz donanım ve uzun yol yorgunluğu gibi sebeplerle mağlup oldu. Bunun üzerine Fatih H.881/M.1476 senesinde bizzat kendisi Boğdan üzerine yeni bir sefere kumandanlık yaptı. Fatih, Boğdan prensinden verginin düzenlemesi, Cenevizli esirlerin iadesi ve Kili'nin teslimini istedi. Prens Stefan Çel Mare bu istekleri kabul etmedi ve Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri yakıp yıkarak sarp dağlara çıktı. Ancak Tuna vasıtasıyla erzak yardımı geldiğinden Osmanlı ordusu bu durumdan fazla etkilenmedi. Osmanlı ordusu Suçiova'ya girdi (1576). Ancak Osmanlı ordusu Boğdan Kalesi'ni ele geçiremedi. İki ay kadar Boğdan'da kaldıktan sonra veba salgını çıkması ve Macarların saldırı hazırlığı haber alındığından Osmanlı ordusu geri döndü. Bu savaşta Osmanlıya hizmet eden Eflak beyi de ganimetten payını aldı¹⁶. Boğdan voyvodasının, Uzun Hasan ile diplomatik ilişkilere girmesi Boğdan seferinin sebepleri arasında yer aldı¹⁷.

1475 tarihinden itibaren Boğdan Osmanlı hakimiyetine kesin olarak girdi. Bazı kaynaklara göre ise Boğdan-Osmanlı ilişkisi İstanbul'un fethinden sonra netlik kazandı. Fatih, Belgrad kuşatması ardından Boğdan voyvodası Petru Aron'a (1455-1457) Slavca bir mektup gönderdi. Ertesi yıl Boğdan voyvodası Fatih'in hazinesine ilk haracını ödedi¹⁸.

Fatih dönemine kadar batıda Macar, kuzeydeki Lehistan ve güneyde Türk tehdidi karşısında izlediği denge siyaseti ile varlığını bir müddet daha devam ettiren Boğdan'ın önemli iki liman kenti Kili ve Akkerman Fatih'ten sonra oğlu Beyazıd II zamanında Osmanlı kuvvetleri tarafından fethedildi¹⁹. Bundan sonra Boğdan voyvodası Osmanlılar ile dost geçinme yoluna gitti.

Boğdan Prensi Stefan, Uzun Hasan'ın dostu idi²⁰. Prens, ülkesinin çıkarlarını korudu. Boğdan'ı Balkan yarımadasından kaçan Slav kültürü ve dini mimari sanatının merkezi haline getirdi. Boğdan prensi 1465 yılında önemli bir merkez olan Kili'yi ele geçirdi²¹. Boğdan 1469 yılında Kırım

¹⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c.II, İstanbul, 2011, s. 275; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.II, Ankara,1975, s.75-80.

¹⁷ İnalçık, Halil, "Boghdan", Encyclopedia of Islam c.I (1986), s.1253.

¹⁸ Mihail Guboğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi (H1538/M945)", Belleten,sayı:198 (1985), s. 742-743.

¹⁹ İnalçık, "Boghdan", s.1253.

²⁰ Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c.II, İstanbul 2009, s.152.

²¹ Jorga, a.g.e., s.153.

Tatarlarının akınına uğradı. Tatarlar geri püskürtüldü. Ancak Tatar akınları bölgeye bundan sonra aralıklarla devam etti. Prens Stefan, Tatar Hanı Mengli Giray Han'ın elçilerini kazığa oturttu. Raut Nehri kenarında Orheiu Kalesi'ni inşa ettirdi. Bugün Bukovina'da yer alan en güzel Boğdan manastırı Putna Stefan'ın Tatarlara karşı kazandığı zafer anısına inşa edildi²².

Eflak ve Boğdan'ın kendi aralarındaki mücadelelerde zaman zaman biri diğerine karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. Eflak hakimi Vlad Çepeş, nam-ı diğer Kazıklı Voyvoda'nın Niğbolu, Vidin taraflarında yaptığı katliam ve yağma haberi Osmanlı merkezine ulaşınca H.866/M.1462 yılında Eflak üzerine sefere karar verildi. Bu sırada Eflak ve Boğdan yöneticilerinin birbirleri ile mücadele halinde olması sebebiyle Boğdan prensi, Osmanlı yönetimini bu sefere teşvik etmekle kalmadı bizzat yardımda bulunacağını da bildirdi. Bunun üzerine Mahmud Paşa, 150 bin askerle Tuna'yı aşip Eflak'a girdi. Vidin'e kadar ilerlemesine rağmen Vlad'a rastlanmadı²³.

Boğdan'ın Osmanlı Devleti Nezdinde Statüsü

Boğdan, fetihten sonra Osmanlı sultanına itaat etmeyi ve haraç ödemeyi kabul eden gayrimüslim zimmî devlet statüsüne dahil edildi²⁴. Osmanlı Devleti'nde sulh akdi ile bir bölgenin mülkiyeti gayrimüslim olan yerli halkına belli bir miktar vergi karşılığında bırakılmış ise bu arazi haracî arazi statüsünde yer alırdı²⁵. Bu kapsamda her yıl Osmanlı Devletine belli miktar vergi ödenirdi.

Osmanlı hukukuna göre belirlenen miktarda cizye veya haracı ödedikten sonra bu voyvodalıklar sultanının himayesine tabi oluyordu²⁶.

²² Jorga, a.g.e., s.153.

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.II, Ankara 1975, s.75-76.; Eflak ve Boğdan arasındaki mücadele ilerleyen yüzyılda da devam eder. 17. Yüzyıl ikinci yarısında gidip gördüğü Eflak ve Boğdan şehirlerini tasvir eden Evliya Çelebi Remlik şehrinde 40 gün savaşan Eflak ve Boğdan askerinin cesetlerinin dağ gibi yığıldığını ve üzeri toprak örtülü olarak halen durduğunu kaydeder. Mümin Çevik, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.VII, İstanbul 2011, s.541.

²⁴ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.II, (1983), s. 663-474.

²⁵ Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, c.I, İstanbul, 1990, s.136., Sando Papp, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Hududundaki Hristiyan Vassal Ülkeleri", Türkler Ansiklopedisi, (2002), s.745-749.

²⁶ Viorel Panaite, "Haraçgüzarların Statüleri: XV ve XVII Yüzyıllarda Eflak, Boğdan ve Transilvanyalılar Üzerinde Bir Çalışma", Türkler Ansiklopedisi., c.I (1999), s. 374.

Boğdan statüsü icabı Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasına düzenlediği seferlerde Kırım Hanlığı ile birlikte kendisinden istenen asker ve askeri teçhizatı sağlamakla da yükümlü bulunuyordu. Eflak ve Boğdan voyvodalarının Osmanlı tabiiyetini tanıdıktan sonra en önemli görevleri haraçlarını ödemek, Osmanlı Devletinin dış politikasına uymak, sultanın seferlerine katılmak ve Osmanlı devleti ile çatışan komşu devletler hakkında bilgi toplamak idi²⁷. Bu kapsamda Fatih, Kefe seferinde kullanılmak üzere Boğdan voyvodasına gönderdiği bir hükümde 5000 adet beygirin temin edilmesini talep ediyordu²⁸.

Fatih döneminde Boğdan Voyvodası Petru Aron ile Akkerman tüccarlarının Edirne, Bursa ve İstanbul'da serbest ticaret yapmasını öngören bir anlaşma yapıldı. Slav Dilinde yazılan bu belgeye göre Fatih'in Boğdan prensinden talep ettiği para Boğdan ve Osmanlı arasındaki anlaşma gereği Osmanlı Devleti'ne ödendi²⁹. Osmanlı Devleti'nin Boğdan'a tanıdığı bu imtiyazlar ile İngiltere ve Fransa gibi devletlere tanıdığı kapitülasyonlar arasındaki temel fark, ilkinde bu devletlerin yöneticilerini Osmanlı sultanı tayin ederken ikincisinde böyle bir durum söz konusu değildi³⁰.

Kanuni döneminde Boğdan voyvodasına gönderilen hükümlerde Moskof, Leh, Erdel ahvalinden alınan haberlerin İstanbul'a bildirilmesi, sefer için voyvodanın askeri ile birlikte hazır olması, eşkiyalara karşı gerekli tedbirlerin alınması gibi taleplere rastlamak mümkündür³¹.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı vergi politikası Eflak ve Boğdan voyvodalarının kendi halkına getirdiği vergi ve angarya ile kıyaslandığında daha düşük oranda kalması sebebiyle bu Romen voyvodalıklarından Osmanlı kazalarına köylü halk zaman zaman göç etti³².

²⁷ Caner Çiftçi, "The Sublime Porte's Two Eyes Fixed Over Eurpoe: Phanariote Voivodes (Principalities) in Wallachia and Moldovia (1711-1821)/ BAB-ı Ali'nin Avrupaya Çevrilmiş İki Gözü :Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)", *International Relations/Uluslararası İlişkiler*, Vol.7, Issue 26 (2010), s 36-37.

²⁸ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, Ankara 2000, s.95.

²⁹ Papp, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Hududundaki Hristiyan Vassal Ülkeleri", s. 746.

³⁰ Papp, a.g.m., s.752.

³¹ Osman Karataş,3 Numaralı Mühimme Zeyli Rebiülevvel-Cemaziyelevvel 984/ Haziran – Ağustos 1576 (s.176-351), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 2010, s.93-350-383-1034.

³² Maxim, "Osmanlı Döneminde Bir Liman Kenti: İbrayil (Braila) ", s. 180.

Osmanlı Devleti nezdinde statü olarak Boğdan Voyvodalığı 1517 senesine kadar Eflak Voyvodalığından sonra gelirken 1521 yılında çıkarılan bir fermanla Boğdan voyvodaları Eflak voyvodalarından daha itibarlı statüye getirildi. Bunun sebebi Eflak Boyarlarının isyan çıkarması sırasında Boğdan Voyvodası IV. Stephan'ın Osmanlı Devletine sadık kalması idi³³.

Boğdan, Eflak ve Erdel Voyvodalığı 1550-1551 tarihli Sancak Tevcih Defterine vilayet olarak kaydedildi³⁴. Kanuni dönemi kanunnamelerinde Boğdan her yıl Osmanlı Devleti'ne 20.000 kese vergi ödeyen Silistre Eyaletine tabi bölge olarak yer aldı³⁵.

Boğdan, Osmanlı Devleti ile olan tabiiyet anlaşması icabı Avrupa'ya yönelik Osmanlı seferlerinde gerekli askeri desteği sağlamakla da yükümlü bulunuyordu. Boğdan voyvodalarının ödedikleri haraç dışında ayrıca talep edilmesi durumunda Osmanlı sultanına 10 bin kişilik süvari göndermesi gerekiyordu³⁶. Osmanlı Devleti'nin Viyana Seferinde (1683) Boğdan ordusu Türklerin yanında savaşa katıldı³⁷.

Osmanlı Kanunnamelerinde Boğdan

Osmanlı kanunnamelerinde Boğdan konusu daha çok burada yetişen koyun sürüleri ve bu koyunların derilerinin kıymeti hakkındaki kayıtlar ile dikkati çeker. Bayezid II dönemi kanunnamelerinde burada yetişen koyunların derisinin fiyatına bakıldığında bu derilerin bazı balkan şehirleriyle kıyaslandığında daha kıymetli olduğu anlaşılır³⁸. Yavuz dönemi kanunnamelerinde Tuna Nehri'ni geçen Eflak ve Boğdan koyun sürülerinden alınacak rusüm hakkındaki kayıtlar yer alır³⁹. I. Ahmed döneminde ünlü risalesini kaleme alan Ayni Ali, Eflak ve Boğdan voyvodalarının 13 kapı kethüdası ve bunların yevmiyelerinin miktarını kaydeder. Ayni Ali, bu kapı kethüdalarının yevmiyelerinin 590 akça

³³ Orhan Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler, Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1779)", *Türkler Ansiklopedisi*, c. IX (2002), s. 891.; 16. ve 17. yüzyılda Anadolu'da büyük aşiretlerin vergilerini tahsil eden mültezimlere de voyvoda denildi. Erol Özvar, "Voyvoda", *DİA*, c.XLIII, (2013), s.130.

³⁴ Kılıç, a.g.m., s. 891.

³⁵ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c.IV, İstanbul, 1990, s.536.

³⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, (2011), s. 136-209.

³⁷ Decei, "Boğdan", s. 702.

³⁸ Buradan anlaşıldığına göre Boğdan koyunu derisi Sofya ve Dobruca gibi Balkan şehirlerinde yetişen koyun derilerinden daha kıymetlidir. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c.II, İstanbul 1990, s. 290-388.

³⁹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c.III, İstanbul, 1990, s. 476.

olduğunu belirtilir. Buna göre üç aylık mevacibleri 17.700 akçedir. Bir yıl toplamında bu rakam 212.400 akçeye ulaşır⁴⁰.

Voyvoda Tayini

Voyvoda kelimesi Slavca'da asker anlamındaki *voin* ile *vodac* kelimesinin birleşmesinden türemiştir. Boğdan'da yerli asilzade sınıfı olan boyarların seçtiği voyvoda Osmanlı sultanı tarafından tasdik edildikten sonra başa geçerdi. Voyvoda tayini için kaleme alınan beratlarda ya da ahidnamelerde Boğdan için "dostuma dost düşmanıma düşman" ifadesi kullanıldı⁴¹.

Osmanlı sultanı tarafından doğrudan atanan ilk Boğdan Voyvodası M.1527 yılında Petru IV Rareş oldu⁴². İlerleyen süreçte Kanuni'nin M.1538/H.945 tarihli Boğdan seferi Osmanlı ve Romen kaynaklarında derin yankı uyandırdı⁴³. Kanuni, 1538 Boğdan seferi dönüşünde Tighina (Bender) ve güneydoğu Boğdan'ı (Bucak) ele geçirdi⁴⁴. Bu gelişmelerin yanı sıra Kanuni döneminde İstanbul'da Balat kapısı içinde Boğdanlılar için bir saray hibe edildi. Boğdan Sarayı denen bu sarayı İstanbul'a gelen Boğdanlı temsilciler kullandı⁴⁵. Bu dönemde Osmanlı Devleti Macaristan'ın doğusundan gelebilecek tehlikeleri büyük ölçüde engellemiş olduğundan Macaristan ile daha kuzeyinde yer alan Alman meselesine ağırlık verildi⁴⁶.

Boğdan voyvodalarını bölgenin yerli asilzadesi Boyarlar seçer ve Osmanlı sultanının tasdiki ile voyvoda başa geçerdi. Osmanlı XVI. yüzyıl ortalarına kadar voyvoda seçimine müdahil olmadı. Ancak Lehistan ve Avusturya'nın voyvoda seçimine müdahil olmak istemeleri sebebiyle bu dönemden sonra Eflak ve Boğdan Prenslığıne merkezi yönetim tarafından belirlenen kişiler voyvoda olarak atandı⁴⁷. XVI. yüzyıldan itibaren Eflak ve

⁴⁰ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c.IX, İstanbul, 1990, s. 97.

⁴¹ Papp, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Hududundaki Hristiyan Vassal Ülkeleri", s.746-749.

⁴² İnalçık, "Boğhdan", s.1253.

⁴³ Mihail Guboğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi (H1538/M945)", *Belleten*, sayı:198 (1986), s. 729.

⁴⁴ Maxim, Mihail. 1982-1998. "Osmanlı Döneminde Bir Liman Kenti: İbrayil (Braila)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, sayı:12 (1982-1998), s. 174.

⁴⁵ Heper, *Osmanlı Devleti ve Eflak Boğdan İlişkileri (1574-1634)*, s.36.

⁴⁶ Öztürk, "1559-1563 Erdel-Eflâk-Boğdan Olayları ve Dimitriy Vişnevetskiy", s. 60-61.

⁴⁷ Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler, Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1779)", s. 891.

Boğdan voyvodaları beratla tayin edildi. XVI. ve XVII. yüzyılda sultanlardan gelen ahidnameler voyvolalık tahtını daha güçlü hale getirdi⁴⁸. Sultan I. Selim, Boğdan'ı müstakil bir devlet olarak kabul etti. Boğdan kendi kanunları ve gelenekleri doğrultusunda idare edildi. Boğdanlılar İstanbul'da kethüdalık makamı için ev alıp kilise de bulundurabilirdi⁴⁹. XVIII. yüzyıl başında ise Eflak ve Boğdan voyvodalarının Avrupalı devletlerle işbirliğine girmeleri sonucu Osmanlı sultanları yerli voyvodalar yerine İstanbul'un Fener semtinde oturan itibarlı kişilerden seçtikleri şahısları bu bölgeye voyvoda olarak atamaya başladı⁵⁰.

Boğdan'da yerli asilzadelerin seçtiği ve Osmanlı sultanının tasdiki ile voyvodanın başa geçme usulü Boyarların XVIII. yüzyıldan itibaren Rusya'ya meyletmesi sebebiyle değişti. Yeni sisteme göre Osmanlı yönetimi bölgeye, 1821 senesine kadar İstanbul'un Fener semtinde oturan Fener Rum aristokrat ailelerine mensup kişilerden voyvoda tayin etti⁵¹. Boğdan voyvodası Constantin'in oğlu olan ve uzun seneler İstanbul'da yaşayan Dimitri Cantemir'in voyvoda olduktan sonra Rusya'ya meyletmesi Boğdan'a Fenerli Rumların Voyvoda olarak atanmasında etkili oldu⁵². Fenerli voyvodalar dönemi XIX. yüzyıl başına kadar devam etti.

Memleketeyn beyliklerine mansıpları tevcih edilirken kul kethüdalarına özgü kalensüve giydirilerek kadife kaplı samur ve çeşitli cevahir de ihсан edilirdi⁵³. Osmanlı Devletinin Boğdan voyvoları için uygun gördüğü hükümet sembolleri, beyaz balıkçıl tüylü iki sorguç, 2 topuz, 2 gümüş zincir, 2 parça Bursa kumaşı ve atlar için 2 parça çuka pamuktan oluşuyordu⁵⁴.

⁴⁸Papp, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Hududundaki Hristiyan Vassal Ülkeleri", s.748

⁴⁹Papp, a.g.m., s.745.

⁵⁰Çiftçi, Caner. 2010. "The Sublime Porte's Two Eyes Fixed Over Eurpoe: Phanariote Voivodes (Principalities) in Wallachia and Moldovia (1711-1821)/ BAB-ı Ali'nin Avrupaya Çevrilmiş İki Gözü :Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)", s. 28.

⁵¹ Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta 2013, s.225.

⁵² Decei, "Boğdan", s.702.; 1688 yılında 15 yaşında İstanbul'a gelen ve burada 22 yıl kalan doğu ve batı kültürünün sentezini temsil eden, Türk müziği üzerine çalışan ve bir Osmanlı tarihi de kaleme alan Dimitri Cantemir için bakınız: Halil İnalçık, The Middle East and the Balkans Under the Ottoman Empire, editör: İlhan Başgöz, İndiana Unv. Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series, Volume 9, Bloomington.

⁵³ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, İstanbul 1983, s.149-474.

⁵⁴ Zeynep Sözen, "Osmanlı Kültürünün Eflak ve Boğdan'ın Yaşamına Etkisi", Türkler Ansiklopedisi, c.12, (2002) s.17.

Boğdan'ın Rus Egemenliğine Girişi

Batuhan döneminde Rus knezlikleri üzerine seferler düzenlenmişti. Bunun sonucunda Volga Nehri boyunca pek çok Rus yerleşim yeri Tatarların eline geçmişti⁵⁵. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Timur'un Altınorda Devleti'ni yıkması Ruslar lehine bir gelişme oldu. Böylelikle Ruslara güneye ve batıya doğru ilerleme fırsatı doğuyordu.

Eflak ve Boğdan'ı hakimiyeti altına almak isteyen Lehistan 1497 yılında Boğdan'ı ele geçirme çabasından umduğu sonucu alamadı. Bu tarihten itibaren Lehistan, Osmanlı ile mücadeleden kaçındı. Lehistan'ın bu tutumu Leh soylularını Avusturya ile işbirliğine yöneltti. Bu durum Eflak ve Boğdan üzerinde Osmanlı hakimiyetinin zayıflamasının önemli sebepleri arasında yer aldı⁵⁶.

16. yüzyıldan itibaren güneye ve batıya inme politikası takip eden Ruslar 18. Yüzyılda Ukrayna'ya kadar indi. Ruslar, bu dönemden itibaren Boğdan Voyvodalığı üzerinde etkili olmaya başladı. Bu döneme kadar Boğdan üzerinde nüfuz-himaye politikası izleyen Lehistan'ın zayıflaması Rusların işini kolaylaştırdı. Ruslar'ın Ortadoks Hristiyan inancına mensup olmaları, onların Boğdan'da kabul görmelerini kolaylaştırdı⁵⁷. Rusya kiliseler vasıtasıyla XVII. yüzyılda bölgede teşkilatlandı⁵⁸. Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması ile (1774) de Osmanlı Devletinin Ortodoks tebasına müdahale hakkını elde etti. 1812 Bükreş Anlaşması ile de Boğdan'ın en önemli yerleri Kili, Akkirman, Bender (Besarabya) Rusya'ya bırakıldı⁵⁹.

Sonuç

Karadeniz'in kuzeybatı kısmında Tuna ve Dinyester Nehri arasında yer alan Boğdan voyvodalığı ile ilk olarak Çelebi Mehmet döneminde Osmanlı kuvvetleri karşı karşıya geldi. Boğdan, kurulduğu coğrafyanın avantajı ve izlediği denge politikası ile etrafında yer alan diğer Hristiyan devletlere nazaran bir müddet daha bağımsızlığını koruyabildi. Ancak Fatih'in Kefe seferi sonunda Osmanlı tabiiyetini tanımak zorunda kaldı. Fatih'in Karadeniz'i Türk gölü haline dönüştürme projesi kapsamında Karadeniz'de önemli limanlara sahip Boğdan Osmanlı hakimiyetine girdi.

⁵⁵ A.Nimet Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, s.332-335.

⁵⁶ Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar 1*, İstanbul 2005, s.45.

⁵⁷ İsmail Hakkı. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV 2. Kısım, Ankara 1983, s. 60.

⁵⁸ Decei, "Boğdan", s. 701.

⁵⁹ Özcan, "Boğdan", s. 271.

Kanuni döneminde Boğdan'ın güneybatı kısmı da Osmanlı hakimiyetine dahil oldu. Boğdan, Osmanlı Devleti'ne tabi, iç işlerinde serbest imtiyazlı eyalet statüsünü devam ettirdi. Özellikle Osmanlı Devleti'nde Orta Avrupa seferlerinin güvenliği açısından Eflak-Boğdan bölgelerinin emniyet altında olması ve buradan gelecek takviye destek önem arz ediyordu.

Zimmi-haraçgüzar devletler statüsünde yer alan Boğdan'da Türk-Müslüman nüfus iskan edilmediğinden bölge Balkan şehirlerinde görüldüğü gibi Osmanlı eserleri ile donatılan bir yer olmadı. Osmanlı, yönetim anlayışı gereği hakimiyeti altına aldığı diğer Hristiyan prensliklerde de görüldüğü üzere burada zorla İslamlaştırma gibi bir çaba göstermedi. Aksine Osmanlı vergi oranlarının Osmanlı fethi öncesinden daha makul seviyede olması diğer Rumen prensliklerinden Osmanlı hakimiyeti altındaki Boğdan topraklarına göç yaşanması sonucunu doğurdu.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C.I, , Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990.
- Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c.II, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990.
- Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c.III, Fey Vakfı Yay., İstanbul, 1990.
- Aşıkpaşaoğlu, Âşık Paşaoğlu Tarihi, (Haz. Hüseyin Nihal Atsız), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çiftçi, Caner, "The Sublime Porte's Two Eyes Fixed Over Eurpoe: Phanariote Voivodes (Principalities) in Wallachia and Moldovia (1711-1821)/ BAb-ı Ali'nin Avrupaya Çevrilmiş İki Gözü :Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)", *İnternational Relations/Uluslararası İlişkiler*, Vol.7, Issue 26 (2010).
- Decei, Aurel, "Boğdan", *İslam Ansiklopedisi*, C.II, Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Emecen, Feridun, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yay., İstanbul 2010.
- Evlıya Çelebi, *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi*, c.VII, hazırlayan: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 2011.
- Guboğlu, Mihail, 1986. "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi (H1538/M945)", *Bellekten*, sayı:198 (1986), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Heper, Yusuf, *Osmanlı Devleti ve Eflak Boğdan İlişkileri (1574-1634)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Uşak 2020.
- Hammer, J. Von, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c 1., (editör: İlhan Bahar), Kumsaati Yayınevi, İstanbul 2011.

İnalçık, Halil, *The Middle East and the Balkans Under the Ottoman Empire*, editör: İlhan Başgöz, İndiana Unv. Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series, Volume 9, Bloomington.

İnalçık, Halil, "Boghdan", *Encyclopedia of İslam C.I*, Leiden 1986.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.II, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.

Karataş, Osman, *3 Numaralı Mühimme Zeyli Rebiülevvel-Cemaziyelevvel 984/ Haziran – Ağustos 1576 (s.176-351)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Karpat, Kemal "Eflak", DİA, c.X, Ankara 1994.

Kılıç, Orhan, 2002. "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler, Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1779)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2020.

Kurat, Akdes Nimet, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK Basımevi. Ankara 1972.

Lütfi Paşa, 2001. *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, (Hazırlayan: Kayhan Atik), TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Maxim, Mihail, 1982-1998. "Osmanlı Döneminde Bir Liman Kenti: İbrayil (Braila)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, sayı:12, İstanbul 1982-1998.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, C.II, (Arapça Aslından Türkçeleştiren: İsmail Erünsal), Tercüman 1001 Eser.

Özcan, Abdülkadir, "Boğdan", *İslam Ansiklopedisi*, C.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992.

Öztürk, Yücel, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Öztürk, Yücel, "1559-1563 Erdel-Eflâk-Boğdan Olayları ve Dimitriy Vişnevetskiy" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. XVII, 2005.

Öztürk, Yücel, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar 1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

Papp, Sando, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Hududundaki Hristiyan Vassal Ülkeleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C.X, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

Panaite, Viorel. 1999. "Haraçgözarların Statüleri: XV ve XVII Yüzyıllarda Eflak, Boğdan ve Transilvanyalılar Üzerinde Bir Çalışma", *Türkler Ansiklopedisi*, C.I, Yeni Türkiye Yay Ankara 1999.

Panaite, Viorel, "XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", *Türkler Ansiklopedisi*, C.IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

Sözen, Zeynep. 2002. "Osmanlı Kültürünün Eflak ve Boğdan'ın Yaşamına Etkisi", *Türkler Ansiklopedisi*, c. XII, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, TTK Basımevi, Ankara 1972.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, TTK Basımevi, Ankara 1975.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.IV 2. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 1983.

- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2013.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.II, (Çev. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.III, (Çev. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu),. Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

Araştırma Makalesi/ Research Article

**İlmin ve Kalemin Orak ve Çekiç ile Dansı Kırımlı Büyük
Türkolog Bekir Sıdkı Çobanzade
(15 Mayıs 1893-13 Ekim 1937)**

Nuri Kavak* - Muhammet Taha Bayraktar**

(ORCID: 0000-0002-9216-8163 – 0000-0002-1807-2868)

Makale Gönderim Tarihi

19.12.2021

Makale Kabul Tarihi

27.12.2021

Öz

Bekir Sıdkı Çobanzade fikirlerinin yanı sıra üstlendiğı vazifelerle de fiili olarak Türk Milliyetçiliğine büyük hizmetler etmiş eşsiz bir dâhidir. Yaklaşık 44 yıllık kısa bir hayatın içine koskoca bir Türklük şuurunu sığdırmıştır. O, Kırım'dan Özbekistan'a ve oradan da Azerbaycan'a uzanan büyük bir mücadelenin mimarıdır. Türk Dünyası için önemli bir isim olmayı başaran Bekir Sıdkı Çobanzade, ortaya koyduğu çalışmalar ile Sovyet sınırlarını bile aşan adından söz ettirmiş büyük bir âlimdi. Özellikle Rusların acımasız asimilasyon politikalarına maruz kalan Türkleri yeni bir alfabe ile öz dillerine sahip çıkabilmeleri amacıyla hayatına mal olan meşakkatli bir çalışma sarf etmiştir.

XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türk Dünyasının büyük bir kısmı özgürlüklerinden koparılmış ve ötesinde de sistemli bir asimilasyonla da kimliksizleştirilmekteydiler. Bekir Sıdkı Çobanzade bu denli zor ve girift bir dönemde bütün Türk Dünyasına hem şahsiyle hem de yazmış olduğu eserlerle öz kültürlerini diriltmelerine önemli katkı sağlamıştır. Onun Türkoloji alanındaki eserleri Sovyet işgali altındaki Türk yurtlarında etkili olmuştur. Bu denli zor bir mücadeleyi veren büyük Türk Milliyetçisi Bekir Sıdkı Çobanzade'yi tanımak ve eserlerini tekrar hafızalarda tazelemek her bir Türk için ehemmiyetli bir vazifedir.

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, nkavak@ogu.edu.tr.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, t.bayraktar99@hotmail.com.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Türkolog, Türk Dünyası, Azerbaycan.

The Dance of Science and Pen with Sickle and Hammer Bekir Sidki Çobanzade, Great Turkologist from Crimea (15 May 1893-13 October 1937)

Abstract

Bekir Sıdkı Çobanzade is a unique genius who has served Turkish Nationalism well with his ideas as well as the duties he has undertaken. He packed a whole consciousness of Turkishness into a short life of about 44 years. He is the architect of a great struggle from Crimea to Uzbekistan and from there to Azerbaijan. Bekir Sıdkı Çobanzade, who managed to become an important name for the Turkish World, was a great scholar who made a name for himself beyond the Soviet borders with his works. He spent a strenuous work that cost him his life, especially in order to protect the Turks, who were exposed to the brutal assimilation policies of the Russians, with a new alphabet and their own language.

XIX. and XX. In the centuries, a large part of the Turkish world was deprived of their freedom and beyond that, they were being de-identified by a systematic assimilation. Bekir Sıdkı Çobanzade made a significant contribution to the revival of their own culture, both personally and with the works he wrote, in such a difficult and intricate period. His works in the field of Turcology were influential in Turkish homelands under Soviet occupation. It is an important duty for every Turk to get to know the great Turkish Nationalist Bekir Sıdkı Çobanzade, who fought such a difficult struggle, and to refresh his works in memory again.

Keywords: Crimea, Turgolojist, Turkish world, Azerbaijan.

Bekir Sıdkı Çobanzade'nin Çocukluğu ve İlk Öğrenimi

Asıl adı Ebubekir olan Bekir Sıdkı Bey babasının çoban olması sebebiyle Çobanzade soyadını almıştır. Bekir Sıdkı Çobanzade Kırım'ın Karasubazar şehrinin Argın köyünde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi ile ilgili farklı iddialar bulunmasına rağmen genel kabul gören tez Vagıf Aslanov'a ait olmaktadır. Vagıf Aslanov Bekir Sıdkı Çobanzade'nin hayatı hususunda Edebiyat ve İnce Sanat Mecmuası için kaleme aldığı yazıda bizzat Bekir Sıdkı Beyin kendi yazdığı anket ve tercüme-i halden yola çıkarak 15 Mayıs 1893 olarak ifade etmektedir.

İlköğretimini bazı kaynaklara göre Karasubazar'da bir medrese de bazı kaynaklara göre de köyündeki mektepte tamamladığı belirtilmektedir. Mektebin yanı sıra Bekir Sıdkı Çobanzade, Karabiy Yaylasında babasının yanında bir süre çobanlık yapmıştır. Genelde yaz aylarında devam eden çobanlık macerası 13 yaşına kadar sürmüştür.

1905 yılında Karasubazar Cemiyet-i Hayriyesi tarafından kurulan Karasubazar Rüştüye Mektebine başlamıştır. 1909 senesinde okul birinciliği ile Karasubazar Rüştüye Mektebinden mezun olmuştur. İsmail Otar eserinde mektebe başladığı tarihin tartışmalı olduğunu kimi kaynaklara göre bu tarihin 1904 veya 1906 buna mukabilde okulu bitirdiği tarihinde 1908 ya da 1909 olduğunu yazmıştır. Ancak Bekir Sıdkı Çobanzade 1909 senesinde Rüştüye Mektebinden mezun olduktan sonra 2 arkadaşı ile birlikte Karasubazar Cemiyet-i Hayriyesi tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul'da hangi okula gittiği tartışmalı bir konu olmakla birlikte İsmail Otar'ın ve bazı kaynaklarda İstanbul Sultanisi ve kimi kaynaklarda da Galatasaray Sultanisinde okuduğu şeklinde aktarılmıştır. Fakat genel kabul gören Galatasaray Sultanisinde okuduğudur. 1909 senesinde eğitime başladığı Galatasaray Sultanisinde Osmanlı Devleti'nin önemli aydınlarından Tefik Fikret ile tanışıp ondan dersler almış ve fikri olarak etkilendiği bilinmektedir.

İstanbul'da bulunduğu dönemler Türk Milliyetçiliğinin deyim yerinde ise zirve yaptığı bir zaman dilimidir. O da diğer Kırım'dan gelen arkadaşları gibi Türkçülük idealinden etkilenmiş ve 1909 Ocak ayında kurulan Kırım Talebe Cemiyetinin üyesi olmuştur. Daha sonra 1912 senesinde Habibullah Timurcan Odabaş öncülüğünde çıkarılan Yaş Tatar Yazgıçları isimli eserin de yazarlarından biri olmuştur. Nitekim bu eserde Çobanzade Bekir "Bavbek" mahlası ile "Anan Kaydabaşlıklı" bir şiir yazmış ve bu şiiri öksüz Tatar Çocuklarına ithaf etmiştir. Ayrıca İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde Yusuf Akçura, İsmail Bey Gaspıralı ve Ahmet Mithat Efendi gibi Türk Milliyetçiliğinin önemli fikir adamları ile tanışarak düşünce dünyası da şekillenmeye başlamıştır. Öte yandan Bekir Sıdkı Çobanzade İstanbul'da bulunduğu dönemde Genç Buharalılar Cemiyetinin üyeleri ile tanışmış ve onlarla dostluk kurmuştur. Bu cümleden olarak İsmail Bey Gaspıralı'nın Kırım'da başlattığı Usul-i Cedit hareketinin Buhara'ya yayılmasında da bu

dostluğun etkili olduğu bilinmektedir. Öyle ki Genç Bekir Sıdkı Çobanzade bu hususta yapılan çalışmalarda Buharalılara yardımcı olmuştur. Hiç şüphesiz ki Bekir Çobanzade'nin bu yardımları İsmail Bey Gaspıralı'nın "Dilde Fikirde İşte Birlik" düsturuna hizmet açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Nazif Gahramanlı Emel Dergisi için kaleme aldığı makalesinde yer alan şiirlerde Türkçülük şiarının önemli isimlerinden biri olan Mehmet Emin Yurdakul'dan etkilendiğinden bahsetmektedir.

Bekir Sıdkı Bey kimi kaynaklara 1914 yılında kimi kaynaklara göre ise 1915 yılında bilim ve düşünce hayatını etkileyecek olan Galatasaray Sultanisinden mezun olmuştur. İsmail Otar ilgili eserinde 1914 yılında mezun olmasının mümkün olmadığını savaşın başlaması akabinde Bekir Sıdkı Beyin Odessa'ya gidip eğitim aldığını ancak Rus ordusuna girmemek için Türkiye'ye geri geldiğini yazmaktadır. Abdullah Battal Taymas ise Bekir Sıdkı Çobanzade hususunda yazdığı makalesinde Galatasaray Sultanisinden aldığı şehadetnameden yola çıkarak bu tarihin 8(21) Aralık 1915 olduğunu paylaşmaktadır. Ayrıca Taymas, okulu en iyi derece ile bitirdiğini de ilave etmektedir.

Bekir Sıdkı Çobanzade'nin Yüksek Öğrenim Hayatı

Yükseköğrenim hayatına gelince ilk olarak İstanbul Üniversitesi Filoloji Fakültesine kayıt yaptıran Bekir Sıdkı Çobanzade daha sonra buradaki hocası *Lipot Masonyi'nin* desteği ile Macaristan'da okumaya karar vermiştir. O dönemde İstanbul'da Kırım'dan gelen Tatarlara yardım etmek maksadı ile kurulan Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi Bekir Sıdkı Çobanzade'ye yardım etmiştir. Ayrıca Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesinin kurucu üyelerinden olan Bekirzade Hamdi Ataman'ın cemiyet dışında da kendisine yardımcı olduğu bilinmektedir. Nihayet 1915 senesinde Macaristan'a giden Bekir Sıdkı Bey, *Pazmany Peter Tudomány Egyetem Üniveristesinde* okumaya başlamıştır. Bu üniversitede zamanın en büyük Türkologlarından biri olan ve 1909 senesinde Kırım'a gidip Kırım Tatarlarını ve Kırım aydınlarını yakından tanıma fırsatına nail olan Macar Profesör Gyula Nemeth'den dersler almıştır. Ayrıca Macaristan'da okurken ünlü Macar Türkolog Laszlo Rasonyi ile de sıra arkadaşısıdır. Türk Dünyası açısından önem arz eden bu kişiler ile yakın olması Bekir Sıdkı Bey'in Türk milliyetçiliği hususundaki düşüncelerine büyük katkı sağlamıştır.

Macaristan'da bulunduğu dönemde ilmi çalışmalarına devam eden Bekir Sıdkı Çobanzade, 1918 senesinde Çarlık Rusya'sı sınırlarında yaşayan Tatarların kültürel hamleleri üzerine Macarca bir yazı kaleme alarak Budapeşte'deki Turan Dergisinde yayınlamıştır. Bekir Sıdkı Çobanzade bu arada Macaristan'da bulunan Türk Birliği için çalışan Turan Cemiyetinin de üyelerinden biri olmuştur. Kendisini Kırım'a gönderen İstanbul'daki Kırımlılar Cemiyeti Hayriyesinin bir nevi Macaristan sorumlusu da olan Bekir Sıdkı Çobanzade, 7 Ekim 1918 tarihinde Macaristan'a gönderilen öğrencileri karşılamış ve her biri ile yakından ilgilenmiştir. 1919 senesinde XIV. Yüzyılda İtalyan ve Almanlar tarafından Kıpçaklar üzerine yazılmış Codex Comanicus'u inceleyerek Macar Türkolog Ignác Kúnos danışmanlığında *Codex Comanicus Yazma Edebiyat Abideleri Ve Türk Dillerinde Telaffuzun Temel Problemleri* isimli teziyle doktorasını tamamlayarak doktor ünvanını almıştır. Prof. Dr. Celal Qasimov ilgili eserinde Bekir Sıdkı Çobanzade'nin Macaristan döneminde hocası Gyula Nemeth'in önerisi ile "Türk Edebiyatı Tarihi" isimli bir eser üzerine de çalıştığı görülmektedir. Gyula Nemeth Bekir Sıdkı Çobanzade'nin hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. İleri görüşlülüğü ile bilinen Nemeth, iyi bir Türkolog olacağını düşündüğü bu genç adama sürekli destek olmuş ve onunla her daim ilgilenmiştir.

Bekir Sıdkı Çobanzade'nin Katledildiği Tarihe Kadar Geçen Hayatı

Mezun olduktan sonra bir süre Macaristan'da kalıp öğretim üyeliği görevinde bulunan Bekir Sıdkı Çobanzade, daha sonra Kırım Tatar Milli Mücadele önderi Cafer Seydahmet Kırimer'in isteği üzerine bazı kaynaklara göre 1920 yılının Mart ayı sonu gibi, bazı kaynaklara göre ise 1920 yılının haziran ayı sonu gibi İsviçre'nin Lozan şehrine gitmiştir. İsmail Otar ilgili eserinde Lozan'daki üniversitenin bizzat Bekir Sıdkı Çobanzade'yi davet ettiğini belirtmektedir. Hem Macaristan'da hem de Lozan'da yaptığı çalışmalar ile adı herkes tarafından bilinir olmuştur. Ayrıca İsmail Otar'a göre kendisi Lozan'da bulunduğu müddet içerisinde Kırım'da faaliyetlerini sürdüren Milli Fırkaya katılmış ve çalışmalarında aktif rol almaya başlamıştır. Abdullah Battal Taymas ise Bekir Sıdkı Çobanzade'nin Milli Fırka'daki rolünü bu zat bir davanın savaşçısı değil de, fikriyatçısı (ideoloğu) sayılabilecek bir şahsiyet olarak aktarmaktadır.

Bir süre Lozan'da kaldıktan sonra memleketi olan Kırım'a gitmeye karar veren Bekir Sıdkı Bey dönemin şartları sebebiyle ilk olarak 8 (21) Temmuz 1920 tarihinde önce İstanbul'a gelmiş ardından bir müddet burada kaldıktan sonra Kırım'a geçmiştir. İstanbul üzerinden Kırım'a geçmesinin sebebi Kırım'ı işgal eden Vrangel orduları tarafından milli faaliyetlere destek verdiğinden ötürü Kırım'a girmesinin istenmemesidir. O nedenle ilk olarak İstanbul'a gelmiş buradan başka bir pasaport ile Kırım'a gitmiştir. Kırım'a geldiği vakit mücadelesini maarif yoluyla veren Bekir Sıdkı Çobanzade, Bolşevikler döneminde Kırım'ı terk etmeyen âlimlerden biri olmuştur. Kırım'a döndüğünde Akmescid'e yerleşen Bekir Sıdkı Bey burada bulunan *Totaköy Pedagoji Yüksek Teknik Okulunda* öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Burada Tatar Dili ve Edebiyatı derslerine girmiştir. Akabinde Kırım Milli Eğitim Bakanlığı tarafından şube müdürü olarak görevlendirilmiştir. Bu arada Kırım'da kurulan Kırım Üniversitesinin (1922) Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak Türkoloji alanında pek çok eser kaleme almıştır. Ayrıca Kırım Üniversitesi'nde *Türk Dilinin Grameri* üzerine dersler vermiştir. Nitekim 2009 yılında Bekir Sıdkı Çobanzade'nin Kırım Tatar İlmî Sarfı isimli eserini hazırlayan Neriman Seyityahya 1920 yılında Kırım Üniversitesinde Bekir Sıtkı Çobanzade'nin Doçent olduğunu 1922 senesinde ise Profesörlük ünvanına yükseldiğini belirtmektedir.

Aynı zamanda Kırım neşriyat hayatının önemli yayın organlarından olan *Okuv İşleri, Yeni Çolpan ve Maarif İşleri* gibi mecmualarda pek çok ilmi makale yazmıştır. Mamafih Kırım'da bulunduğu dönemde kaleme aldığı iki önemli eserden birisi Kırım neşriyatı olarak basılan Kırım Tatar İlmî Sarfı diğeri ise 1925 yılında Azerneşir lisansıya basılan Kırım Tatar Lisaniyatında Medhal'dir. Bu eserlerin ikisi de günümüz Türkçesine çevrilerek basılmıştır.

Diğer taraftan Bakü Üniversitesi'nde Öğretim Üyesi olan Prof. Dr. Ramiz Asker ise Bekir Sıdkı Çobanzade'yi bir bilim adamı olarak ifade ettikten sonra onun kendine has özelliklerini kaleme aldığı bir bildiriye şöyle sıralamıştır.

- 1) Son derece yetenekli ve zeki bir insandı.
- 2) Bilimsel uğraşı alanına bütün Türk dünyası dâhil idi.
- 3) Avrupa standartlarında yetişmiş ilk dilcimizdi.

4) Mükemmel derecede Türkçe, Arapça, Farsça, Rusça, İngilizce, Almanca ve Macarca biliyor ve bu dilleri ustaca kullanıyordu.

5) Yaşadığı ağır ve karmaşık dönem bir bilim adamı olarak parlamasına elverişli ortam oluşturmuştu.

Büyük Türkolog Bekir Sıdkı Çobanzade alfabenin yenileştirilmesi taraftarı olmakla birlikte Arap harfleri yerine daha kolay öğrenilecek yeni tip bir alfabe oluşturulmasını istemekte ve sürekli her zeminde meseleyi dile getirmekteydi. Zira bu dönemde alfabe hususunda onun gibi düşünen bir grupta Azerbaycan'da faaliyet göstermekteydi. Eğitim hususunda reform çalışmalarına başlayan Azerbaycan'da en büyük sorun eğitimde dil sorunu idi. Bu mesele üzerinde yürütülen çözüm arayışları devam ederken bir yandan da üniversite kurulması hususunda çeşitli faaliyetlerde bulunuluyordu. Halk Cumhuriyeti yönetimi bu hususta ilk adımı 1921 yılında atarak yeni bir alfabe oluşturulması için bir karar aldı ve 1922 senesinde de *Yeni Türk Alfabeti Komitesi* oluşturuldu. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin önemli simalarından Neriman Nerimanov ve Samet Ağamalıoğlu'da bu komitenin içerisinde bulunuyorlardı. Komitenin başkanlığını Samet Ağamalıoğlu üstlenirken çalışmalara yardım etmesi amacıyla bir de bilim ve danışma kurulu oluşturulmak istendi. Bu hususta Samet Ağamalıoğlu Türk dünyası içerisinde büyük imaj sahibi olan ve alfabe hususunda baştan beri modernleşmeyi savunan Kırımlı Prof. Dr. Bekir Sıdkı Çobanzade'ye teklif götürmüştür. Çobanzade bu teklifi kabul ederek 1924 senesinde Azerbaycan hükümeti adına Samet Ağamalıoğlu'nun daveti ile Bakü'ye gelmiştir.

Bakü yılları Bekir Sıtkı Çobanzade'nin deyim yerinde ise Türkoloji için yaptığı çalışmalar hususunda zirvede olduğu bir dönem olmuştur. Burada *Bakü Devlet Üniversitesi Şark Fakültesi'nde Dekanlık, Azerbaycan Eğitim Bakanlığı Terminoloji Komitesi Başkanlığı, Azerbaycan İlmî Araştırma Vakfı Riyaset Heyet Katibi ve Tarih ve Dilcilik Bölümü Başkanlığı* gibi görevlerde bulunmuştur. O bu görevleri ifa ederken Milli Eğitim ve Türkoloji hususunda yaptığı çalışmalar ile de adından söz ettirmiştir. Zira Mart 1926'da Bakü'de toplanan ve Türk illerinden temsilcilerin hazır bulunduğu Birinci Türkoloji Kongresine iştirak etmiştir. Kongrede yaptığı konuşmaların bir kısmı Kırım Tatar

yayın organlarından olan İleri Mecmuasının Mayıs 1926 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Ayrıca Bekir Sıdkı Çobanzade bahsi geçen kongrenin Divan Kurulu Üyesi olarak yer almıştır. Kongrede Latin harfleri ile yeni bir Türk alfabesi oluşturulmasını gündeme getirmiştir. Hatta Kırım delegesi olarak kongreye gelen arkadaşı Hasan Sabri Ayvaz'ı da bu konuda ikna etmeyi başarmıştır. Bekir Bey'in kongre sırasında Latinize alfabe hususunda ısrarı ünlü Türk tarihçisi ve siyaset adamı Fuat Köprülü tarafından eleştirilmiştir. Safter Nagayev *Türk Lehçeleri Birleştirilmeli* isimli makalesinde bu hususta Bekir Sıdkı Bey ve Fuat Köprülü'nün derin bir sohbet dahi ettiklerini kaydetmiştir. Onun bu çabaları kongre sonrasında *Azerbaycan Yeni Türk Alfabesi Komitesi İlmi Heyet Başkanlığı* görevine getirilmesine yol açmıştır. Alfabe hususunda yaptığı bu atılımlar Özbekistan'daki Türkleri de etkilemiştir. Bekir Sıdkı Çobanzade'nin Özbeklere alfabe konusunda yardımcı olabilmek için Özbekçe öğrendiği dahi bilinmektedir (1926). Ayrıca Kenan Acar'ın aktardığına göre Özbekistan'daki hocalara yeni alfabe hususunda bilgilendirmeler yapmıştır. Buradaki birkaç değerli akademisyen onun ilminden yararlanmış. Kısacası Azerbaycan eğitim tarihine kazandırdığı değerlerin yanı sıra Özbekistan eğitim ve dil tarihine de çeşitli değerler kazandırdığı aşikârdır. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. İsmail Türkoğlu Diyanet İslam Ansiklopedisine yazdığı Bekir Sıdkı Çobanzade maddesinde onun döneminde Bakü Devlet Üniversitesi Şark Fakültesi Sovyetler Birliğinde eğitim hususunda önemli fakültelerden biri haline geldiğini ve çok değerli hocaların bu fakültede dersler verdiğini bizlere aktarmaktadır. Ayrıca Türkçe dersi verebilecek 53 tane uzman yetiştirmesi de Türkolojiye verdiği hizmetlerin en önemlisidir. Ancak Sovyet hükümeti Bekir Sıdkı Çobanzade'nin tüm emeklerine rağmen bu üniversiteyi çeşitli bahanelerle kapatmıştır.

Bekir Sıdkı Bey, 1927-1928 yılları arasında çalışmalarını daha da arttırmıştır. Öyle ki bu yıllar arasında özellikle dil ve alfabe üzerine çalışmalar yaptığı bilinmektedir. 1927 yılı daha çok Alfabe hususunda çaba harcadığı çalışmalarla geçmiştir. 1927 yılında Bakü'de başlayan ve 1930 yılına kadar çeşitli Türk illerinde düzenlenen Alfabe Kurultayının tüm konferanslarına katılarak raporlar sunmuş ve çeşitli görevler almıştır. 1928 yılında Özbekistan, Azerbaycan ve Rusya üçgeninde gidip

gelen Bekir Sıdkı Bey, dil hususundaki çalışmalarına devam etmiştir. Ayrıca bu ülkelerde çeşitli kurumlarda da öğretmenlik yapmıştır.

Onun yaptığı bu çalışmalar gerek Sovyet yönetiminin gerek Sovyet istibdatı taraftarı yazarların tepkisini çekmiş ve hakkında suçlamalar başlamıştır. 1929 yılında başlayan suçlamalar burjuvazi yanlısı ve milliyetçilik üzerine çalıştığı gibi sulamalardır. 1930 senesinde Sovyet yönetimi çeşitli bahaneler ne sürerek Bakü Devlet niversitesini kapatmıştır. Tüm bu olumsuz yaptırımlara rağmen Bekir Sıdkı Bey, çalışmalarına devam etmiştir. Öyle ki bu suçlamaları almaya başladığı 1929 yılında çeşitli imla konferanslarına katılmış 1930 yılında ise Özbekistan'a giderek ilmi faaliyetlerde bulunmuştur. Aynı yılın sonunda Sovyet hükümeti tarafından ilmi unvanlarından men edilmek istenmiştir. 1935 yılına kadar Özbekistan'da yaşayan ve Özbekistan'ın Fergana ve Semerkant niversitelerinde ve dahi Kırım'da çeşitli dersler veren Bekir Sıdkı Bey 1931-1932 yılları arasında Sovyet hükümeti tarafından takip edilmeye başlanmıştır.

En sonunda Sovyetler Birliği yönetimi 1937 yılının başında türlü bahaneler ne sürerek Bekir Sıdkı Beyi tutuklamıştır. Kimi kaynaklara göre tatilde olduğu bir esnada 28 Ocak 1937 tarihinde tutuklanmışlardır. Akıbeti ve şehit ediliş tarihi kaynaklara göre farklılıklar arz etmektedir. Abdullah Battal Taymas kaleme aldığı ilgili makalesinde tutuklandıktan sonraki olup-bitenlerden bilgi sahibi olmadığını paylaşmaktadır. İsmail Otar ise Nazif Gahramanlı'dan edindiği bilgiler ışığında bu tarihi 13 Ekim 1937 olarak aktarmaktadır. Kenan Acar ise 13 Ekim 1937 veya 18 Temmuz 1939 yıllarından birinde şehit edildiğini ve ikincisinin akla daha yatkın olduğunu belirtmektedir.

Bekir Sıdkı obanzade'nin kısa hayatına pek çok resmi görev ve komisyon yelikleri sığdırdığı gibi aynı zamanda da oldukça fazla yazılı eser de geride bırakmıştır. Yazdığı eserlere bakıldığında dahi Bekir Sıdkı Bey'in Türk Dili zerine kayda değer baş yapıtlar verdiği görülmektedir. Ayrıca Türk yayın literatürüne kazandırdığı bu eserlerin sadece memleketi olan Kırım ve hayatının bir kısmını geçirdiği Azerbaycan ile de sınırlı kalmadığı tüm Türk dünyası ile alakalı olduğu görülmektedir. Günümüz Türkçesi ile Kırım Tatar İlm-i Sarfı ve Türk-Tatar Dil Bilimine Giriş isimli iki eseri yayınlanmıştır. Bu eserlerinin yanı sıra Türk Edebiyatına ışık tutan *Rusya Türk-Tatar Matbuatında İlmi, Fikri mr*

(1924), *Kumuk Dili ve Edebiyatı Tedkikleri* (1925), *Karaçay-Balkar Dili Hakkında Kayıtlar* (1932), *Son Devir Kırım Tatar Edebiyatı* (1928), *Özbek Dili Öğreniminin Temel Metodu* (1932), *Türk Dilinin Metodu* (1932), *Türk Dili Ve Edebiyatı* (1936) kaleme aldığı bazı eserlerdir. Bun eserlere ilave olarak birçok dergi ve mecmua için kaleme aldığı sayısız yazısı da vardır.

Sonuç

Türk Dünyası'na birçok eserler kazandırmış olan Kıımlı büyük Türkolog Bekir Sıdkı Çobanzade gerek hayatı gerek mücadelesi ile Türk Dünyasının gönlüne taht kurmuş büyük bir aydındır. Osmanlı Devleti'nde başlayan milliyetçi fikir hayatı Macaristan'da şekillenmeye başlamıştır. Codex Cumanicus üzerine yazdığı tez ile akademik bir kimliğe aynı zamanda yazdığı şiirleri ile de şair kimliğine sahiptir. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Bekir Sıdkı Çobanzade hayatının son anına kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Türkolojiye hizmet edecek birçok aydın yetiştirmiştir. Hayatını idame ettirdiği Bakü'de, Kıırm'da, Moskova'da ve Özbekistan'da sayısız dersler vermiş ve Türkolojiye, Türk Dünyasına hizmet etmiştir. Sovyetler Bekir Sıdkı Çobanzade'nin sürekli bir açığını kollanmış ve boş bahaneler ile önce tutuklamış ve sonrasında da şehit etmiştir. Bugün doğduğu memleket olan Kıırm'ın Karasubazar şehrinde Resul Velilyaev'in öncülüğünde kurulan Bekir Sıdkı Çobanzade Fondu (Vakfı) her yıl bilimsel ve insani çalışmalara destek olmaya devam etmektedir. Üstelik vakfın kurucusu resul Velilyaev Rusya Devleti'nin düzmece iftiralarıyla uzun süre tutuklamasına rağmen ayakta durmaya gayret etmektedir. Geçmişte meşakkatli bir hayat ve mücadele veren Bekir Sıdkı Çobanzade'nin sanki adına kurulan vakfın maruz kaldığı baskılara bakıldığında dünden bugüne değişen hiçbir şey olmadığı görülmektedir. Büyük Türk Milliyetçisi Bekir Sıdkı Çobanzade ismi Rusya tarafından Türklerin uyanışı olarak algılanmaktadır. Bu nedenden ötürüdür ki bu çalışma ile kaybolduğu düşünülen büyük fikir ve eylem adamı Bekir Sıdkı Çobanzade'yi yeniden zihinlerde canlı tutmayı hedeflemiş bulunmaktayız.

Kaynakça

- Acar, Kenan, *Kırımlı Bekir Sıdkı ÇOBANZADE*, TDK yayınları, Ankara 2001.
- Asker, Ramiz “Bekir Çobanzade’nin Şiiri Ve Nesri”, *Mir Bekira Çoban-zade*, Karasupazar Bekir Sıdkı Çobanzade Fondu, Simferapol 2013.
- Aykol, Ufuk, “Bekir Sıdqiy Çobanzadeniñ İstanbulda Talebelik Seneleri (1909-1914)”, *Tuvgan Dil*, 23 Ekim 2020. Erişim için : <http://tuvgantil.kirimderneği.org.tr/tarih-ve-etnografiya/bekir-sidqiy-cobanzadenin-istanbulda-talebelik-seneleri-1909-1914> Erişim Tarihi: 11.06.2021.
- Buran, Ahmet, “Bekir Sıtkı Çobanzade”, *Türkiye Dışındaki Türk Dünyası Türkologları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2019.
- Çobanzade, Bekir *Türk Tatar Dil Bilimine Giriş*, Palet Yayınları, Konya 2015.
- Çobanzade, Bekir, “Profesör Çobanzade’nin Türkoloji Seksyasının içtimaiyada yaptığı dakladından”, *İleri Mecmuası*, No:1.
- Çobanzade, Bekir, *Kırım Tatar İlmi Sarfı*, Haz. Neriman Seyityahya, TDK yayınları, Ankara 2009.
- Gahramanlı, Nazif, “Karusbazarlı Profesör (Bekir Çobanzadenin Hayatı Ve Edebi Şahsiyeti)”, *EMEL*, S.210, İstanbul 1995.
- Hacıyeva, Galibe, “XX. Yüzyıl Azerbaycan Dilcilik Tarihinde Bekir Cobanzade Merhelesi”, *Mir Bekira Çoban-zade*, Karasupazar Bekir Sıdkı Çobanzade Fondu, Simferapol 2013.
- Nagayev, Safter “Türk Lehçeleri Birleşmeli”, Aktaran: Ayşen Uslu, *Kardaş Edebiyatlar Dergisi*, S.33, Ekim-Kasım Aralık 1995, İzmir.
- Nogayev, Safter, “Bekir Çobanzade’nin Türkoloji Hizmetleri”, *EMEL*, S.123, İstanbul 1981.
- Otar, İsmail, *Kırımlı Türk Şair Ve Bilgini Bekir Sıdkı ÇOBANZADE*, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul 1999.
- Qasimov, Celal, *Bekir ÇOBANZADE*, Heydər Əliyev adına Akademiyasının Nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi, Bakü 2018.
- Taymas, Abdullah Battal, “Kırımlı Filolog-Şair Bekir Çobanzade’yi Tanıtma Tecrübesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1954*, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- Türkoğlu, İsmail “Bekir Sıtkı Çobanzade”, *DİA*, Ek-1, TDVY, İstanbul 2016.
- Ülküsal, Müstecib, *Kırım Türk-Tatarları*, Baha Matbaası, İstanbul 1980.
- Yüce, Nuri “Gyula Nemeth”, *DİA*, C.32, TDVY, İstanbul 2006.

Araştırma Makalesi/ Research Article

**Annuaire Oriental Defterlerine Göre  Dönemde
Ordu Şehrinde Sosyal ve Ticaret Yaşamı**

Serkan Yazıcı* – Canser Okur**

(ORCID: 0000-0002-1255-6933 - 0000-0002-1855-2925)

Makale Gönderim Tarihi

26.09.2021

Makale Kabul Tarihi

27.12.2021

z

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı içinde ortaya çıkan Şark Ticaret Yıllıkları Cumhuriyet Döneminde de varlığını sürdürmüş, başta doğu Avrupa ülkelerini kapsayacak Şekilde içerik olarak Şehir Şehir ayrılarak kimin ne ticareti yaptığı, neyin nerede bulunabileceği, Şehirlerin temel düzeyde idari, kültürel demografik özellikleri gibi konularda bilgiler veren ticaret rehberleridir. Yaygın olarak bilinen adıyla Annuaire Oriental, ticari faaliyet içinde bulunanların isimleri aracılığıyla etnik unsurlarının tespitinde önemli ipuçları vermektedir. Fransızca olarak yayınlanan Osmanlı nevsalleri ya da salnameleri ile benzerlikler gösteren yıllıklar Osmanlı Devleti'nin son yarım asrıdan başlayarak Cumhuriyet Dönemi'nin ilk çeyreğine uzanan bilgi yelpazesi ile Türkiye'nin yaklaşık yüzyıllık sosyo-ekonomik tarihine farklı bir perspektiften ışık sunmaktadır. Bu alışmada Annuaire Oriental kayıtları ışığında Ordu Şehrinin Sultan II. Abdülhamit dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi ve Mill Mücadele Dönemi olmak üzere üç dönemi incelenmiştir. Bu amaçla bu dönemlerden birer yıl esas alınarak bu senelere ait kayıtlar demografik, ticari ve sektörel açılardan grafik ve tablolarla incelenmiştir. nce Trabzon Sanağı'na bağlı bir kaza olan, 1921 de Vilayet statüsüne kavuşan Ordu'nun sosyal ve ekonomik yaşamı bu yıllıklar esas alınarak incelendiğinde bu üç dönemde yaşanmış olan büyük sosyal olayların sonucuyla ekonomik yapı ve nüfus yoğunluğu büyük dalgalanmalar göstermiştir. Çalışma içerisinde yapılan analizlerin bir kısmı kayıtlarda isimleri geçenlerin isimleri üzerinden yapılan

* Prof. Dr., Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, svazici@sinop.edu.tr.

** Yüksek Lisans ğrencisi, Sinop Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, canseroKur52@gmail.com.

etnik ve dini çıkarımlara dayanmaktadır. Ermeni, Yahudi, Rum ve Müslüman adları karakteristik özellikler sergilediğinden büyük ölçüde tutarlı veriler sunan bu analiz ve yorumlarla Ordu'da iktisadi ve sosyal yaşamın bir dönemi geçirdiği dönüşümlerle bilim dünyasının ilgisine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Annuaire Oriental, Şark Ticaret Yıllıkları, Ordu, Ordu Sancağı

Social and Commercial Life in the City of Ordu in Three Periods According to Annuaire Oriental Records

Abstract

Oriental Trade Annuals, which emerged in the last century of the Ottoman Empire, are trade guides that continued to exist during the Republican Period as well, and they were divided from city to city in terms of content, covering primarily Eastern European countries, giving information on who trades what, where about all the things can be found, and the basic administrative, cultural and demographic characteristics of the cities. Annuaire Oriental, which is the common name, provides important clues in the determination of ethnic elements through the names of those involved in commercial activities. The annuals, which show similarities with the Ottoman almanacs or yearbooks published in French, present a different perspective on the socio-economic history of Turkey for nearly a century, with a range of information starting from the last half century of the Ottoman Empire to the first quarter of the Republican Period. In this study, in the light of Annuaire Oriental records, three periods of the city of Ordu, namely the Sultan Abdulhamid II Period, the Constitutional Monarchy Period and the National Struggle Period, were examined. For this purpose, on the basis of one year from these periods, the records of these years were examined in graphics and tables from demographic, commercial and sectoral perspectives. When the social and economic life of Ordu, which was at first a district of Trabzon Sanjak and gained the status of province in 1921, is examined on the basis of these annuals, it is shown that there were great fluctuations in the economic structure and population density as a result of the great social events that took place in these three periods. Some of the analysis carried out in the study are based on ethnic and religious deductions made from the names of those whose names are mentioned in the records. Since Armenian, Jewish, Greek and Muslim names show characteristic features, a period of economic and social life in Ordu has been presented to the attention of the scientific world with the transformations it underwent, with these analyzes presenting largely consistent data and with interpretations.

Keywords: Annuaire Oriental, Oriental Trade Annuals, Ordu, OrduSanjak

Değişik adlar altında 1868’den 1945’e kadar çıkarılan ve gündelik konuşmalarda “Annuaire Orientales” ya da “Şark Yıllıkları” adıyla anılan “Şark Ticaret Yıllıkları” Osmanlı’dan Cumhuriyet’e iktisat tarihi, kent tarihi gibi alanlarda çalışan araştırmacılar için önemli veriler sunmaktadır. Cumhuriyet dönemine kadar ticari-istihbarî görevler nedeniyle Osmanlı ve Doğu Avrupa coğrafyasına bulunan kişiler bu yıllıkları genel sorgulama amacıyla kullanmışlardır.¹ Ancak bu yayınlarda yer almak istemeyen bir tüccar kesiminin bulunması, taşradaki bazı kazalarda önemli görülmeyen işletmelerin kaydedilmemesi, temsilcinin birçok yerde bulunmaması veya temsilcinin bu kayıtları tutmayı tercih etmemesi, ulaşımın zorluğu gibi nedenlerle bilgilerde birçok eksiklik bulunabilmektedir.² Bir veri seti olarak Annuaire Oriental kayıtları eksiklikler içerse de pek çok şehirde iş ve ticaret yaşamının önemli bir kısmını kapsaması ve bir örneklem sunabilme kabiliyeti taşıması itibarıyla çok yönlü bir şekilde önem taşır. Ticaret hayatı ve üretim tiplerindeki dönüşüm, ticaret ve üretimin şehirler arası hareketliliği, sektörel dağılımı, hammadde ve üretim ilişkisi, siyasal gelişmelerin demografiye ve iş yaşamına etkileri, ekonomide millileşme faktörü gibi pek çok alan da bu yıllıklardan dikkat çekici istatistik verilerin ortaya çıkması mümkündür.³

“Annuaire Oriental” ticaret rehberi 1880 yılında yayına başladı. Ancak öncesinde ilk olarak L’Indicateur Constantinopolitain Guide Commercial 1868-69 adıyla Raphael Cesar Cervati ve N.CİLT Sargologo

¹ Kaan Köksal, “Şark Yıllıkları’nda XIX Yüzyılın Ayvalık ve Çevresi”, kaankoksal.blogspot.com.(7.03.2017).

² F. Yavuz Ulugün, “Şark Ticaret Yıllığı’nda İzmit Sancağı ” Üzerine, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, Cilt: 1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2017, s.1966-2014

³ Ayhan Aktar, “Şark Ticaret Yıllıkları’nda ‘Sarı Sayfalar’: İstanbul’da Meslekler ve İktisadi Faaliyetler Hakkında Bazı Gözlemler, 1868-1938”, Toplum ve Bilim, Sayı:76, Bahar 1998, s. 105-143. Bu istatistiki verilerden bazıları daha önceden bazı çalışmalarda da kullanılmıştır. Bkz. Safiye Kıranlar, “Cumhuriyet Döneminde Markalaşma Sürecinin Analizi (1923-1931)”, *Vakanüvis*, 4/2, 2019, s. 642-664; Mustafa Sarı- Tufan Turan, “Osmanlı-Rus Ticarî İlişkileri ve Türkiye’deki Rus Markaları”, *Journal Of International Eastern European Studies*, ½, 2019, s. 367-386; Serkan Yazıcı- Tufan Turan, “Alamet-i Farika Defterlerine Göre Türkiye’deki Doğu Avrupa Markalarının Analizi”, *CIEES Skopje/North Macedonia, Bildirileri*, Sakarya, 2019, s. 421-430; Serkan Yazıcı- Tufan Turan, “Alamet-i Farika Defterlerine Göre Cumhuriyet Dönemi Marka Kültürünün Analizi”, *3. İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri*, İzmir, 2019, s. 397-406.

tarafından yayınlanmış öncülleri bulunmaktadır.⁴ Bu ticaret rehberi, 1880 yılından 1883 yılına kadar Indicateur Ottoman Illustre, 1887-1888 arasında Indicateur Oriental, 1891'den 1930'a Annuaire Oriental ve 1931-1945 yılları arasında ise Şark Ticaret Yıllıkları adı altında yayınlandı ve tanındı. Önce İstanbul'un ticari, tarihi, idari ve turistik tanıtımını amaçlayan yıllıklar, Indicateur Ottoman Illustre başlığı altında bütün Osmanlı şehirlerini kapsamış, sonraki yıllarda ise Annuaire Oriental du Commerce adı altında ise Rusya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan gibi birçok doğu Avrupa ülkesini hatta 1930'dan sonra 10 kadar ülkeyi içerir hale gelmiştir. İmparatorluğun toprak kayıpları yaşadığı bu yıllarda elden çıkan şehirler yıllıkların kapsamı dışına çıkmış ya da bu şehirleri elinde bulunduran ülkelerin bölümlerinde kaydedilmiştir. Yayın dili Fransızca olan yıllıkların telif haklarını elinde bulunduran Cervati Freres & D. Fatzea, Cervati Freres ve ortakları, The Annuaire Oriental & Printing Company Limited bir İngiliz firmasıdır. Bu dönemin en yaygın yabancı lisanı Fransızca, Osmanlı toprakları dışında eserin etki alanını genişletmiş ve Avrupa ülkelerinde satışını da mümkün kılmıştır. Yıllar içinde değişimler göstermekle birlikte, bölümleri ve yapısı açısından bir standarttan söz edilebilir.⁵ Bu yıllıklar çıkarıldığı dönemlere ve fiziksel özelliklerine bakıldığında üç temel dönemde karakterize edilebilir. İlk dönem Sultan Abdülaziz'den Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişine uzanan 1868-1909 yılları, ikinci dönem II. Meşrutiyet Döneminden I. Dünya Savaşı'na 1909-1914 yıllarını, üçüncü dönem ise 1914 ile 1945 yıllarını kapsayacak şekilde sınıflandırılması uygun olabilir.

1868-1909 arasında yıllıkları Raphael Cesar Cervati yayınlamış, bu yıllıklarda 1876 Anayasası'nın Fransızca'ya tercümesi ile birlikte Meclis-i Mebusan ile Meclis-i Ayan üyelerinin isimlerinin yanı sıra elçilik adresleri, diplomatlar ve misyonerlerin isimleri bulunmaktadır. Yıllıklarda iş yerlerinin dökümü, sahipleri alfabetik sıra ile ve sanayi-işyeri ayrımı basitleştirilerek verilmiştir. 1909-1914 yılları arasında yıllıklarda, han isimleri ayrı ayrı sıralanmış Galata ve İstanbul Hanları

⁴ <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2907> (25.12.2021).

⁵ Serkan Yazıcı, "Şark Ticaret Yıllıklarına Göre Üç Devirde İzmit Şehrinde Ticaret", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, Cilt:1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2017, s.1783-1784.

alfabetik sıra ile sahiplerinin isimleri, unvanları ve milliyetlerine ilişkin bilgiler sunularak verilmiştir. 1921'e kadar *Annuaire Oriental & Printing Company Limited* firma sahibi Cervati biraderler, 1921'den 1932'ye Alfred Rizzo tarafından,⁶ 1933 yılında Ahmet Cevdet ve Şürekası Matbaasınca,⁷ 1934'den 1945'e Türk Ticaret Yıllığı adıyla yine Ahmet Cevdet editörlüğünde "Milli Ülkü Neşriyat Yurdu Yayın Şirketi" tarafından yayınlanmıştır.⁸ Bu yıllıkların yayın dilinde Fransızca'nın tercih edilmesinde uluslararası ticaret ve siyasette Fransa'nın o dönem Ortadoğu ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkisinin yanı sıra bu dilin dönemin enternasyonel lisanı olmasının etkili olduğu öne sürülebilir.⁹

Bu çalışma çerçevesinde II. Abdülhamit döneminden 1893-1894, II. Meşrutiyet döneminden 1913, Milli Mücadele döneminden ise 1922 yılına ait yıllıklar temel alınarak üç dönemde Ordu ilinin ticaret ve sosyal yaşamı ele alınmıştır. Böylelikle Ordu'da ticaret ve sosyal yaşamdaki dönüşüm *Annuaire Oriental*'den elde edilen veri seti ışığında grafik ve tablolarla irdelenmiştir. *Annuaire Oriental* yıllıklarının dönemlere göre Ordu ili temsilcileri, 1893-1894'te M.A.S. Glichî¹⁰, 1913'te Mr. Tombouli Freses'dir¹¹ ve 1922 yılı temsilcisi belirtilmemiştir.¹²

Annuaire Oriental Defterlerine Göre Üç Dönemde Ordu da Sosyal ve Ticaret Yaşamı

Annuaire Oriental'in ortaya çıktığı dönemde Ordu, Trabzon vilayetine bağlıydı. Ordu kazasının *Annuaire Oriental* temsilcisi M.A.S. Glichî'nin aktardığı verilere göre Ordu, 1893-1894 kayıtlarına göre o

⁶ Şark Ticaret Yıllığı *Annuaire Oriental*, Ed. Alfred Rizzo, İstanbul 1932.

⁷ Şark Ticaret Yıllığı *Annuaire Oriental*, Ed. Ahmet Cevdet, İstanbul 1933.

⁸ Şark Ticaret Yıllığı *Annuaire Oriental*, Ed. Ahmet Cevdet, İstanbul 1934.

⁹ Başak Ergüder, İstanbul'un Finans Sermayesi Haritasında Galata Hanları(1868-1945), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s.199-200.

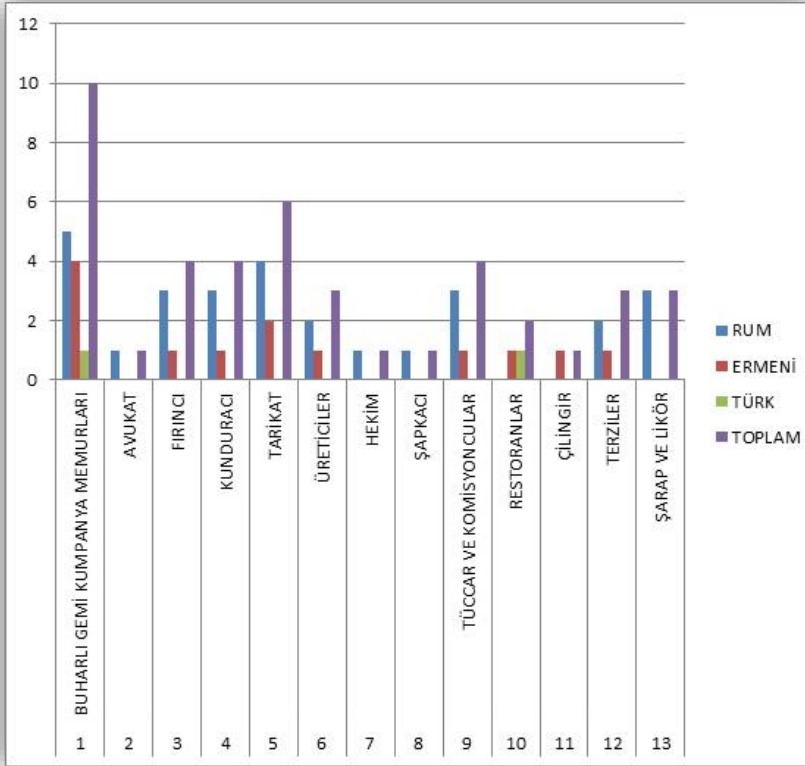
¹⁰ Şark Ticaret Yıllığı *Annuaire Oriental Du Commerce 1893-1894* (Ancien Indicteur Oriental), Ed. Raphael C. Cervati, İstanbul 1894, s. 939.

¹¹ Şark Ticaret Yıllığı *Annuaire Oriental Du Commerce 1913* (Ancien Indicteur Oriental), Ed. Rafel C. Cervati, İstanbul 1913, s.1656.

¹² Şark Ticaret Yıllığı *Annuaire Oriental Du Commerce 1922* (Ancien Indicteur Oriental), Ed. Alfred Rizzo, İstanbul 1922, s.1359.

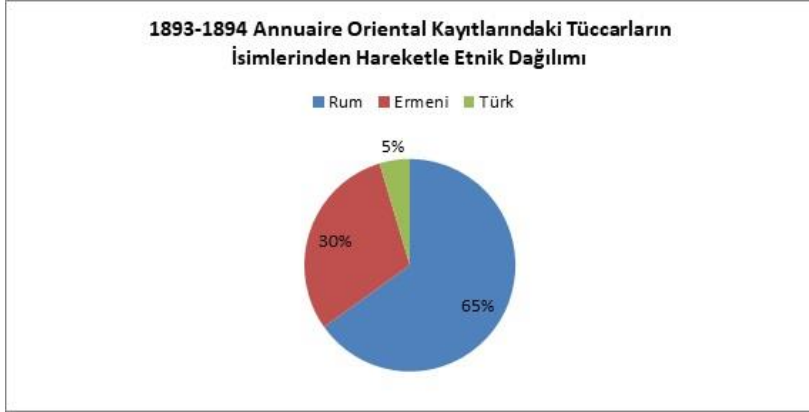
dönemde vilayet merkezi Trabzon'a 12 saatlik mesafede kaza merkezi 10.000, 48 köyü ile beraber 25.000 nüfuslu bir kazadır.

1893-1894 Annuaire Oriental Kayıtlarına Göre Ordu Kazasında Bulunan Ticari İş Kolları ve Tüccarların Dağılımı

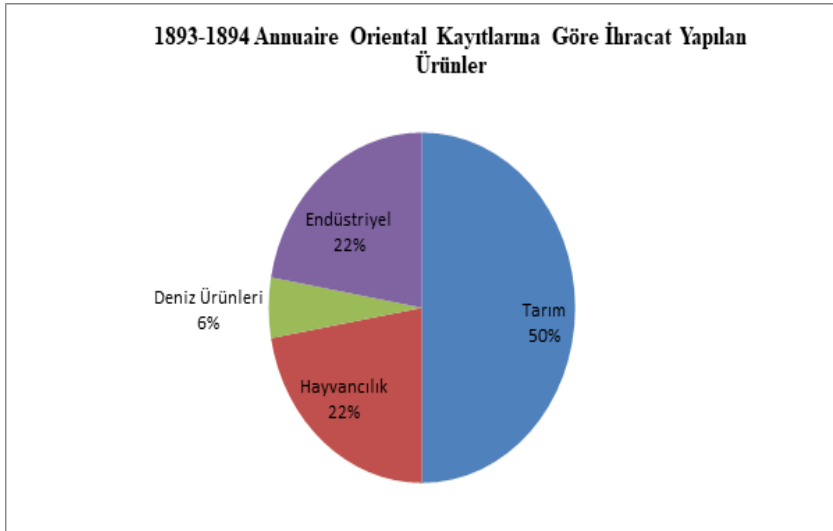

1893-1894 kayıtlarında kazanın yöneticileri, ibadethaneler ile çeşitli kollarında faaliyet gösteren 12 iş kolu ve bu iş kollarında faaliyet sürdüren kişilerin isimleri yer almaktadır. Bu kayıtlarda Rum ve Ermeni vatandaşların kendi inançlarını yaşamak için bölgede kurmuş oldukları kiliseler ve bu kiliselerdeki görevlilerin isimleri açık olarak belirtilmiş olmasına rağmen Müslümanlara ait ibadethanelerle ilgili kayıt bulunmamaktadır. Bu yıllara ait ticaret yıllığı incelendiğinde en gelişmiş ticaret ağının buharlı gemi kumpanyalarının olduğu, dolayısıyla

Ordu’da deniz taşımacılığının dikkat çekici bir seviyeye ulaşmış bulunduğu görülür.

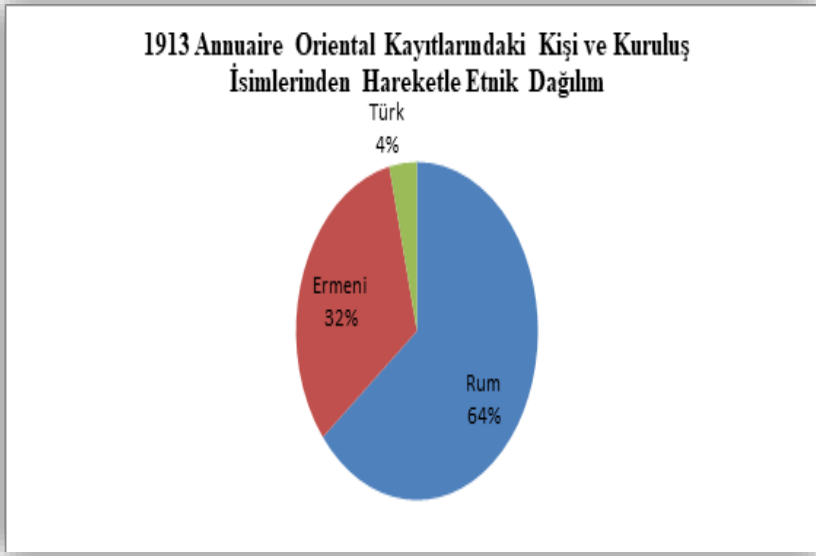

Diğer taraftan bu işletmelerin milletlere göre dağılımına bakıldığında Rum tüccarlar ezici bir çoğunluğa sahiptir. İsimler üzerinden yapılan kesin olmayan analizlere göre ticaret hacminin Rumlar %65’ini, Ermeniler %30’unu, Türkler ise %5’ini ellerinde bulundurmaktadırlar. Nüfus yoğunluğunun çoğunluğunu elinde bulunduran Türkler, ticari işlerde diğer etnik unsurların çok gerisinde görünmektedir.

Yapılan ihracatın ise yarısını tarımsal üretime dayalı olan ürünler oluştururken, liman kenti olması ve uzun bir sahile sahip olmasına rağmen deniz ürünlerine dayalı ihracat en az olanıdır. İhraç edilen ürünlere bakıldığında kesin olmayan sonuçlara göre Ordu Kazasının tarıma dayalı bir ekosisteminin bulunduğu, nüfusunun büyük çoğunluğunun tarımla uğraştığı yargısına varılabilir.¹³

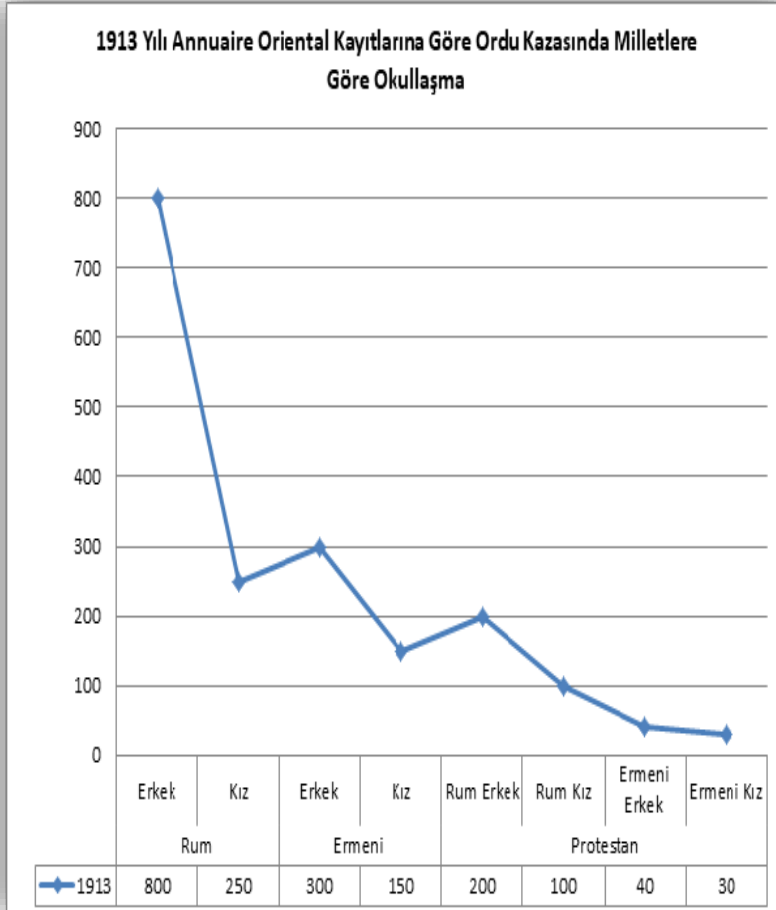
Çalışma kapsamında incelenen ikinci yıllık 1913'ün Annuaire Oriental'idir. Annuaire Oriental kayıtlarının bu yıllardaki Ordu temsilcisi Mr. Tombouli Kardeşler unvanlı tüccarlardır.

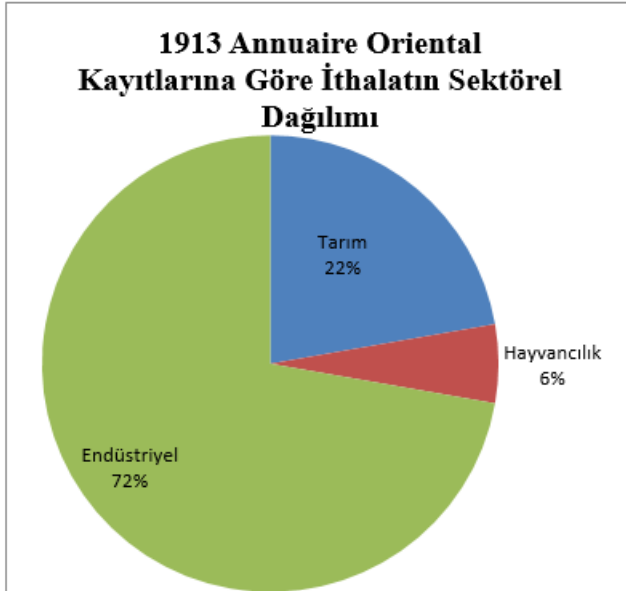
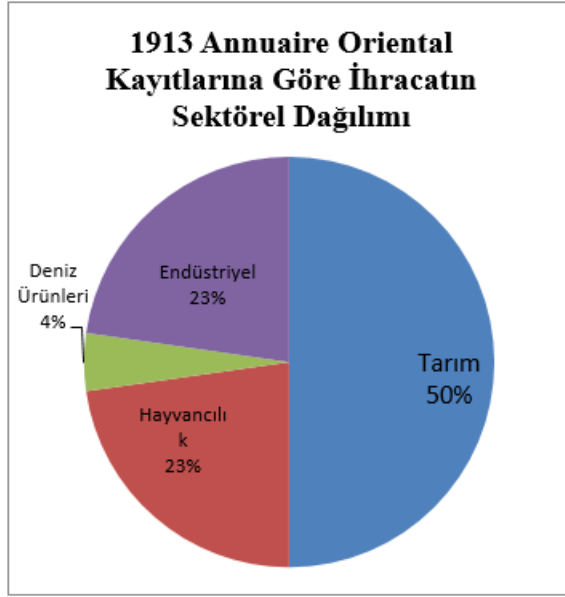

1913 yılına ait Annuaire Oriental kayıtlarındaki işletme sahiplerinin isimlerinden hareketle Rum tüccarların Ordu Kazasındaki işletmelerde Türk ve Ermeni işletmecilere göre daha ağırlıklı oldukları görülmüş, hemen hemen tüm iş kollarında bireysel veya ortaklıklar şeklinde faaliyet sürdükleri anlaşılmıştır. Bu yılın kayıtlarında Ermeni tüccarların 1893-1894 yılına oranla Türk ve Rum tüccarlardan yüzde birer dilimlik paylar olarak %30'dan %32 seviyesine ulaştığı görülür. 1913 yılı kayıtlarına bakıldığında Ordu kazasında okullaşma ile beraber

¹³Annuaire Oriental Du Commerce 1893-1894, s.939.

kız ve erkek çocuklara eğitim verildiği, verilen bu eğitim içinde Rum öğrencilerin daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Rum ve Ermenilere yönelik olarak geleneksel mezhepleri Ortodoksluk ve Gregoryenlik yanında Protestanlık mezhebine dayalı eğitim kurumları da dikkat çekmektedir. Kayıtlarda Türk okulları listelenmişse de öğrenci sayıları belirtilmemiştir.

Pasta grafikte de işaret edildiği üzere 1913 yılı Annuaire Oriental kayıtlarında ihraç edilen ürünlerin %50'si tarıma dayalı olmasından

bölge ile ilgili olarak tarımsal yaşama dayalı ekonomik anlayışın sürdüğü ileri sürülebilir. Deniz kıyısında bir yerleşim olmasına rağmen ihracat ürünleri içinde en küçük payı deniz ürünleri almıştır. İthal edilen ürünlere bakıldığında (mamul ürünler, kahve, şeker, demir, sabun, çelik, kibrit, kalay, pamuk, pamuk ipliği, petrol, likör, gıda, zeytin yağı, çinko, teneke levha, züccaciye, deri, un, kereste, vb.) ise genellikle tüketime dayalı temel ihtiyaç maddeleri, gündelik araçlar ve yapı malzemeleri öne çıkmaktadır.

1913 yılı verilerine göre Ordu Kazası şehir merkezindeki ticaret hacminde sektörel bazda büyük artış olduğu görülmektedir. Kazanın demografik yapısında ise önemli değişiklikler olmuş toplam nüfus 300 köyle beraber 150.000 iken kaza merkezi ise 13.000 olarak tespit edilmiştir. 1893-94 kayıtlarında Ordu Kazasının toplam nüfusu 48 köy dahil edilerek 25.000 olarak gösterilirken 1913 yılına ait yıllıkta 252 köy eklenmiş ve nüfus 125.000 kişi daha artmıştır. *Annuaire Oriental*'in Ordu'daki temsilcisi de değişmiş, bankerlik, komisyonculuk, yaprak tütün, kenevir tohumu, balmumu, buharlı gemi kumpanyası ticaretiyle uğraşan Mr. Tombouli Kardeşler olmuştur.¹⁴ 1893-94 kayıtlarında 13 iş kolu mevcut iken¹⁵ 1913 kayıtlarında toplam 53 iş kolu görülmektedir. İşletmelerin 174'ü Rum, 87'si Ermeni, 10'uda Türklere aittir. Rumların toplam ticaret içindeki ağırlığı Ermeni ve Türklere oranla yüksektir. Toplam işletme ya da tüccar sayısı 271'e çıkmış, isim bazlı yapılan inceleme sonucunda Rumların şehir merkezindeki ticarettte büyük pay sahibi oldukları görülmüştür. Rum ve Ermeni toplumunun Ordu ticaretindeki ağırlığı %96 gibi büyük bir oran oluşturmuştur. Ticarete bu oranda hakim olan Rum ve Ermenilerin Ordu merkezinde nüfus yoğunluğu açısından da Türklere karşı üstün oldukları, dönemin nüfus hareketlerine rağmen bu tablonun değişmediği dikkat çekmektedir.¹⁶ Fakat 1914 yılı nüfus sayımına göre tüm Ordu Kazasını kapsayan nüfus

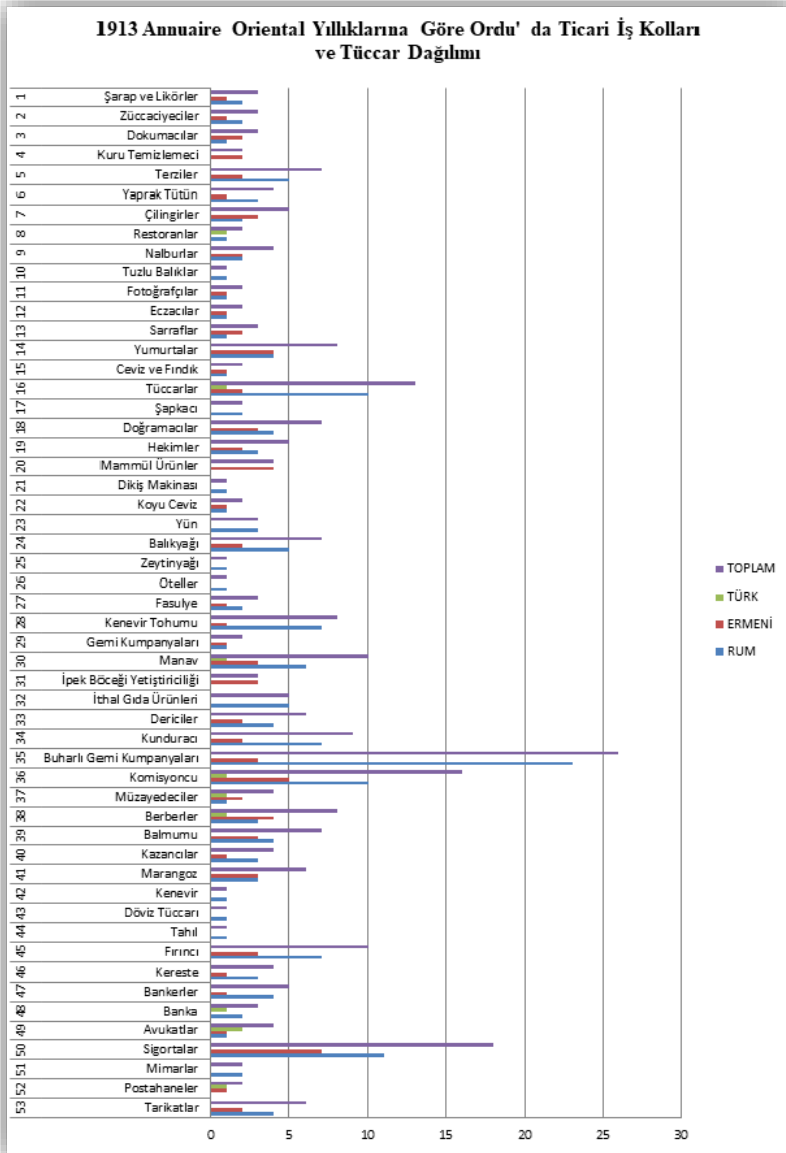
¹⁴*Annuaire Oriental Du Commerce (Ancien Indicteur Oriental)*,İstanbul 1913, s.1654-1656.

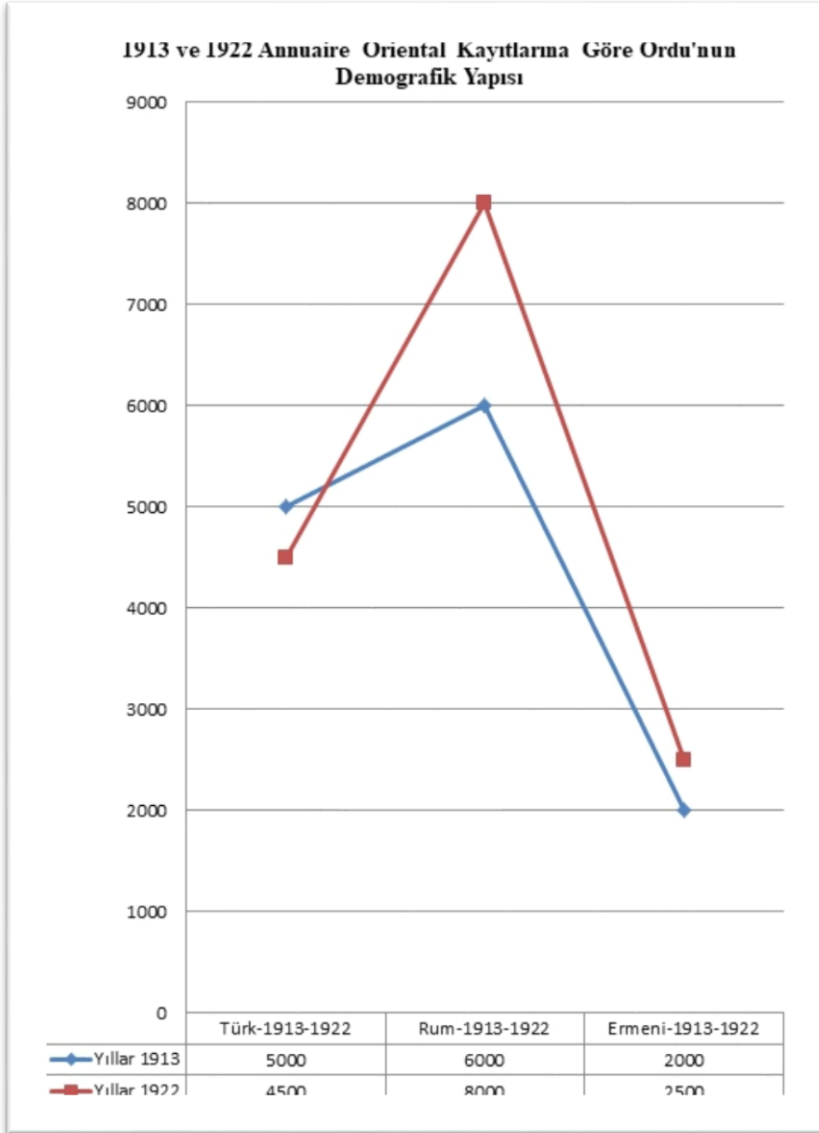
¹⁵*Annuaire Oriental Du Commerce 1893-1894*, s.939.

¹⁶*Annuaire Oriental 1913*,s.1654-1656.

¹⁶ Kemal H.Karpat, *Ottoman Population 1830-1914*,The University of Wisconsin Press ,England 1985 s.180.

verilerine göre Türkler 111.421, Rumlar 18.505 ve Ermeniler ise 12.349 kişidir.¹⁷

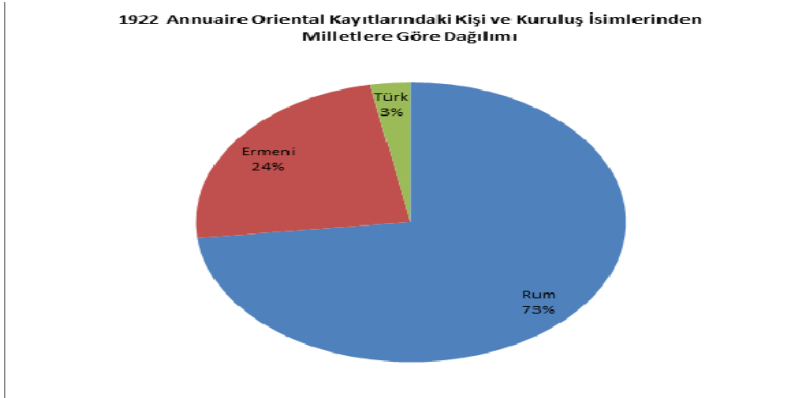

1913 yılı Annuaire Oriental kayıtları ile 1922 kayıtları karşılaştırıldığında Ordu'da Türk nüfusunun azaldığı, bu karşılık Rum ve Ermeni nüfusun arttığı görülmektedir¹⁸. Birinci Dünya Savaşı devam

¹⁸Annuaire Oriental Du Commerce 1922, s.1356.

ederken Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Rumların, Rusların lehine casusluk ve çete faaliyetlerinde bulunma ihtimaline karşılık onlara tehcir uygulanarak 1917 yılında iç bölgelere sevki sağlanmıştı.¹⁹ 1916 yılında Trabzon'un Ruslar tarafından işgali sonrası ise bölgede bulunan Müslüman halk Giresun, Ordu, Samsun ve Sinop'a göç etmişlerdi. Fakat Giresun ve Ordu'nun da işgal edilebileceği endişesiyle bir kısım Müslüman halk batıya göç etti.²⁰ Bunun yanında Türk nüfusunun azalmasında en büyük etkenin on yıl boyunca devam eden Balkan Savaşları, I.Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı olduğu ileri sürülebilir. Demografik yapıda meydana gelen bu değişim ticari yaşama da yansımış olup Rumların ticari alanda 1913 Annuaire Oriental kayıtlarına göre oranının arttığı görülmektedir. Ermeni ve Türklerin ticaretteki payları da düşmüştür.

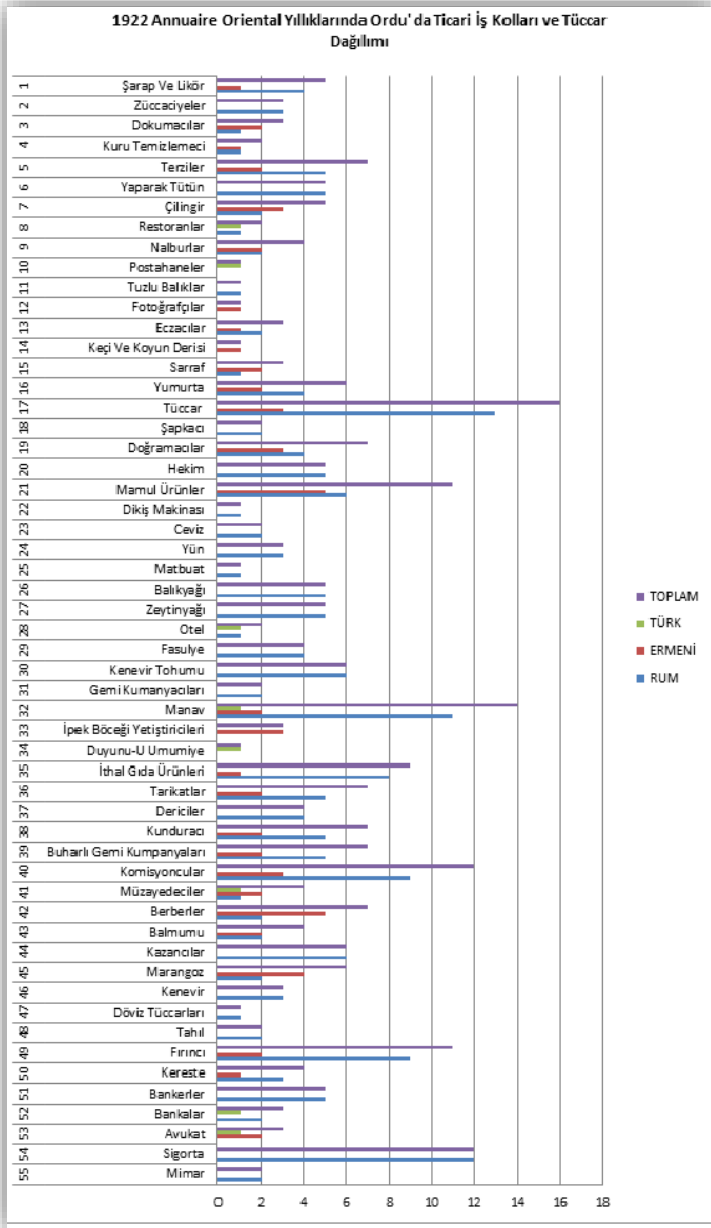

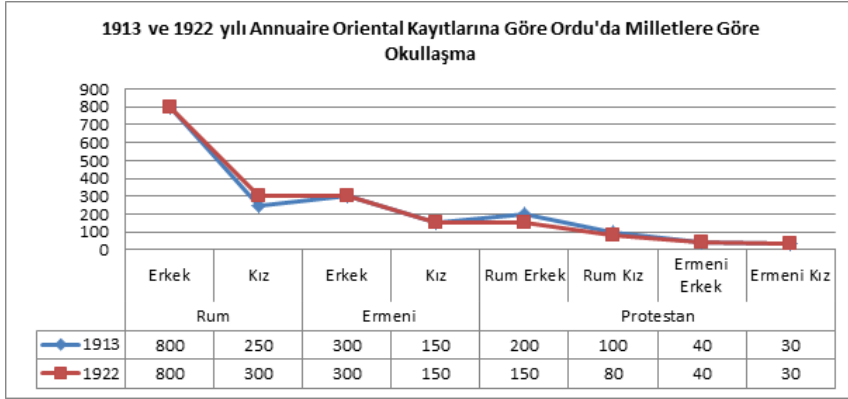
1922 Annuaire Oriental kayıtlarına göre kaydı tutulan işletme sayısı 55'tir. Bu işletmelerin 191'i Rumlara, 62'si Ermenilere, 8'i de Türklere aittir. İş kollarına bakıldığında tüccar, manav, müstemleke gıda, komisyoncu, fırıncı ve sigortacılık alanında artış olduğu gözlenmektedir. 1922 kayıtlarının savaşlarla geçen yılların gölgesinde tutulduğu da göz önünde bulundurulmak kaydıyla, Türk ve Müslüman kamuoyunun ticaretle daha düşük oranda meşgul olduğu sonuncuna

¹⁹Cenk Demir, "Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Yıllarında Sinop Rumları: Tehcir ve Mübadele" Tarih İncelemeleri Dergisi ,Cilt: 34, Sayı: 2 İzmir 2016, s.450.

²⁰Süleyman Tekir, "Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Rus İşgal Bölgelerinden Yapılan Göçler" Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Cilt: 16, Sayı: 32, 2016, s.55-56.

varılabilir. 150.000 kişilik Ordu toplam nüfusunun ancak 1/10'nun merkezde yaşadığı geri kalanın ise kırsal bölgede yaşadığı kayıtlardan anlaşılmaktadır.

1913 ile 1922 yılları Annuaire Oriental kayıtlarındaki eğitim verileri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Rum kız öğrencilerinin okullaşma oranında artış olduğu, buna karşılık Protestan Rum okullarındaki kız ve erkek öğrenci sayılarında düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu senelere ait yıllıklarda Türk okulları ile ilgili olarak sadece okul idarecilerinin isimleri verilmiş eğitim öğretim gören öğrenci sayıları ise paylaşılmamıştır.²¹

Sonuç olarak Annuaire Oriental adlı ticaret yıllıkları Osmanlı İmparatorluğu şehirlerindeki ticaretin ne kadarını ve ne düzeyde kapsadığı açık olmamakla beraber Ordu şehri için ticaretin türü ve hangi toplum tarafından ağırlıklı yapıldığı, demografik dağılımı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Buna göre üç dönemde de şehir merkezindeki nüfus yapısına bakıldığında Rum nüfusunun arttığı, buna karşılık Türk nüfusunun azaldığı görülmektedir. Türk nüfusun azalmasında o dönemde yaşanmakta olan savaşların da kuşkusuz etkisi bulunmaktadır. Nüfus yoğunluğunu ve ticareti elinde bulunduran Rumların şehrin sosyal ve ticaret yaşamında Ermenilere ve Türklere göre daha yoğun olarak söz sahibi oldukları görülmektedir. Bu da Rumların ekonomik yaşamda bir çok alanda tekel oluşturduğunu ticari yaşama istedikleri gibi yön verdiklerini göstermektedir. Bu bölgede sosyal ve ticaret yaşamında Türklere göre daha iyi bir seviyede görülen Rum ve Ermenilerin okullaşma bakımından da ileri düzeyde olduğu kız ve erkek çocuklarının eğitim ve öğretim olanaklarından yararlandığı

²¹Annuaire Oriental Du Commerce 1922, s.1356-1359.

görülmektedir. Genel hatlarıyla pek çok alanda Rum ve Ermenilerin bu kayıtlarda ön planda görünmelerinde Ordu'daki Annuaire Oriental temsilcisinin gayrimüslim olmasının payı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

Aktar, Ayhan, “Şark Ticaret Yıllıkları’nda ‘Sarı Sayfalar’: İstanbul’da Meslekler ve İktisadi Faaliyetler Hakkında Bazı Gözlemler, 1868-1938”, Toplum ve Bilim, Sayı:76, Bahar 1998, s. 105-143.

Annuaire Oriental Du Commerce 1893-1894 (Ancien Indicteur Oriental), Ed. Raphael C. Cervati, İstanbul 1894.

Annuaire Oriental Du Commerce 1913 (Ancien Indicteur Oriental), Ed. Raphael C. Cervati, İstanbul 1913.

Annuaire Oriental Du Commerce 1922 (Ancien Indicteur Oriental), Ed. Alfred Rizzo, İstanbul 1922.

Demir, Cenk, “Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Yıllarında Sinop Rumları: Tehcir ve Mübadele” Tarih İncelemeleri Dergisi , Cilt: 34, S.2 İzmir 2016.

Ergüder, Başak, İstanbul’un Finans Sermayesi Haritasında Galata Hanları(1868-1945),İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2011.

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2907> (25.12.2021).

İbrahim, Tavukçu, “Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümetlerinin İdari Taksimat Alanında Yaptığı Düzenlemeler”, Tarih Gelecek Dergisi, Cilt: 6, Sayı.2,Haziran 2020.

Kaan, Köksal, “Şark Yıllıkları’nda XIX Yüzyılın Ayvalık ve Çevresi”,kaanköksal.blogspot.com.(7.03.2017).

Karpat, Kemal H., Ottoman Population 1830-1914, The University of Wisconsin Press , Madison 1985.

Sarı, Mustafa, Turan, Tufan, “Osmanlı-Rus Ticarî İlişkileri ve Türkiye’deki Rus Markaları”, *Journal Of International Eastern European Studies*, ½, 2019, s. 367-386.

Şark Ticaret Yıllığı Annuaire Oriental, Ed. Ahmet Cevdet ,İstanbul 1933.

Şark Ticaret Yıllığı Annuaire Oriental, Ed. Ahmet Cevdet ,İstanbul 1934.

Şark Ticaret Yıllığı Annuaire Oriental, Ed. Alfred Rizzo ,İstanbul 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt: 6.

Tekir, Süleyman, “Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Rus İşgal Bölgelerinden Yapılan Göçler” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Cilt: 16, Sayı: 32, 2016.

Ulugün, F. Yavuz, “Şark Ticaret Yıllığı’nda İzmit Sancağı ” Üzerine, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, Cilt: 1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2017

Yazıcı, Serkan, “Şark Ticaret Yıllıklarına Göre Üç Devirde İzmit Şehrinde Ticaret”, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, Cilt: 1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2017.

Yazıcı, Serkan, Turan, Tufan, “Alamet-i Farika Defterlerine Göre Türkiye’deki Doğu Avrupa Markalarının Analizi”, *CIEES Skopje/North Macedonia, Bildirileri*, Sakarya, 2019, s. 421-430.

Yazıcı, Serkan, Turan, Tufan, “Alamet-i Farika Defterlerine Göre Cumhuriyet Dönemi Marka Kültürünün Analizi”, *3. İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri*, İzmir, 2019, s. 397-406.

Yediyıldız, Bahaeddin, “Ordu” TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 33, İstanbul 2007.

Yediyıldız, Bahaeddin, Hacı Emiroğulları Beyliği’nden Türkiye Cumhuriyetine Ordu Tarihinden İzler, Kültür Yayınları, Ordu 2018.

Yıldız, Adnan, Osmanlı Belgelerinde Ordu, Ordu Valiliği Yayınları, İstanbul 2013.

Yılmaz, Hadiye, “Türkiye Cumhuriyeti Salnamelerinde Ordu Vilayeti (1925-1927)”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, CİLT31,S.31, Karadeniz 2016

Yüksel, Murat, Yeşil Murat, “Kent ve Yaşam (Ordu Kenti Örneği)”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Haziran 2017.

EKLER:

1. 1893-1894 Annuaire Oriental Kapağı ve Ordu ile İlgili Bölümü

KERASSUNDE

— 939 —

RIZEHİ

Quincailleries et Verreries.

Ferides (M.).—Ferides (N.).
Pappadopoulos (E.).
Pappadopoulos (Y.).—Tebitchokian (A.).
Yazhouan (K.).

A KERASSUNDE: Repre. hon. de l'Adm. de l'Annuaire Oriental, Mrs A. et Cal. K. Khidichian, négociants.

ORBODJ (Caza du Sandjak du Trebizonde).

Sur la mer Noire à 12 heures de Trebizonde, 40,000 habitants : 25,000 habitants y compris ses 48 villages. Exportations : laines brutes, peaux de chèvres et de moutons, loupes de noyers, bois veines, cire jaune, fils, noix, haricots, noix et noisettes, graines de chanvre, chanvre, gabelles et pelles en bois, huile de poissons, tabacs en feuilles, pommes, noix, riz, etc.

Calmeccan, Eshmed Ali Bey.
Agent de la Régie des tabacs, N. Lemni.
Agent Consul de France, Ed. Guma.

Agents de Ctes de navig. à vap.

Egée, Amiroglou (A.).
Lloyd Austriehen, Ghichi (A. S.).
Maksovski, Halls Effendi.
Messageries Maritimes, } Cuma (E.).
N. Paquet et C^{as}.
Pashélienique, Gucoulidés (G. P. Hadji).
Rosse, Djidjian (Kievork).

Avocats : Hladié (Sava).

Boulangers : Davodjian (Egh.).

Xoroglou (Yan.) Frères.

Mirdjambé (M.). — Voslanik (M. B.).

Cordonniers : Kechichoglou (Bah.).

Polihronadi. Takvorian-Trimoutopoulo.

Cultes : Arménien, Ohanian (Der Apr.),

vicaire de l'évêque de Trebizonde.

Arménien protestant, Dackaouslian

(Hag.), prédicateur.

Grec, Constantinof (Mer), métropole de

Neohissar. — Papa Christo, vicaire.

Grec protestant, Samih (Pandol), presb.

Manufactures : Antoussian (B.) Pres.

Elctouadi (Gosti Hadji).

Hekimian (Bogh) et Fr. — Makridi Fr.

Médecins : Notas (Hadji Ath.).

Médecins et Commissaires.

Antoussian Pres., Gacoulidés (G. P. Hadji).

Glechi (Angelo S.). — Tourtouni Zade Pres.

Restaurants : Ibrahim Ousta.

Kara Moustapha Zade. — Tchacarian (O.).

Serrurier : Blodjian (Nichan).

Tailleurs : Alexanian (B.).

Gavrioglou (Gr.).—Trimoutopoulo (E.).

Vins et Liqueurs : Pastiadi (Léon).

Founadi (Yorg.). — Yaljioglou (Gons.).

A ORBODJ: Repre. hon. de l'Adm. de l'Annuaire Oriental, M. A. S. Ghichi.

RIZEH (Chef-lieu de la caza du sandjak de

Trebizonde), située sur la mer Noire à 4 heures de Trebizonde).— 7,000 habitants, 1,200 maisons.

Exportations : peaux de chèvres et de moutons, cire jaune, toile renommée, haricots, noix et noisettes, pommes, oranges, citrates et citrons, châtaignes, (caouaruz), beurre, huile de poisson, bois de buis et de noyer, fil de lin pour filets, laines et toile.

Gouverneur, Hassan Bey.

Agent de la Régie des tab., Tahsin Ter.

— caissier-comptable, Somoudjian (A.).

Direct de la poste turque, Mehmed Eff.

Agent de la poste russe, Collaro (A.).

Corps consulaire.

Russe, A. Hippus, vice-consul.

K. Serkharov, drogoun.

Avocats : Hachto Eff.—Rakidjioglou.

Cercles : Korveloglou (Chukri), cor-

respondant de la banque imp. ottom.

Kurtoglou (Chakir).

Hadji Omer Hassa. — Laz (Kemal).

Laz Menich. — Louzoglou (Rizvan).

Mamul (Omer).—Fouki (Hadji) Mostapha.

Ctes de navigation à vapour.

Marsoussi, Bouchin Effendi, agent.

Russe, Collaro (A.), agent.

Cotons filés : Dateoglou (Hadji Echréf).

Mentehoglou (Hadji Bahar).

Carres : Tchakiridés (Gosti).

Kazandji Zade (Hamid).

Yasidji Hassan.

Horlogers : Emin — Ismail Ousta

Hôtel de Trebizonde, tenu p^r Matara.

Huile de poissons : Mourtozoglou (O.).

Manufactures : Constantinidés Pres.

Falzaoglou (Osman). — Kalamidés Pres.

Mahmoudoglou (Hadji Dervich).

Mataradioglou (Hadji Ahmed).

Mouhameroglou (Hadji Yabid).

Pappadopoulos (P. B.).

Pappadopoulos (P. N.).

Theodosiades (Th.). — Saropian (M.).

2. 1893-1894 Annuaire Oriental Kayıtlarının Ordu ile İlgili Bölümünün Tercümesi

ORDU (Trabzon Sancağı'na bağlı Kaza).

Karadeniz üzerinde Trabzon'dan 12 saat uzaklıkta. Nüfus 10,000; 48 köy de dahil olmak üzere 25,000. İhracat: ham yün, keçi ve koyun derileri, koyu ceviz, damarlı ahşap, balmumu, buğday, mısır, fasulye, ceviz ve fındık, kenevir tohumu, kenevir, tahta kaplar ve kürekler, balık yağları, yaprak tütün, elma, yumurta, pirinç, vb.

Kaymakam, Eehmed Ali Bey.

Tütün Rejisi Memuru, N. Lemmi.

Fransa Konsolosluğu Memuru, Ed. Cuma.

BUHARLI GEMİ KUMPANYALARI MEMURLARI

Egée, Amiroglou (J.)

Lloyd Autrichien, Glichî (A.S.).

Mahsoussé, Halis Efendi.

Messageries Maritimes,

N. Paquet ve ortakları,

Panhéllénique, Cacoulidès (CİLTP. Hadji).

Russe, Djildjian (Kievork).

AVUKATLAR

Iliadis (Sava).

FIRINCILAR

Devedjian (Egh.).

Yoroglou (Yan.) Kardeşler.

Miridjanian (M.). – Vosdanik (M.B.).

KUNDURACILAR

Kechichoglou (Bab.).

Polihroniadi.-Takvorian-Trimoulopoulo.

TARİKATLAR

Ermeni, Ohanian (der Apr.),

Trabzon piskopos vekili.

Ermeni protestan, Derhaloustian (Hag.), vaiz.

Yunan, Constantios (Piskopos), Yeni Hisar Başpiskoposu. – Papa Christo, vekil.

Yunan protestan, İsmirli (Pandeli), vaiz.

ÜRETİCİLER

Antreassian (B.) Kardeşler.

Elefteriadi (Costi Hadji).

Hekimian (Bogh) ve kardeşleri. – Makridi ve kardeşleri

HEKİMLER

Notas (Hadhi Ath.)

ŞAPKACI

Papadopoulo (Eleni A.).

TÜCCAR VE KOMİSYONCULAR

Antréassian Kardeşler – Cacoulidés (G.P Hadji).

Glichì (Angelo S.). – Tourtoun Zadé Kardeşler.

RESTORANLAR

İbrahim Usta.

Kara Mustafa Zade. – Tchacarian (O.).

ÇİLİNGİR

Blodjian (Nichan).

TERZİLER

Alexanian (B.).

Gavrilogou (Gr.). – Trimoulopoulo (E.).

ŞARAP VE LİKÖRLER

Pastiadi (Léon).

Psomiadi (Yorg.). – Yoldjioulou (Cons.).

**ORDU : Şark Ticaret Yıllıkları Yönetimi'nin Fahri Temsilcisi,
M. A. S. Glichì**

3. 1913 Annuaire Oriental Kapağı ve Ordu ile İlgili Bölümü

33 JANNER

-1913- سنال انوار شرقية

ANNUAIRE ORIENTAL

SINGER

MACHINES A COUDRE

Pour le Ménage et l'Atelier

LES MEILLEURS DES COÛTEURS

The Singer Manufacturing Company

350 Succursales dans l'Empire Ottoman 350

COFFRES-FORTS

"CHATWOOD"

EDWARDS & SONS

Dilais Sadé Han, Stamboul

Fournisseurs de la BANQUE IMPERIALE OTTOMANE

THE ANNUIRE ORIENTAL LIMITED.

NYMPHÉE

à 20 kil. de Smyrne avec la quelle elle communique par une belle route carrossable.

Produit: Cereales très renommées, envi-ron 600,000 kilos par an (1,000,000 d'Orques), blés 50,000 kilos, fèves sous 120,000 quintaux.

Mémoire de la régie, Ibrahim Ethem Ef.

ORDOU

(Caza du sandjak de Trabzonde).

Sur la mer Noire à 8 heures de Tra-bzon 14,000 habitants, dont: 5,000 turcs, 6,000 grecs et 3,000 arméniens avec ses 200 villages 150,000 habitants.

Importation: manufactures, café, sucre, riz, savon, acier, allumettes, étain, coton, fil de coton, linoléum, huiles, conserves, bulons, vis, fils de fer, clous, cercles, coins, barres, bois de construction, etc.

Exportation: laines brutes, peaux de che-vre et de moutons, boues de noyers, bois venant, cire jaune, miel, haricots, noix et noixettes, grains de chaux, claviers, grenades et boules de bois, huile de lin, sucre et feuilles-pommes, œufs, fourfures, étoupe, soies, etc., etc.

DETTES PUBLIQUES OTTOMANES.

Directeur, Ibrahim Effendi.

RÉGIE DES TABACS.

Directeur, Ibrahim Effendi.

Cafés.

Arménien, (1 café), Dadian (Ene-Khvorak).
 Arménien, (1 café), Dackalou-
 lian (Hag), procureur.
 Grec (2 cafés), Ağa Avraçian, métropoli-tain de Neshisac.
 Grec protestant, (1 temple), Ismiel (Pand), pasteur.

Foires.

OTTOMANES, Aziz Effendi, directeur.
 Russe, Tchikhov D., mare.

ARCHITECTES

Tchikhovitch (Ch.)
 — ASSURANCES (C^o d') —
 Anatolie d'Albanie, Pouloulidis (A.), agent.
 Balkan, Avraçian (G.), agent.
 Deutsche Transport, Palassoff (M.P.), agent.
 Ed. Des, Avraçian (N. P.), agent.
 Transports, de l'Inde et l'Internat-
 ionale, Avraçian (N. P.), agent.

ORDOU

General (La), inc., Cavoulidis (J. P. H.), ag.
 Germanis de Berlin, Doy Sabakios (M.), agent.
 Grèce, Frangoulipoulos (E. L.), agent.
 Marakam, Avraçian (N. P.), commis-
 saire d'Avraçian.
 Mutual Life, Avraçian (N. P.), agent.
 Nationale, Pouladid (Th. N.), agent.
 Phénix, Pouladid (Th. N.), agent.
 Phoenix International, Tocallidis P.H., agent.
 Silesienne (La), Pouladid (Th. N.), agent.
 Société Générale d'Assur. Grèce, Phénix, Alex. G., agent.
 Union of London, Dackaloussian (H.), agent.
 Union de Paris, Dackaloussian (H.), agent.
 Western, Palassoff (M. P.), agent.

AGENTS

Aldinli Zado (Hussain Effendi),
 Boudouk P., — Saadettin Effendi,
 Vostank (M.).

BANQUE

BANQUE IMPERIALE OTTOMANE:
 Directeur, J. Constantin.
 AGENCE DU GOUVERNEMENT, Hali Effendi,
 Arènes (D), Pisan (Alex. C.), cor-
 respondant.

BANQUIERS

Dorachelian (E.), — Fournion Zado Freres,
 Lemaud et J. Freres,
 Palassoff (A. P.), — Pisan (Alex. C.),
 Tombouli Freres.

QUE DE CONSTRUCTION

Hagopian (Kalous), — Ioannides (J.),
 Ralides (Anastolis), — Spyranton (N.).

BOULANGERS

Canardis Freres — Devedjian (Egh.),
 Doukhalis (E.), — Ioukianidis Freres,
 Karamanliou (A.), — Sargisian (H.),
 Prouniadis (A. L.), — Sargisian (H.),
 Prouniadis (Grigor), — Yorgotou (Hag),
 Zazopoulos (L.), — Zazopoulos (S.).

SEREALES

Dimitriadis (G. P.).

CHANGEUR DE MONNAIES

Simoanidis (S.).

CHANVRE

Dimitriadis (G. P.).

CHARPENTIERS

Djirous Freres — Chrysozeridis (P.),
 Giorkios Khosroff, — Manrao (Ep.),
 Tchikhovitch (P.), — Zarnanian (K.).

CHAUDEMIERS

Alexandridis (P. G.), — Dolivanidis Freres,
 Hali Atoudou (D.), — Sotirian (A.).

ANNUIRE ORIENTAL EDITION 1913

4. 1913 Annuaire Oriental Kayıtlarının Ordu ile İlgili Bölümünün Tercümesi

ORDU

(Trabzon Sancağı'na bağlı Kaza).

Karadeniz üzerinde Trabzon'dan 8 saat uzaklıkta. Nüfus 13,000: 5.000 Türk, 6.000 Yunan ve 2.000 Ermeni; 300 köy dahil olmak üzere nüfus 150,000.

İthalat: mamul ürünler, kahve, şeker, demir, sabun, çelik, kibrit, kalay, pamuk, pamuk ipliği, petrol, likör, gıda, zeytin yağı, çinko, teneke levha, züccaciye, deri, un, kereste, vb.

İhracat: ham yün, keçi ve koyun derileri, koyu ceviz, damarlı ahşap, balmumu, buğday, mısır, fasulye, ceviz ve fındık, kenevir tohumu, kenevir, tahta kaplar ve kürekler, balık yağları, yaprak tütün, elma, yumurta, kürk, üstüğü, yulaf, arpa, vb.

OSMANLI DÜYÛN-U UMUMİYESİ.

Nazır, İbrahim Efendi.

TÛTÛN REJİSİ

Nazır, ...

TARİKATLAR

Ermeni (1 kilise), Dadian (Der Kievork), rahip.

Ermeni protestan (1 kilise), Derkaloustian (Hag.), vaiz.

Yunan (3 kilise), Piskopos Ambrossios, Yeni Hisar Başpiskoposu.

Yunan protestan (1 kilise), İsmirli (Pand.), papaz.

POSTAHANELER

OSMANLI, Aziz Efendi, nazır.

RUS, Tchildjian (B.), memur.

MİMARLAR

Tchilinguiris (Lefter).

Yorganoglou (Ch.).

SİGORTA (KUMPANYALARI)

Anatolie d'Athènes, Pouloulidis (a.), memur.

Balkan, Antréassian (O.), memur.

Deutsche Transport, Palassoff (M.P.), memur.

El Dia, Antréassian (N.P.), memur.

Francfortoise, la Fédérale et l'Internationale, Antréassian (N.P.), memur.

Général (La), inCilt, Cacoulidès (J. P. H.), memur.
 Germania de Berlin, Der Sahakian (M.), memur.
 Gresham, Troumoulopoulos (E. L.), memur.
 Mammheim, Antréassian (N. P.), İzrar komiseri.
 Mutual Life, Antréassian (N. P.), memur.
 Nationale, Pasiadis (Th. N.), memur.
 Phoenix, Pasiadis (Th. N.), memur.
 Phoenix International, Tocatlidés Oğulları, memur,
 Silesenne (La), Pasiadis (Th. N.), memur.
 Osmanlı Umum Sigorta Şirketi, Pisan. (Alex. CİLT), memur.
 Union of London, Derkalousdian (H.), memur.
 Union de Paris, Der Sahakian (M.), memur.
 Western, Palasoff (M. P.), memur.

AVUKATLAR

Aydınlı Zade (Hüseyn Efendi).
 Biniadian (P.). – Saadeddin Efendi.
 Vostanik (M.).

BANKALAR

OSMANLI İMPARATORLUĞU BANKASI:

Nazır, J. Costopoulos.
 Devlet Tarım, Halil Efendi, nazır.
 Athènes (D'), Pisani (Alex. CİLT) katip.

BANKERLER

Derarakelian (E.). - Fourtoun Zade Kardeşler.
 Lemmi (G.) Kardeşler.
 Palasoff (M.P.). – Pisani (Alex. CİLT).
 Tombouli Kardeşler.

KERESTE

Hagopian (Kaloust). – Iacovidès (J.).
 Kanites (Aristotelis). – Spyrantou (N.).

FIRINCILAR

Canaridis Kardeşler. – Devedjian (Egh.).
 Dourghala (B.). – Ioakimidis Kardeşler.
 Karapanayotou (A.). – Nalgranian (B.).
 Psomiadis (A.).
 Psomiadis (Grigor). – Yoroglou (Ilia).

Zazopoulos (L.). – Zazopoulos (S.).

TAHİL

Démétriadès (G. P.).

DÖVİZ TÛCCARLARI

Siméonidis (S.).

KENEVİR

Démétriadès (G. P.).

MARANGOZLAR

Djironas Kardeşler. – Chrysoveridis (P.).

Glorikian (Khosrof). – Mamarian (Ep.).

Tchiboukdji (P.). – Zamanian (K.).

KAZANCILAR

Alexandridis (P. G.). – Deliyannidis Kardeşler.

Hadji Afendouli (D.). – Séférian (A.).

BALMUMU (İhracatı)

Cacoulidès (J. P. H.) – Démétriadès (G. P.)

Hayem (I.) ve ortakları – Grégoriadès Kardeşler.

Kricorian (K.). – Palasoff (M.P.).

Tomboulli Kardeşler.

BERBERLER

Berbérian (M.). – Caliondjian (H.).

Der Antréassian (M.). – Der Antrassian (S.).

Karadjin Ali. – Psomiadis (p.).

Thomaidis (CİLT). – Zamanian (V.).

MÛZAYEDECİLER

Demdem Mehmed. – Kéhicicoglou (Kevork).

Vartian (Jospheh). – Vassil.

KOMİSYONCULAR

Amiroglou (G.). – Antréassian (N.P.).

Antréassian (Ovag.). – Cacoulidès (J. P. H.)

Djadourian (H.). – Gregoriadès Kardeşler.

Harisma. – Moussayan (A.).

Palassoﬀ (M. P.). – Pisani (Alex. CİLT).
 Pouloulidès (A.). – Seridjenian (M.).
 Tomboulis Kardeşler. – Triandafyllidès (T.).
 Troumoulopoulos (E. L.). – Zadourian (A.).

BUHARLI GEMİ KUMPANYALARI

Canakis, Palassoﬀ (M. P.), memur.
 Destuni ve Yannoulato, Pasiadis (Th. N.), memur
 Deutsche Levante Linie, Hochstrasser ve Ortakları, memur,
 Tokatlidis Oğulları, katip,
 Egée, Pouloulidès (Afentoulis), memur.
 Lloyd Autrichien, Pisani (Alex. CİLT), memur.
 Messageries Maritimes, Tombouli Kardeşler, katip.
 Navigazione Kumpanyası Italiana, Tombouli Kardeşler, katip.
 Panhellénique, Papadopoulos (J. H.), memur.
 Paquet ve ortakları, Vostanik (M.), katip.
 Russe, Tchildjian (Boghos), memur.
 Tchildjian (Agop) ve Kubdjian (Hrand), komisyoncu
 Stamatiadis, Highinos ve ortakları, Tombouli Kardeşler, memur.
 Ioannidis (P.), komisyoncu.

KUNDURACILAR

Arghiroopoulos (Cosma). – Bulbulian (M.).
 Eucarpidis (Th.). – Kéchichian (P.).
 Létchuk (Jean). – Papadopoulos (B.)
 Papoulis (Ef.).
 Zazopoulos (G.). – Zazopoulos (T.).

DERİCİLER

Argyropoulo (CİLT T.). – Cosmides (P.).
 Derarakelian (E.). – Papoulis (E.).
 Zazopoulos (G.). – Zazopoulos (T.).

MÜSTEMLEKE GIDALARI

Caracache Kardeşler. – Démetriadès (G. P.).
 Macridès Kardeşler. – Pisani (Alex. CİLT).
 Pouloulidès (A.), ve tüccar.

OKULLAR

TÜRK:

- Ruchdié, Hadji Mahmoud Ef., müdür.

- Kızlar, Hafez Hanem, müdür.

ERMENİ:

- Erkekler, (300 öğrenci), Onnik, müdür.

- Kızlar (150 öğrenci), ... müdür.

YUNAN:

- Erkekler, (800 öğrenci), Theodoridis, müdür,

- Kızlar, (250 öğrenci), ... müdür ve 8 eğitimci.

PROTESTAN:

- Ermeni Erkekler (40 öğrenci).

- Ermeni Kızlar (30 öğrenci).

- Yunan Erkekler (200 öğrenci).

- Yunan Kızlar (100 öğrenci).

İPEK BÖCEĞİ YETİŞTİRİCİLERİ

Antréassian (N. P.). Fransa'dan mezun.

Djiknavorian (S.), Bursa'dan mezun.

Hékimian (H.), Bursa'dan mezun.

MANAV

Babouth Zadé Eumer Efendi.

Hékimian (E.). – Hékimian (Hatchik).

Ibrahim Reis Osman. – Karadjin (P.).

Kouyomdjian (D.). – Lémonopoulos (Chr.).

Lolossidis (Nicolas J.).

Manoucharidis (K.). – Stroforidis (G.).

GEMİ KUMANYACILARI

Djiknavorian (Ohannès). – Psomiadis (P.)

KENEVİR TOHUMU (İhracatı)

Cacoulidès (J. P. H.). – Démétriadès (G. P.).

Grégoriadès Kardeşler. – Hayem (I.) ve ortakları

Lemmi (G.) Kardeşler. – Palassoff (M.).

Pisani (Alex. ÇİLT)

Tomboulli Kardeşler.

FASULYE

Démétriadès (G. P.). – Grégoriadès Kardeşler.

Hayem (I.) ve ortakları

OTELLER

Hamidiye, işletmeci Pappadopulo (Anghelo).
Osmaniye, işletmeci ...

ZEYTİNYAĞI

Démétriadès (G. P.).

BALIKYAĞI (İhracatı)

Cacoulidis (J. P. H.). – Démétriadès (G. P.).
Harisma (H.). – Hayem (I.) ve ortakları
Palassoﬀ (M.). – Pouloulidis (A.).
Tombouli Kardeşler.

YÜN (Tüccarlığı)

Cacoulidès (J. P. H.). Palassoﬀ (M.).
Tokatlidès (P.) Oğulları.

KOYU CEVİZ (İhracatı)

Iakovidis (I.). – Tourchian (O.).

DİKİŞ MAKİNESİ

Singer, Efthimiadis Kardeşler, memur.

MAMUL ÜRÜNLER

Antreassian (B. H.) ve Kardeşleri.
Antreassian (Vartan K.) ve Ortakları.
Tchildjian (A.) ve O. Binnatian.

HEKİMLER

Arslanian. – Hadji Notas (Ath.).
Kilidjian (M.). – Sidéropoulos (Har.)
Stilianides (Stil.).

DOĞRAMACILAR

Andonian (E.). – Badjaksouzian (H.).
Der Antréassian (H.). – Kanetis (A.).
Vassiliadis (I.). – Yacofidis.
Zazopoulos.

ŞAPKACI

Papadopoulo (Fillo). – Nassoufl (A.).

TÜCCARLAR

Anmahian Kardeşler.

Blodjian (S.). – Cacoulidès (J. P. H.).

Fourtoun Zadé Kardeşler.

Démétriadès (G. P.)

Grégoriadès Kardeşler.

Fourtoun Zadé Helime.

Harisma (H.). – Macridès Kardeşler.

Palassofo (M. P.). – Pisani (Alex. CİLT).

Pouloulides (J. Afendoulis).

Throummouloupolos (Ef. L.)

Tocatlidès (P.) Oğulları.

Tombouli Kardeşler.

Kırılmış ve kabuklu fındık, fasulye, mısır, balmumu, balık yapı, yaprak tütün, vb.

Tüccarları – İhracatçıları

CEVİZ VE FINDIK

Grégoriadès Kardeşler. – Hayem (I.) ve Ortakları.

YUMURTALAR (Tüccarlık – İhracat)

Anmahian (A.). – Antréassian (Avak.)

Cosmides (Soph.). – Cosmidis (Cosma).

Gueuzicanlı Zadé (Saleh). – Hékimian Oğulları.

Tchorbadjian (A.). – Triandafyllidès (T.).

SARRAFLAR

Argyropoulos Kardeşler.

Djérounian Kardeşler. – Djinguezian (Garabed.).

KEÇİ VE KOYUN DERİSİ (İhracat).

Anmahian Kardeşler.

ECZACILAR

Anmahian (N.). – Coundjeris (Phokion).

FOTOĞRAFÇI

Dédéoglou (Y.). – Toromanian (D.).

TUZLU BALIKLAR

Démétriadès (G. P.).

NALBURLAR

Bédikian Kardeşler – Caracache Kardeşler.
Hekimian (M.) ve Oğulları. – Macridès Kardeşler.

RESTORANLAR

Kirlanghitch (D.). – Niazi Ef.

ÇİLİNGİRLER

Anmahian (K.). – Barachkevaoglou (Jean).
Blodjian (N.). – Cantraedji (G.).
Kibarian (H.).

YAPRAK TÛTÛN

Grégoriadès Kardeşler.
Hayem (I.) ve Ortakları.
Pisani (Alex. ÇİLT)
Tombouli Kardeşler.

TERZİLER

Alexanian (B.). – Anastassiou (K.).
Coutiropoulos (Y.). – Evrenian (S.).
Grégoriadis (A.). – Grégoriadis (I).
Throumoulopoulos (E.).

KURU TEMİZLEMECİ

Djijknavorian (B.). – Troubitz (Madam B.)

DOKUMACILAR

Antréssian (Vahan) ve Ortakları. – EftymiadisKardeşler.
Kricorian (K.).

ZÛCCACİYECİLER

Carache Kardeşler. – Derarakelian (E.).
Macridis Kardeşler.

ŞARAPLAR VE LİKÖRLER

Foundziadis (K.). – Gounopoulos (G.).

Séférian (A.).

**ORDU : Şark Ticaret Yıllıkları Yönetimi'nin Fahri
Temsilcileri, Mr Tombouli Kardeşler, Tüccarlar**

5. 1922 Annuaire Oriental Kapağı ve Ordu ile İlgili Bölümü

ORDOU

— 1357 —

ORDOU

Exportation : laines, lavés, peaux de chèvres et de montons, toques de soie, bois volés, cire jaune, sucs, haricots noirs et blancs, graines de chanvre, chanvre, gamelles et pelles en bols, huile de poisson, laines en feuilles, pommes, œufs, fourrages, étoupe, orge, etc.

ARCHITECTES —
Tebliğianis (Lettre).

ASSURANCES (Cie de) —
General (Lond.), insc. CACOUILLAS (J. P. H.), ag. Gresham, Tsoumoupoulos (E. L.), agent, Tel. Kavakou, Tombouli Frères, agents, National, Pastiadis (Ch. N.), agent, Norwich Union, N. G. Orphanides, agent, Odeon Marine Ins. Co. Holmian Yervant, agent, Phoenix, vic et incendie, Pastiadis (Ch. N.), agent, Pacific Fire Office of London, Hokimian Yervant, agent, Royal Exchange, N. G. Orphanides, agent, Sociétés Générales d'Assur. Océan, Pisan Alex. (C.), agent, Union of London, Irakchianian (H.), agent, Union de Paris, Thom. N. Parliades, agent, Wrecker, Palusoff (M. P.), agent.

AVOCATS —
Bella Kevork M. Djabarian,
Boltaïan (P.), —Sarafidjan Effendi,

BANQUES —
Banque Impériale Ottomanne,
Zisakios, Ep. Chalorides,
AGENCE DE GOUVERNEMENT, Hali Effendi,
Dicoson.

BANQUIERS —
D'ANTHÈNES, Pisan (Alex. G.) correspondant,
Fourtout Zaidi Frères,
Londri (G.) Frères,
Palusoff (M. P.), —Pisan (Alex. G.)
Tombouli Frères.

BOIS DE CONSTRUCTION —
Hagopian (Kalousi) —Iakovitis (G. N.)
Kavlis, Arakotchi, —Sperian (N.).

BRELINGERS —
Camaridis Frères, Iovandian (Egh.),
Bourghala (B.), —Ioukhridis (Theodoro),
Karpoussian (A.), —Nikistrain (H.),
Poumialis (A.),
Poumialis (Grigor) —Yorogou (Hia),
Zazopoulos (L.), —Zazopoulos (S.).

CÉRÉALES —
Demétrides (G. P.) —Orphanides (S. G.),
— CHANGEUR DE MONNAIES —
Simeonidis (S.).

— CHANVRE —

Cacouillès (J. P. H.), —Tombouli Frères,
Orphanides (N. G.)

— CHARPENTIERS —

Christoforidis (Constantin),
Chryssavridis (P.),
Giorkian (Khosro), —Mamarian (Ep.),
Tchiltskeli (P.), —Zamoutian (R.).

— CHAUDRONNIERS

Alexandridis (C. G.), —Delyamidis Frères,
Cacouillès (Jomali),
Eustathios Hali, —Ananididis et Père,
Bouf. Akroutou (D.), —Séferian (A.)

— CIRE JAUNE (Report de)

Cacouillès (J. P. H.),
Kevorkian (R.), —Palusoff (M. P.)
Tombouli Frères.

— COIFFEURS —

Berbérian (M.), —Ghaloujli (H.),
DerAntrovelian (M.), —Der Antrovelian (S.)
Karakchi, Alides, —Isomaidis (P.),
Thomaidis (C.), —Zamoutian (V.).

— COMMISSAIRES FISEURS —

Deandem Mehmet, —Krichahoglou (Kevork),
Vartian (Joseph), —Yassil.

— COMMISSIONAIRES —

Cacouillès (J. P. H.),
Djadourian (H.), —Gregoriades Frères,
Harian, —Lazaridis (A.),
Moussayan (A.), —Palusoff (M. P.),
Pisan (Alex. G.), —Serpellian (M.),
Tombouli Frères, —Trandafilydès (T.),
Toumoupoulos (E. L.).

— COMPAGNIES DE NAVIGATION A VAPEUR —

British Locomotive Irons, Hochstrasser et Cie,
agents,
Lign. Arabique, Edvin Algard, agent,
Messageries Maritimes, Tombouli Frères,
correspondant.

Paguet et Cie, Pisan (Alex. G.), correspond.
Roux, Tchibikian (Boubos), agent,
S. Alchides et Th. B. Vahatoyan Cie Perse
(Gérome, Tombouli Frères, agents,
—Ioannidis (Panouli), commis.

— CORDONNIERS —

Arghiroopoulos (Gosma) —Baboulian (M.),
Eucarpidis (Th.), —Kechichian (P.),
Ioakimidis (M.),

Letchuk (Jean), —Papadopoulos (B.),
Papoutis (L.), —Zazopoulos (T.).

— GENS —

Arzyropoulos (C. T.), —Comides (P.),
Papoutis (L.), —Zazopoulos (T.).

— GILLES —

Arménian (A. Agliac), Dadian (Der Kevork),
premier,
Arménian protestant (1 temple), Dorkaloustan
(Hag.), precheur.

6. 1922 Annuaire Oriental Kayıtlarının Ordu ile İlgili Bölümünün Tercümesi

ORDU

(Trabzon Sancağı'na bağlı Kaza)

Karadeniz üzerinde Trabzon'dan 8 saat uzaklıkta; nüfus 15.000: 4.500 Türk, 8.000 Yunan, 2.500 Ermeni, 300 köyle birlikte nüfus 150.000.

İthalat: mamul ürünler, kahve, şeker, demir, sabun, çelik, kibrit, kalay, pamuk, pamuk ipliği, petrol, likör, gıda, zeytinyağı, çinko, teneke levha, züccaciye, deri, un, kereste, vb.

İhracat: yıkanmış yün, keçi ve koyun derisi, koyu ceviz, damarlı ahşap, bal mumu, mısır, fasulye, ceviz ve fındık, kenevir tohumu, kenevir, tahta kap ve kürek, yaprak tütün, elma, yumurta, kürk, üstüğü, arpa.

MİMARLAR

Tchilinguiris (Lefter).

Yorganoglou (Ch.).

SİGORTA (KUMPANYALARI)

Général (La), inCilt, Cacoulidès (J. P. H.) memur,

Gresham, Troumouloupoulos (E.L.), memur.

La Foncière, Tembouli Kardeşler, memur.

Nationale, Pasiadis (Th. N.), memur.

Norwich-Union, N. G. Orphanides, memur.

Océan Marine Ins. Co. Hekimian Yervant, memur.

Phoenix, yaşam ve yangın, Pasiadis (Th. N.), memur.

Royal Exchange, N. G. Orphanidès, memur.

Osmanlı Umum Sigorta Şirketi, Pisani (Alex. CİLT), memur.

Union of London, Derkalousdian (H.), memur.

Union de Paris. Them. N. Parliadès, memur.

Western, Palassoﬀ (M. P.), memur.

AVUKATLAR

Bellin Kevor M. Djaharian,

Biniadian (P.). – Saadeddin Efendi.

BANKALAR

OSMANLI İMPARATORLUĞU BANKASI:

Nazır, Ep. Chakeriadès.

Devlet Tarım, Halil Efendi, nazır.

D'Athènes, Pisani (Alex. CİLT) katip.

BANKERLER

Fourtoun Zadé Kardeşler.
Lemmi (G.) Kardeşler.
Palassoff (M.P.). – Pisani (Alex. CİLT).
Tombouli Kardeşler.

KERESTE

Hagopian (Kaloust). – Iacovidès (J.).
Kanites (Aristotelis). – Spyrantou (N.).

FIRINCILAR

Canaridis Kardeşler. – Devedjian (Egh.).
Dourghala (B.). – Ioakimidis Kardeşler.
Karapanayoton (A.). – Nalgranian (B.).
Psomiadis (A.).
Psomiadis (Grigor). – Yoroglou (Ilia).
Zazopoulos (L.). – Zazopoulos (S.).

TAHİL

Démétriadès (G. P.). – Orphanidès (N. G.).

DÖVİZ TÛCCARLARI

Siméonidis (S.).

KENEVİR

Cacoulidès (J. P. H.). – Tombouli Kardeşler.
Démétriadès (N. G.)

MARANGOZLAR

Christoforidis (Constantin),
Chyrsoveridis (P.).
Glorikian (Khosrof). – Mamarian (Ep.).
Tchiboukdji (P.). – Zamanian (K.).

KAZANCILAR

Alexaudridis (P. G.). – Deliyannidis Kardeşler.
Cazandjis (Ioannis).
Eustathius Hadji Haralambidis ve Kardeşi,
Hadji Afendouli (D.). – Séférian (A.).

BALMUMU (İhracatı)

Caconlidès (J. P. H.).

Kricorian (K.). – Palasoff (M. P.)

Tomboulli Kardeşler.

BERBERLER

Berbérian (M.), - Calioudjian (H.).

Der Antréassian (M.). – Der Antréassian (S.).

Karadjin Alekos. – Psomiadis (p.).

Thomaidis (CİLT). – Zamanian (V.).

MÜZAYEDECİLER

Demdem Mehmed. – Kéchichoglou (Kevork).

Vartian (Joseph). – Vassil.

KOMİSYONCULAR

Cacoulidès (J. P. H.).

Djadourian (H.). – Gregoriadès Kardeşler.

Harisma. – Lazaridès (A.).

Moussayan (A.). – Palasoff (M. P.).

Pisani (Alex. CİLT) – Seridjenian (M.).

Tomboulis Kardeşler. – Triandafyllidès (T.).

Troumoulopoulos (E. L.).

BUHARLI GEMİ KUMPANYALARI

Deutsche Levante Linie, Hochstrasser ve Ortakları, memur,
Lloyd Autrichien, Edwin Algardi, memur.

Messageries Maritimes, Tombouli Kardeşler, katip.

Paquet ve ortakları, Pisani (Alex. CİLT), katip.

Russe, Tchildjian (Boghos), memur.

S. Atychides ve Th. B. Vahratoglou Kumpanyası Pers, Osmanlı, Tombouli Kardeşler, memur.

- Ioannidis (Pantelis), komisyoncu.

KUNDURACILAR

Arghiroopoulos (Cosma). – Bulbulian (M.).

Eucarpidis (Th.). – Kéchichian (P.).

Ioakimidès (M.)

Létchuk (Jean). – Papadopoulos (B.)

Papoulis (L.). – Zazopoulos (T.).

DERİCİLER

Argyropoulo (CİLT T.). – Cosmides (P.).

Papoulis (L.). – Zazopoulos (T.).

TARİKATLAR

Ermeni (1 kilise), Dadian (Der Kievork), rahip.

Ermeni protestan (1 kilise), Derkaloustian (Hag.), vaiz.

Yunan, (3 klise), Piskopos Ambrossios, Yeni Hisar Başpiskoposu.

Üç kiliseye sahip üç Yunan mahallesi.

Piskopos Polycarpus, Néocaisaris Başpiskoposu.

Yunan protestan (1 kilise), İsmirli (Pand.), papaz.

MÜSTEMLEKE GİDALARI

Antreassian (Karekine B.)

Caracachi Kardeşler. – Démetriadès (G. P.).

Kanetti (Christo). – Lemonopoulos (Christo).

Macridès Kardeşler. – Les Fils Manouscharidis.

Pisani (Alex. CİLT). – Troummoulopoulos (E.).

OSMANLI DÜYÛN-U UMUMİYE

Nazır, İbrahim Efendi.

OKULLAR

TÜRK:

Ruchdié, Hadji Mahmoud Ef., müdür.

Kızlar, Hafez Hanem, müdür.

ERMENİ:

Erkekler, (300 öğrenci), Onnik, müdür.

Kızlar (150 öğrenci), ... müdür.

YUNAN:

Erkekler, (800 öğrenci), N. Soumelidis müdür, on iki öğretmen ve hoca.

Kızlar, (300 öğrenci), Bethleem müdür ve 8 eğitimci.

PROTESTAN:

Ermeni Erkekler (40 öğrenci).

Ermeni Kızlar (30 öğrenci).

Yunan Erkekler (150 öğrenci).

Yunan Kızlar (80 öğrenci).

İPEK BÖCEĞİ YETİŞTİRİCİLERİ

Antréassian (N. P.). Fransa'dan mezun.

Djiknavorian (S.), Bursa'dan mezun.

Hékimian (H.), Bursa'dan mezun.

MANAV

Babouth Zadé Eumer Efendi.
Couthouropoulos (L.) Kardeşler.
Hékimian (E.). – Hekimian (Hatehik).
Ioakimidis (Achille).
Ibrahim Reis Osman. – Karadjin (P.).
Kouyomdjian (D.). – Lémonopoulos (Chr.).
Lazaridisi Kardeşler.
Lolossidis (Nicolas J.).
Manousserides Kardeşler.
Manoucharidis (K.).
Patroclos (Anastrasiadis).
Sawas (Taloudj). – Stroforidis (G.).

GEMİ KUMANYACILARI

Anthidis (Daniel). – Psomiadis (P.)

KENEVİR TOHUMU (İhracatı)

Cacoulidès (J. P. H.). – Démétriadès (G. P.).
Lemmi (G.) Kardeşler. – Palasoff (M.).
Pisani (Alex. CILT) – Tomboulli Kardeşler.

FASULYE

Démétriadès (G. P.). – Grégoriadès Kardeşler.
Lazaridès (A.).
Tombouli Kardeşler ve P. Palasoff.

OTELLER

Hamidiye, işletmeci Sefer.
Osmaniye, işletmeci ...
Pansiyon, Miltiades I. Kourefs, nazır.

ZEYTİNYAĞI

Carach Kardeşler. – Démétriadès (G. P.).
Kanetis (Christos). – Macridès Kardeşler.
Troummouloupoulos (E.).

BALIKYAĞI (İhracatı)

Cacoulidis (J. P. H.). – Démétriadès (G. P.).

Harisma (H.). – Palasoff (M.).
Tombouli Kardeşler.

MATBUAT

Eliazar (H.) ve Oğulları.

YÜN (Tüccarlığı)

Cacoulidis (J. P. H.). – Palasoff (M.).
Tokatlidès (P.) Oğulları.

KOYU CEVİZ (İhracatı)

Iakovidis (I.). – Tourchian (O.).

DİKİŞ MAKİNESİ

Singer, Kyriacos Karnemidis, memur.

MAMUL ÜRÜNLER

Antreassian (B. H.) ve Kardeşleri.
Antreassian (Vartan K.) ve Ortakları.
Efthimiadis Kardeşler.
Gounopoulos Kardeşler. – Ipranossian Kardeşler.
Lazaridis (A.). – Mouscuff Kardeşler.
Pappadopoulos (Pano).
Spyvidion (P.) Caradjin. Stylianos (F.).
Tchildjian (A.) ve O. Binnatian.

HEKİMLER

Hadji Notas (Ath.). – Ioakimidis (Ioakim).
Sidéropoulos (Ilav.).
Stilianides (Stil.). – Tapinos (K.).

DOĞRAMACILAR

Andomian (E.). – Badjaksouzian (H.).
Der Antréassian (H.). – Kanetis (A.).
Vassiliadis (I.). – Yacovidis.
Zazopoulos.

ŞAPKACI

Papadopoulo (Fillo). – Nassoufl (A.).

TÜCCARLAR

Anmahian Kardeşler.
Biodjian (S.). – Cacoulidès (J. P. H.).
Fourtoun Zadé Kardeşler.
Démétriadès (G. P.)
Grégoriadès Kardeşler.
Fourtoun Zadé Helime.
Harisma (H.). – Hochstrasser ve ortakları
Macridès Kardeşler. – Palasoff (M. P.).
Pisani (Alex. CİLT). – Polodjian Oğulları.
Pouloulides (J. Afendoulis).
Throummouloupoulos (Ef. L.)
Tocatlidès (P.) Oğulları.
Tombouli Kardeşler.

YUMURTALAR (Tüccarlık – İhracat)

Anmahian (A.). – Gourounian (Seropian).
Gueuzicanlı Zadé (Saleh). – Hékimian Oğulları.
Halim Fourtoun Zadé.
Triandafyllidès (T.).

SARRAFLAR

Argyropoulos Kardeşler.
Djérounian Kardeşler. – Djingueuzian (Garabed.).

KEÇİ VE KOYUN DERİSİ (İhracat).

Anmakian Kardeşler.

ECZACILAR

Anmahian (N.). – Coundjeris (Phokion).
Leonidis (Théod.).

FOTOĞRAFÇI

Toromanian (D.).

TUZLU BALIKLAR

Démétriadès (G. P.).

POSTAHANELER

OSMANLI, Aziz Efendi, nazır.

NALBURLAR

Bédikian Kardeşler – Caracaches Kardeşler.
Hekimian (M.) ve Oğulları. – Masridès Kardeşler.

RESTORANLAR

Miltiades (I.). Courefs. – Séfer.

ÇİLİNGİRLER

Anmahian (K.). – Barachkevaoglou (Jean).
Blodjian (N.). – Cantraedji (G.).
Kibarian (H.).

YAPRAK TÛTÛN

Reji İdare Nazırı, Alex. Tchilinguris.
Lemmi (G.). Kardeşler. – Palasoff (M. P.).
Pisani (Alex. G.) – Tombouli Kardeşler.

TERZİLER

Alexanian (B.). – Anastassion (CİLT).
Coutropoulo (Jean).. – Evrenian (S.).
Espiefs (Jean G).
Grégoriadis (A.). – Grégpriadis (I).
Throumoulopoulos (E.).

KURU TEMİZLEMEÇİ

Djiknavourian (B.). – Troubitz (Madam B.)

DOKUMACILAR

Antréssian (Vahan) ve Ortakları. – Eftymiadis Kardeşler.
Kricorian (K.).

ZÛCCACİYECİLER

Carache Kardeşler. – Macridis Kardeşler.
Moysidis (Pavlos).

ŞARAPLAR VE LİKÖRLER

Caripidès Kardeşler.
Foundziadis (K.). – Gounopoulos (G.).
Séfèrian (A.). – Yoldjoglou (P.). Kardeşler

Araştırma Makalesi/ Research Article

Balkanlardaki Peçenek- Kuman/Kıpçak Mücadelesi ve Bu Mücadelenin Lebunion Savaşına Etkisi

Mualla Uydu Yücel*

(ORCID: 0000-0002-1595-2016)

Makale Gönderim Tarihi

16.10.2021

Makale Kabul Tarihi

18.12.2021

Öz

Türk Tarihinin Doğu Avrupa ve Balkanlarda 10-11. yüzyıllar arasındaki etkili iki Türk boyu hiç şüphesiz ki Peçenekler ile Kuman/Kıpçaklardır. Bu iki boyun Türkistan'da başlayan tarihleri zamanla otlak darlığı ve komşularının sürekli saldırıları sonucunda göç ederek önce İtil ile Ten arasına daha sonra da Özi'yi geçerek Tuna ve Balkanlara gelmeleri ile sonuçlandı. Peçenekler 1018 yılından itibaren geldikleri Tuna boylarındaki varlıklarını 1048'lerde oldukça fazla güçlendirdiler ve sınır komşusu oldukları Bizans İmparatorluğuna ait topraklara üst üste akınlar yaparak saldırdılar. Arkalarından gelen Kuman/Kıpçaklarla başlangıçta ticaret üzerine bir ilişki kurdularsa da bu ilişki zamanla siyasi bir mahiyet aldı ve Peçenekler ilk defa 1078 yılında Bizans ile olan ilişkilerinde Kuman/Kıpçaklardan yardım istediler. Yardım istedikleri bu Kuman/Kıpçaklar 1055 yılından itibaren yoğun olarak Karadeniz'in kuzeyine gelen Kuman/Kıpçakların Tuna boyuna inen ve tarihte Tuna Kuman/Kıpçakları olarak anılan boyudur. Peçeneklere yardım eden de işte bu boydur. Peçeneklerin Bizans'a karşı bir sonraki yardım başvuruları 1087 yılında oldu. Bu yıl Bizans Peçeneklerin yönettiği Silistre şehrini kuşattı, zor durumda kalan başbuğları Tatuş Tuna Kuman/Kıpçaklarından yardım istemek üzere gitti ancak Bizans ordusu kuşatmanın uzaması üzerine başarısız oldu ve geri çekildi. Kuman/Kıpçaklar savaş bittikten sonra geldiler; o yüzden de Peçenekler onlarla ele geçirdikleri ganimeti paylaşmak istemediler. Bu Kuman/Kıpçakların çok öfkelenmesine ve bunun intikâmını almak için hesaplar yapmalarına sebep oldu. Durumu çıkarlarına uygun bulan Bizans, hemen harekete geçti ve Balkanlarda siyasi varlığını tehlikeye düşüren bu bozkır boyuna karşı yine bir bozkır boyunu yanına çekerek birlikte 1091 yılında onlara büyük bir yenilgi yaşattı. Savaşın sonucunda alınan galibiyet Bizans'ın kaderini değiştirirken,

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye,
muallauyduyucel@gmail.com.

Peçenekler hem ağır bir darbe alıp büyük kayıplar verdiler hem de siyasi varlıkları sona erdi.

Anahtar Kelimeler: Peçenek, Kuman/Kıpçak, Bizans, Saldırı, Savaş, Zafer.

The Pecheneg & Cuman/Kipchak Conflict in Balkans and the Effect of This Conflict over the Battle of Lebnunion

Abstract

Two of the most influential clans of Turkish history in Eastern Europe and Balkans in 10th and 11th centuries have been undoubtedly Pechenegs and Kipchak. The very history of these two clans which started in Turkistan overtime brought about their immigration to the land between Volga and Don Rivers due to shortage over grassland and continuous attacks from their neighbours and then their arrival to Danube and Balkans by passing through Dnyeper. Upon their arrival in 1018 Pechenegs strengthened their existence along Tuna River especially as of 1048 and launched raids and attacks to the lands of their neighbour Byzantine Empire. Although they build a commercial relationship initially with subsequent Cumans/Kipchaks, overtime this relationship became more politically engaged and Pechenegs sought help from Cumans/Kipchaks for the first time in 1078 in their own relations with Byzantine Empire. The clan of Cumans/Kipchaks that Pechenegs sought help is the one who emigrated to the North of Black Sea intensely as of 1055 and went to Danube and known in history as the branch of Danube Cumans/Kipchaks. The clan who helped Pechenegs has been this branch. Pechenegs next quest for help against Byzantine Empire was dated to 1087. In the same year Byzantine forces sieged the city of Silistre which was under Pechenegs control; in such difficult situation Pechenegs' *Başbuğ* Tatuş paid a visit to Danube Cumans/Kipchaks for help but Byzantine Army failed due to long-lasting siege and retrieved. Cumans/Kipchaks arrived after the war was over and to this reason Pechenegs did not want to share war booties and treasures with them. This did create a great anger in the Cumans/Kipchaks camp and caused revenge plans for what happened. Seeing the situation benefits themselves Byzantine Empire acted accordingly; they befriended a nomad clan against another one who jeopardized their political existence in Balkans and together in 1091 they made them suffer a great defeat. While subsequent victory at the end of the war changing the destiny of Byzantine Empire, Pechenegs both suffered a great defeat with considerable losses and they politically ceased to exist.

Keywords: Pechenegs, Cumans/Kipchaks, Byzantine, Attack, War, Victory.

Türk tarihinin iki önemli boyu olan Peçenek ve Kuman/Kıpçaklar Türkistan'dan başlayan tarihlerinden itibaren birbirleri ile zamana ve coğrafyaya göre değişiklik gösteren bir ilişki yaşayarak önce Karadeniz'in kuzeyine daha sonrada Balkanlara geldiler. Bu coğrafyaya geldiklerinde ilişki kurdukları ilk devlet ise şüphesiz ki Bizans İmparatorluğu oldu. Konumuzu teşkil eden bu Türk boyları arasında Türkistan'dan zorunlu olarak ilk göç edenler Peçeneklerdir. Peçenekler Türkistan'da yaşarlarken kuzeyden Kuman/Kıpçaklarla doğudan ise yine onlar ve Oğuzlarla komşu idiler. Doğuya doğru hareket etmelerinin imkânı olmadığı için zorunlu olarak batıya doğru yol aldılar. Hem Peçenekler hem de Kuman/Kıpçaklar hayvancılığa bağlı konargöçer bir yaşam biçimine sahiplerdi ve otlak ve meralar bu yaşam biçiminde en önemli ihtiyaçtı. Batıya doğru gittiklerinde önce Hazar Denizinin yukarısındaki İtil (Volga) ile Ten (Don) arasındaki bölgeye geldiler (886 civarı)¹. Zamanla biraz daha ileriye giderek Özi (Dinyeper) taraflarına geldiler. Buranın yaşam biçimlerine sağladığı olanaklar dolayısı ile uzun kalmayı planladılarsa da bir süre sonra arkalarından Uz ve Kuman/Kıpçakların gelmesi ile Karadeniz'in düzlüklerine inerek burada 11. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yaşadılar. Nitekim çok geçmeden İtil, Ten ve Özi civarına Kuman/Kıpçaklar geldiler ve bu geliş ile rahatları bozuldu zira Kuman/Kıpçaklar onların topraklarına karşı sürekli saldırarak baskı altında tuttular, bu da onları daha da ileriye gitmek zorunda bıraktı. Bu şekilde bazı Peçenek boyları 11. yüzyılın ilk yarısında Tuna'yı geçerek Balkanlara geldiler (1018). Bu geliş Peçenek tarihinin ileride seyrini değiştirecek ve diğer Peçenek boylarının da bu topraklara gelerek 1048'den itibaren önemli bir kağanlık kurmalarına sebep olacaktır². Yukarıda belirttiğimiz gibi tarihler 1018'i gösterdiğinde Peçenekler Balkanların aşağısına indiler ve Tuna nehrinin kuzeyinde varlıklarını kuvvetlendirerek Bizans ile sınır komşusu olup, bu komşuluğu özellikle ekonomik açıdan güçlendirdiler. Hayvancılığa bağlı yaşadıkları yaşam biçimi Peçenekleri sürekli akın yapmak zorunda bıraktığı için bundan sonraki akınları Bizans'ın Balkanlardaki toprakları oldu. Kısa bir süre

1. Peçenek Kağanlıkları hakkında bkz. Mualla Uydu Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2020, s.48-60 sayfaları arasında gelişleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

² Peçenek Kağanlıkları hakkında bkz. Mualla Uydu Yücel, *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, s.343-347.

sonra bu amansız akınlarla karşı karşıya kalan Bizans için de Peçenekler en tehlikeli düşman olarak görülmeye başlandılar. Bu zamana kadar genelde ticarî alanda gerçekleşen “Peçenek-Bizans dostluğundan” bundan sonra söz etmek mümkün olmadı ve bir anlamda da 10. yüzyıl boyunca siyasî menfaatler yüzünden devam eden bu zorunlu dostluk, yerini her iki tarafın çıkarları doğrultusunda kurdukları yeni dostluklara terk etmeleri ile sona erdi.

Balkanlardaki Peçenek-Kuman/Kıpçak ilişkilerine geçmeden önce hem Peçeneklerin hem de Kuman/Kıpçakların bu topraklardaki varlıkları hakkında kısaca bilgi vermeye çalışalım. Peçenekler 1018’lerde geldikleri Tuna boylarını 1026’da aştılar ve Bizans’ın Bulgaristan topraklarında önemli tahribatlar yaptılar. Bunun üzerine Bizans’ın Bulgaristan valisi Konstantin Diogenés onlara karşı harekete geçerek, hepsini Tuna ötesine geri çekilmek zorunda bıraktı³. Bu duruma Peçenekler hemen karşılık vermediler ve Bizans’ın askerî gücünü tanımak için kendilerine zaman verdiler. Yaklaşık 7 yıl sonra 1033’de tekrar Tuna’yı geçerek Balkanlar’daki Bizans topraklarına saldırdılar ve önlere ne geldi ise yakıp yıktılar⁴; IV. Mikhael (1034-1041)’in Bizans tahtına oturduğu ilk yıllarda yani 1034-1035’lerde de yine Tuna’yı buzlar üzerinden geçerek Moesia’dan (Trakya’nın kuzey ve batı bölgesi) Makedonya’ya kadar Trakya’yı tahrip ettiler.⁵ Bizans’ın karşılarında etkili bir güç oluşturamaması onları daha da cesaretlendirdi ve 1036 yılının ilkbaharında Tuna’yı geçerek Bizans arazisine art arda üç akın yaparak bu süre boyunca toprakları tahrip ettiler. Ayrıca birçok esir elde ettiler ve bunlardan bazılarını sağ bırakırken bazılarını da öldürdüler.⁶

Peçenekler Bizans’ı gittikçe sıkıştırmaya başlayıp, Balkanlarda kendilerine güvenli yerleşim alanı bulmaya başladıkları bu yıllarda başbuğları Turak ve Keğen arasında yaşanan taht kavgası yüzünden büyük bir iç mücadele ile karşı karşıya kaldılar. Bu mücadeleden kazançlı çıkan taraf Bizans oldu zira bir süreliğine de olsa Bizans topraklarına

³ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s.47.

⁴ M. Psellos, *Mikhail Psellos’un Khronographia’sı*, Çev. I. Demirkent, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.55’de dpt.

⁵ Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.52.

⁶ Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.58, 59; *Kedrenos*, II, s.499, 514.

karşı yaptıkları saldırıları sonlandırmak zorunda kaldılar⁷. 1048 Yılına kadar süren bu iç mücadelenin sonlarına doğru Bizans tahtına IX. Konstantin Monomah (1042-1054) çıktı ve saltanatı boyunca da bir taraftan Selçuklu Devletinin saldırıları diğer taraftan da Balkanlar'daki Peçenek saldırıları ile mücadele etmek zorunda kaldı.⁸ Bizans iki başbuğ arasındaki iç çekişmede önce kendisine sığınan Kegen'i tuttu ve ona Tuna boyundaki üç kale ile birçok arazi verip kendisini imparatorluğun sadık dostu ve müttefiki ilan etti.⁹ Bu süre içerisinde rahat bir nefes alan Bizans kısa bir süre sonra yönünü Turak'a çevirdi ve onunla girdiği mücadeleyi de kazandı. Bu mücadelede kazandığı zafer Bizans'ı oldukça memnun etti zira Turak'la birlikte 140 Peçenek başbuğunu da esir alarak, vaftiz etti ve kendilerine çeşitli unvanlar ile makamlar verdi (1048 yılı sonları).¹⁰ Ancak kısa bir süre sonra Turak, Bizans'ın elinden kurtulup mücadelesine kaldığı yerden devam etti ve Bizans ona karşı hiçbir şey yapamamanın sıkıntısını yaşadı.¹¹ Üstelik saray yöneticilerinden Nikifora'nın komuta ettiği Bizans ordusu Balkanları geçip Peçeneklerin o sıralar merkezleri olan Yüz-tepe'ye yakın Diakene diye bilinen yerde ağır bir yenilgi aldı.¹²

Diakene yenilgisinden sonra Bizans ordusu Edirne'ye çekildi, Peçenekler ise Trakya'yı 1049-1050 yılının kışında hiçbir karşılık görmeden tahrip etmeye devam ettiler. Bizans ordu komutanı Arianites, 1050 yılının ilkbaharında Peçeneklere karşı Edirne'ye doğru yola çıktı ancak onların 8 Haziran 1050 tarihinde Edirne'yi kuşattıklarını öğrendi¹³. Yoluna gerekli tedbirleri alarak devam etti ve şehir önlerine geldi.

⁷Uydu Yücel, *a.g.e.*, s.208; A.Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s.129-130.

⁸G. George Kedrenos: *Compendium Historiarum*, Ed.I. Bekker, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, II, Bonne 1838.s.582.

⁹ Kedrenos, II, s.584, Skylitzes Ioannes, *Georgius Kedranos Ioannis Scylitzae*, Ed. J. Bekker: Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, II, Bonn 1839, s.584; *John Skylitzes A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, Trans. J. Wortley, Cambridge 2010, s.428; P. V. Golubovskiy, *Peçenegi, Torki i Polovetsiy do Naşestviye Tatar*, İstora Yujno-Russkiy Stepey IX-XIII vv., Kiyev 1884, s.235; V.Vasilevskiy, "Vizantiya i Peçenegi (1048-1094)", *Trud I*, Sankt-Peterburg 1908, s.16; Kurat, *Peçenek*, s.131-133.

¹⁰ Kedrenos, II, s.587; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.93.

¹¹ Kedrenos, s. 596-598.

¹²Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010Attaleiates, *Tarih*, s.46.

¹³ Kedrenos, II, s.600; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.26; Kurat, *Peçenek*, s.143.

Kuşatmada şanslı olan taraf Bizans idi zira kaleden atılan bir taş başbuğları Sulçe'ye isabet etti ve o da atıyla birlikte öldü. Bunun üzerine Peçenekler moralleri bozularak ve birazda korkarak kuşatmayı bırakıp geri döndüler.¹⁴ Ancak bu olay Peçeneklerin sadece kısa bir süre saldırılarına ara vermelerini sağladı. Tekrar toparlanan Peçenekler sürekli Bizans'ın Balkanlardaki topraklarına saldırarak akınlar yaptılar. 1050-1053 arası yaşanan bu saldırıların¹⁵ sonucunda Bizans barış yapmak zorunda kaldı ve 1053 yılının ilkbaharında Bizans'ın Peçeneklere vergi vermesi şartıyla 30 yıl süreli bir barış yapıldı.¹⁶

Peçenekler bazen de diğer milletlerle birlikte Bizans topraklarında görüldüler ki bunlardan biri de 1059 yılında İmparator İsaakios Komnenos (1057–1059) zamanında Macar Kralı Andrey (1046-1061) ile hareket etmeleridir. Bizans imparatoru bu birlikteliği duyunca bütün kuvvetleri ile Sofya'ya kadar geldi ve bu durumdan endişeye kapılan Macarlar barış yapmak zorunda kaldılar. Komnenos Macarlardan sonra Peçeneklerin üzerine yöneldi. Macarların yenilmeleri Peçenekleri yalnız bıraktığından onlarda Bizans'a sadık kalacaklarına dair söz vermek zorunda kaldılar. Sadece Peçenek başbuğlarından Selte (Selçe) Bizans'a sadık kalmayacağını bildirerek Tuna boyuna gitti, alınması güç olan bir kayalığı aldı ve Bizans imparatoru ile anlaşmak istemedi. Ancak daha sonra üzerine gönderilen orduya yenilmekten de kaçamadı¹⁷. Her iki tarafa da ağır bedeller ödeten ama sonuçta Bizans'a mahzun bir galibiyet yaşatan bu başarı Bizans'ın yeniden Tuna boylarında hâkimiyet kurmasını sağladı. Bu dönemde Peçenekler kendi başbuğlarının yönetiminde Bulgaristan topraklarındaki kağanlık merkezi olan Şumnu yakınlarındaki Yüz-Tepe'de¹⁸ yaşadılar. Bu arada Bizans ile iyi geçindiler ama yine de barış anlaşmaları ile hareketleri sınırlandırılmaya çalışılsa da bir süre sonra tekrar harekete geçmelerine kimse engel olamadı.¹⁹

¹⁴Kedrenos, II, s.603; Kurat, *a.g.e.*, s.144; Uydu Yücel, *a.g.e.*, s.221-232.

¹⁵ Attaleiates, *Tarih*, s.48.

¹⁶Attaleiates, *Tarih*, s.55, Kedrenos, II, s.608; *Skyylitzes*, s.433, Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.29, Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.29-30; Kurat, *Peçenek*, s.148.

¹⁷ Attaleiates, *Tarih*, s.76-77; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.113.

¹⁸ Uydu Yücel, *a.g.e.*, s.236.

¹⁹ Attaleiates, *Tarih*, s.91; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.32.

1064/65’lerde Tuna bozkırlarında Peçenekleri tâkip ederek Bizans sınırlarına gelen ve yine bir Türk boyu olan Uzlar göründüler²⁰. Ancak salgın hastalık ve soğuk yüzünden önemli ölçüde güçlerini kaybeden Uzlar, kısa süre sonra Bizans’ın kendilerine gösterdikleri yerlere yerleşerek, Bizans ordusunda görev aldılar. Bu şekilde 1065 yılından sonra Tuna boylarının tek hâkimi tekrar Peçenekler oldu. Ancak Uzların yerini kısa bir süre sonra Kuman/Kıpçaklar aldılar. Bu şekilde Tuna’nın kuzeyinde Kuman/Kıpçaklar bulunurken, güneyinde Peçenekler yaşadılar. Bu sırada Bizans’ın içeride büyük karışıklıklar yaşaması Peçeneklerin Tuna boylarında rahatça dolaşmalarını sağladı. Bizans tahtına Rómanos Diogenés geçti ve onun döneminde, Peçenekler sakin bir hayat sürdükleri gibi, ele geçen Peçeneklerin bir kısmına Bizans ordusunda ücretli asker olarak görev verildi. Ayrıca diğer Türk boyları Uz ve Kuman/Kıpçaklar gibi Selçuklulara karşı yapılan savaşlarda da görev aldılar. Bizans kaynaklarının ifadesine göre Romen Diogenés’in Anadolu seferinde Uzlar ve Peçeneklerden atlı birlikler teşkil edildi ve bu birlikler Diogenés’le beraber Malazgirt’e kadar gittiler.²¹

26 Ağustos 1071’de yaşanan Malazgirt Savaşı, Bizans için büyük bir hezimet olduğu gibi yaşanan bu mağlubiyetten sonra imparatorluk dâhilinde yeniden kargaşa ve isyanlar çıktı ki bu durumdan Peçenekler de yararlandılar. Özellikle Tuna boylarındaki şehirlere yakın topraklarda yaşayan Peçenekler, bu şehirlerdeki Slav ve Rum halkına karşı ani saldırılar düzenleyerek onları çaresiz bıraktılar. Bunun üzerine onlar da Peçenekleri Bizans’a şikâyet ettiler, ancak Bizans’ın bir şey yapamadığını görünce de isyan ederek, Bizans’a karşı düşmanları olan Peçeneklerden yardım istediler. Bunun üzerine imparator (VII. Mikhael Parapinakes, 1071-1078) Nestoras’ı Silistre’ye gönderdi ancak Nestoras çok kısa bir süre sonra buradaki şehirlerin Bizans hâkimiyetini tanımadıklarını ve

²⁰ 1048’lerde Uzlar Özi’ye kadar ilerlediler. Daha sonra Aşağı Tuna’ya geçtiler ve böylece iki Türk boyu arasında şiddetli savaşlar meydana geldi. Uzlar özellikle 1064 –1065 yıllarında Balkanlar’da kuvvetli bir mukavemetle karşılaşmayınca batıya doğru ilerleyerek Trakya, Makedonya, Selanik ve civarı ile Pelopones’e kadar gittiler. Ancak başlayan ani soğuklar neticesinde Uzların büyük bir kısmı açlıktan ve hastalıktan kurtulamadı ve Peçenekler de bunu fırsat bilerek onları tamamen yok ettiler. Bizans sağ kalan Uzları Makedonya’ya yerleştirdi ve ordusunda görev verdi. D.A. Rasovskiy, “Peçenegi, Torki ve Berendi Na Rus i Ugrii”, *Seminarium Kondakovianum* VI, Prag 1933, s.17-18; Kurat, *Peçenek*, s.150-152.

²¹ Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.37.

bunu önemsemediklerini görünce Silistre'ye hâkim olan Peçenek başbuğu Tatrys (Tatous, Tatoş)'in yanına geldi. Böylece de bir anlamda onunla anlaşarak imparatora isyan bayrağını kaldırdı. Nektoras, Peçeneklerle karşılıklı olarak and içti ve ittifak yaparak Rumları can düşmanı olarak kabul edip onlarla savaşmak üzere anlaştı.²² Bu sırada Bizans Devletinin idâresini İmparator VII. Mikhael Parapinakes'in hadımı olan yaşlı Nikefor elinde tuttuğundan Nestoras'ın isyanı onun kötü yönetimine bağlandı. 1074 yılında Filibe civarında yaşayan Bulgar Bogomillerin (Pavlikyanlar) Nikefor'un yönetiminden memnun olmadıklarını bilen Nestoras onları Peçeneklerle beraber Bizans ülkesini istilâ etmek için birlikte hareket etmeye ve bunun için de hazırlık yapmaya ikna etti. Peçenekler ile Nestoras kendilerine bağlı askerlerle birlikte harekete geçtiler ve Bizans onlara karşı hiç bir şey yapamadı üstelik Nestoras oldukça güçlü bir ordu ile İstanbul önlerine kadar gelip surların önünde karargâhını kurdu. Ancak bu birlikte hareket istenilen sonucu vermedi ve bilinmeyen bir sebeple veya Bizans kaynaklarının ifadesi ile Tanrı Meryem Ana'nın aracılığı ile Bizans'a yardım ettiği için Peçenekler ve Nestoras birbirlerinden şüphelendiler ve daha sonra Nestoras kuvvetlerini geri çekerek Tuna boyundaki ülkesine döndü.²³

Bundan sonra Bizans imparatorluğundaki çalkantılar olanca hızı ile devam etti ve 1078 yılında İmparator VII. Mikhael Parapinakes'a karşı iki hareket baş gösterdi. Balkan yarımadasında arkasına Peçenekleri alan ve onlara güvenen Nikefor Bryennios ile Anadolu'da Nikefor Botaneiates kendilerini imparator ilan ettiler.²⁴ Peçeneklere ileride imparator olduğunda en ağır darbeyi vuracak olan Aleksios Komnenos, bu iki imparator arasındaki mücadelede Nikefor Botaneiates'un tarafında yer aldı ve Peçenekler ile de ilk defa ücretli Türk ve Frank (Latin) birliklerinin komutasında Bryennos'a karşı gönderdiğinde bir araya geldi.²⁵ III. Nikefor Botaneiates, Nikefor Bryennios meselesini çözdükten sonra kendisine karşı isyan çıkaran diğer bir kişi Draç valisi Nikephoros Basilakios meselesi ile uğraşmak zorunda kaldı. Peçenekler

²² Attaleiates, *Tarih*, s.208-209; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.147; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.41.

²³ Attaleiates, *Tarih*, s.210-211; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.147; Skylitzes, s.719; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.42.

²⁴ Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.42.

²⁵ Anna Komnena, *Alexiad* çev. Bilge Umar, İnkilâp Kitabevi, İstanbul 1996.s.30.

ile Kuman/Kıpçaklar arasındaki ilişkiye dair ilk bilgileri Bizans kaynaklarından öğreniyoruz. Bu kaynaklara göre Peçeneklerin ordularında Kuman/Kıpçaklardan oluşan askerler bulunuyordu. Şöyle ki: Basilakios, komşu ülkelerden ve yönetimi altındaki yerlerden asker toplayarak Selanik'e doğru yola çıkmaya hazırlandığı sırada Peçeneklere de haber gönderip onları kendi yanında savaşmaları için teşvik etti. Ancak beklediği zaferi elde etmesine Komnenos izin vermedi ve Selanik yakınlarına gelerek onu ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu sırada Peçeneklerin yolda olması yaşadığı yenilginin derecesini arttırdı. Peçenekler Basilakios'un yenildiği haberini alınca Selanik'e gitmekten vazgeçerek Bizans askerlerinin olmadığı Edirne'ye yöneldiler ve surların dışındaki evlere saldırdılar. Bu sırada yanlarında bulunan Tuna Kuman/Kıpçakları askerlerinin yardımıyla evleri ateşe verdiler ve pek çok insanı mahvettiler zira Bryennios ayaklanması sırasında Edirneliler onların elçilerini öldürmüşlerdi²⁶. Bu şekilde Kuman/Kıpçaklar Peçeneklere yardım gayesi ile de olsa Balkanlara ilk saldırı ve yağmalarını yapmış oldular. Aslında Peçenekler farkında olmadan onları yardım için yanlarına çağırdıklarında Balkan topraklarının ne kadar verimli ve yerleşim için uygun olduğunu da göstermiş oldular. Yine Balkanlarda Peçenekler ile Kuman/Kıpçaklar arasındaki mücadele Karadeniz'in kuzeyindeki mücadeleden biraz daha farklı gelişti ve yaşandı zira Karadeniz'in kuzeyinde Kuman/Kıpçaklar sayısal olarak çok fazla idiler. Balkanlarda ise içlerinden sadece bu uruğ/sülale daha aşağılara gelerek bu topraklara indi ve başlangıçta kuvvetli bir varlık gösteremedi. İşte konumuzu teşkil eden dönem yani 11. yüzyılın ikinci yarısında bu bölgede siyasi olarak önemli bir varlık gösteremeyen Kuman/Kıpçaklar, Peçenekler ile genelde dostça bir ilişki yaşadılar ve onların Bizans ile olan mücadelesinde yardımcı kuvvet olarak her daim hazır bulundular. Nitekim yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Bizans kaynakları 1078'de Edirne'ye verdikleri zarardan sonra Kuman/Kıpçaklar hakkında bilgi vermeye başladılar.

Bizans'ın bundan sonraki sınavı Filibe ve çevresinde yaşayan Bulgar-Bogomiller ile Peçeneklerin anlaşarak topraklarına önce isyan edip

²⁶ Attaleiates, *Tarih*, s.292-296'da bu isyan çok teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.155. Anna, *Alexiad* s.3440; N. Bryennios *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sana Yayınları, İstanbul 2010, s.156.

sonra saldırımları ile oldu.²⁷ 1078–1079 yıllarında aslen Rum olan Leka adlı Filibeli bir Pavlikan, Peçenek başbuğlarından birisiyle akrabalık kurduktan ve onların yardımını sağladıktan sonra Sofya ve Niş arasındaki yerlerde Bizans imparatoruna karşı isyan hareketine başladı. Ancak kısa bir süre sonra Nikefor Botaneiates, Leka ile anlaşarak onu yüksek bir memuriyete tayin etti. Bu durumdan memnun olmayan Peçenekler bu anlaşmaya uymayarak akınlarına devam ettiler. Bunun üzerine General Aleksios Komnenos başarılı manevralarla Peçeneklerin arkasına geçip, Trakya'daki varlıklarına son verdi. Bu sefer büyük bir ihtimalle Aleksios Komnenos'un imparator olmadan önce Peçeneklere karşı yaptığı son seferdir. Nitekim o 1 Nisan 1081'de Bizans tahtına oturdu.²⁸

Aleksios Komnenos ile Bizans İmparatorluğu yeni bir döneme girdi. Özellikle Malazgirt yenilgisinden sonra devlet içerisinde baş gösteren huzursuzluk, taht kavgaları, Balkan yarımadasında Tuna boyundan kopup gelen Peçenek akınları, Adriyatik Denizi yönünde ilerleyen Norman kuvvetleri, halk arasında vergilerin çokluğu yüzünden artan memnuniyetsizlik ve bilhassa Anadolu'nun dörtte üçünün Türkler tarafından ele geçirilmiş olması imparatorluğu çok zor bir duruma düşürdü. Aleksios Komnenos hem Anadolu'dan hem de Balkanlar'dan gelen Türk saldırılarına karşı aynı anda mücadele edecek kuvvete sahip olmadığını bildiği için başlangıçta önce tehlikenin büyüğü olan Peçeneklerle mücadeleye ağırlık verdi. Bu arada Balkanlar'daki Peçeneklerin Komnenos'a Anadolu'da Selçuklular ile tam bir mücadele etme fırsatını vermedikleri için Selçukluların Anadolu'ya kuvvetli bir şekilde yerleştiklerini de söyleyebiliriz.²⁹

Aleksios Komnenos 20 Nisan 1091 tarihine kadar Peçeneklerle sayısız defa karşılaştı ama onlar üzerinde tam bir zafer kazanamadı. O tahta çıktığında Peçeneklerin asıl kuvvetleri Tuna boyundaki Yüz-tepe' de yaşıyordu. Bu dönemde bazı Peçenek boyları Slavların zorlamaları sonucu yurtlarından ayrılarak Tuna'nın batı kıyasına geldiler ve buradaki birkaç şehri ele geçirdiler. Örneğin: Peçenek başbuğlarından Tatos, Silistre; Saça Biçina (Bitzina: Varna yakınlarında Kamçik) şehirlerini

²⁷ Kurat, *Peçenekler*, s.159, Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.50.

²⁸ Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.51; Kurat, *Peçenek*, s.155-160 arasında detaylı bilgi verilmiştir.

²⁹ Kurat, *Peçenek*, s.163.

yönettiler³⁰. Yine onun döneminde Peçenekler ile sık sık savaşıldı. Örneğin 1086 yılında Pavikanlara yardım etmek amacı ile Bizans ordusunu Beltoba'da yendiler³¹ ki bu Aleksios döneminde Peçenekler üzerine gönderdiği ordusunun ilk mağlubiyetidir³². Bunun üzerine Komnenos Peçeneklere karşı aslen Türk olan Tatikios (Tatik)'u görevlendirdi, ona yeterince para vererek gerekli tedbirleri almasını ve Peçeneklere karşı mücadele etmesini emretti. Tatikios emri yerine getirdi ama Filibe yakınlarında Blisnium (Blisnos)'dan geçen çayın kıyısında Peçeneklerin sadece bir kısmını yenmeyi başarabildi.³³ Bu galibiyet ile Filibe ve çevresi Peçenek akınlarından kurtarılmış oldu (1086 sonbaharı)³⁴.

Bir sonraki Peçenek-Bizans karşılaşması 1087 yılı ilkbaharında daha önce tahtından indirilen Macar Kralı Soloman'a (1063-1074) yardım etmek üzere Kuman/Kıpçaklarla beraber başbuğları Çelgü'nün yönetiminde Bizans'a karşı hareket ettiklerinde yaşandı. Bu Kuman/Kıpçaklar Rus asıllı tarihçi D.A.Rasovskiy'e göre Tuna Kuman/Kıpçaklarıdır. 80.000 kişiden oluşan Peçenek ordusu Lüleburgaz civarındaki şehir ve köyleri tahrip ettikten sonra Skoteion diye bilinen yere gelerek kamp kurdu. Komnenos bunlara karşı Nikolo Maurokatalon adlı generalin yönetiminde bir ordu gönderdi, bu ordu Pamphyon denilen yere gelerek karargâhını kurdu ve Peçeneklere saldırarak, onları bozguna uğratarak başbuğları Çelgü ile Kral Solomon'u da öldürdü³⁵. Bizans hemen sonrasında, tedbiri elden bırakmayarak batı illeri valisi Andrian Komnenos'u (imparatorun kardeşidir) bir ordunun başında Trakya'ya gönderdi.³⁶ Bu şekilde Peçenekler Macarlara yardım etmek üzere de olsa Tuna Kuman/Kıpçakları ile birlikte ikinci defa savaştılar. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Peçenek ordusunda Tuna

³⁰ Komnena, *Alexiad* s.210; Kurat, *Peçenek*, s.166.

³¹ Anna bu hadiseleri detaylı bir şekilde anlatmaktadır, Komnena, *Alexiad* s.131-150.

³² Komnena, *Alexiad* s.210-211; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.53.

³³ Komnena, *Alexiad* s.211; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.54.

³⁴ Komnena, *Alexiad* s.211-212; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.55; Kurat, *Peçenek*, s.168-169.

³⁵ Vasilevskiy ölenler arasında Macar Kralının da olduğunu söylemektedir. Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.56, Kurat'ta aynı görüştedir. *Peçenek* s.171.

³⁶ Komnena, *Alexiad* s.214; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.557.

Kuman/Kıpçaklarına ait askerler vardı ve Edirne kuşatması sırasında bu askerlerle birlikte hareket etmişlerdi.

Peçenekler ile Kuman/Kıpçakların Bizans'a karşı birlikte hareket ettikleri üçüncü olay da yine 1087 tarihinde yaşandı. Şöyle ki: Peçenekler, Bizans tarafından Makedonya ve Filibe'den uzaklaştırılınca geri çekilip Balkan sıradağlarını aşarak Tuna kıyılarına yerleştiler. İmparator bu haberi alınca Peçeneklerin Bizans devleti sınırları içinde yerleşmelerinin onlar için yine büyük bir tehlike arz edeceğini bildiğinden korktu. Bu yüzden Peçenek boylarından bazılarını hediyeler, altın ve gümüş paralar göndererek aralarına nifak sokmak istedi ancak başarılı olamadı. Bizans, Peçenekleri hediyelerle ikna edemeyeceğini anlayınca, bu defa onları Tuna boylarından tamamen uzaklaştırmak için harekete geçti. 1087 yılının haziran ayında Peçeneklere kesin bir darbe vurmak üzere Bizans ordusu yollara düştü. İmparator, bizzat kendisi büyük bir ordu ile önce Edirne'ye, oradan da Diampolis (Yambol) ile Goloé arasındaki Lardea'ya gitti.³⁷ Bizanslıların yaklaştıkları haberi üzerine Peçenekler hazırlık yapacak süreyi kazanmak için 150 kişilik bir elçilik heyeti göndererek barışın yapılmasını ve eğer imparator buna razı olursa her zaman otuz bin kişilik Peçenek atlısının emrine verileceğini ama tekliflerini kabul etmezse de saldırıya geçeceklerini bildirdiler.³⁸

³⁷Komnena, *Alexiad* s.214-216.

³⁸*Alexiad*'ı tercüme eden B. Umar dipnotta Elçilerin imparator Goloé'de iken yanına geliş tarihlerini 1 Ağustos 1087 günü olduğu güneş tutulması olayı sayesinde, hesaplanabilmişti demektedir. Oysa Vasilevskiy güneş tutulmasının 20 Temmuz 1088'de olduğu görüşündedir. Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.59.

İmparator gelen bu 150 Peçenek elçisini hile ile kandırıp esir aldı³⁹ ve başkente gönderdi ancak onlar yolda bir yolunu bulup kaçtılar⁴⁰.

İmparator durumu öğrenince daha çabuk hareket etmesi gerektiğini düşündü zira elçiler döndüklerinde olup bitenleri Peçeneklere anlatacaklar ve onlarda hep beraber hareket ederek üzerlerine saldıracaklardı, yanılmadı da Silistre'ye yaklaşık 24 km uzaklıkta akan çayın yanına gelerek karargâhını kurmasının üzerinden çok kısa bir süre geçmişti ki Peçenek atlı birliğinin ani saldırısına uğradılar ve hemen kendilerini toplayarak Silistre'ye gittiler⁴¹. İmparator Aleksios, başarılı olmak istiyorsa önemli bir mevkiye bulunan Silistre'yi mutlaka alması gerektiğini biliyordu. Şehirde bu sırada Peçeneklerin tanınmış beylerinden Tatuş hâkimiyet sürüyordu. Tatuş, Aleksios'un üzerlerine geldiğini öğrenince askerlerinin sayısının az olduğunu bildiğinden Kuman/Kıpçakların yardımını sağlamak üzere şehirden ayrıldı. Ancak giderken de askerlerine şöyle bir tavsiyede bulundu: *"Kuşum yok, imparator mutlaka şehri kuşatacak. Onun ordusuyla ovaya yayıldığını görür görmez, hemen ovaya egemen tepeyi ele geçirin; çünkü orası üstünlüğün kurulacağı mevzidir. Orada kalın böylece imparator şehri rahatça kuşatamayacaktır. Ayrıca sizin ona zarar verebileceğinizden çekinerek, arkasında ne olup bittiği ile uğraşmak zorunda kalacaktır. Sizde, gece gündüz ona vur-kaç saldırısı yapacak askerler gönderin."*⁴²

³⁹ Komnenos, elçileri tutuklamak için bahane aramaya başladı ve çok geçmeden de bu bahane Aleksios'un üstün zekâsı ile bulundu. Yanına gelen Peçeneklerle görüşürken, Nikolaos adlı kâtiplerinden biri yanına sokularak alçak sesle kulağına: *"biraz sonra, güneş tutulması olacak istersen bekle."* diye söyledi. İmparator inanmadığını söyleyince doğru olduğunu yeminle tekrar etti. O zaman Aleksios Peçeneklere döndü ve: *"Ben kararı Tanrı'ya bıraktım; eğer kısa süre içinde herhangi bir gök olayı ile işaret verilirse, bu bilirsiniz ki, güvenmediğim kurulunuzun barış önerilerinde içten ve samimi olmadığı anlamına gelecektir. Onları geri çevirmem, yerinde olmuştur aksi olursa ben kuşularımın yersiz olduğuna inanacağım."* dedi. İki saat geçmeden güneş tutulması yaşandı ve Peçenekler hayretler içerisinde kaldılar. İmparator onları Leön Nikerités'e teslim ederek muhafız birliği ile sıkı koruma altında başkente götürmelerini emretti. Ancak Peçenekler, daha Havsa kasabasına vardıklarında, kendilerini gözetleyen muhafızların gevşekliklerinden yararlanarak kaçtılar. Nikerités ise yanındaki üç kişiyle birlikte, Goloé'deki imparatorun yanına dönerek olup bitenleri anlattı. Komnena, *Alexiad* s.214- 217; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.59.

⁴⁰ Komnena, *Alexiad* s.214- 217; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.59.

⁴¹ Komnena, *Alexiad* s.218; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.60.

⁴² Komnena, *Alexiad* s.219.

Bizanslılar kısa bir süre sonra şehrin surlarını delerek içeriye girdiler. Şehir kuşatıldı ve açılan bir gedikten, Aleksios, tüm ordusuyla girdi. Ancak içeride olan iki kaleyi bir türlü ele geçiremedi. Bunun da sebebi yukarıda belirttiğimiz gibi Tatuş'un Kuman/Kıpçaklara giderken adamlarına şehir hisarının arkasında bulunan tepenin işgal edilmesini ve buradan devamlı Bizanslılar üzerine hücumlar yapılmasını emretmiş olmasıdır. Peçenekler bu emre göre hareket ederek gece gündüz saldırıları ile Bizans ordusunu çok zor bir duruma soktular. İmparator, Peçeneklerin sürekli saldırıları karşısında bir şey yapamayacağını anlayarak iç kalenin kuşatılmasına son verdi ve hisardan dışarı çıkarak, Tuna'nın yanı başındaki bir akarsuyun kenarında ordugâhını kurdurdu; yani bu Bizans'ın geri çekilmesi anlamına geliyordu. Şimdi sıra çekilmenin nasıl yapılacağına görüşülmesinde idi. Bunun için adamlarını müzakere etmek üzere çağırır da müzakerede geri çekilmenin yanı sıra Peçeneklere tekrar saldırıp-saldırmayacaklarını da tartıştılar.⁴³ Sonunda Balkan geçitlerindeki Büyük Preslav'i işgal etmenin daha doğru olduğuna karar veren Aleksios, orduya Balkanlara doğru çekilmesi emrini verdi.⁴⁴ Ama Peçenekler duracak gibi durmuyorlardı, bunu anlayan Aleksios Komnenos hemen gerekli tedbirlerin alınmasını emretti. Savaş meydanına gelen Peçenekler kendi savaş düzenlerine göre dizildiler. Anna'ya göre: *“gerçekten savaş sanatında ve saf saf dizilmekte doğuştan yetenekli”*⁴⁵ olan Peçenekler, âdetleri üzere savaş meydanına arabaları, kadın ve çocukları ile beraber gelmişlerdi. Peçenek savaş tekniği icabı arabalar yan yana konularak bir nevi siper teşkil edilmiş ve arabaların üzeri hayvan derileri ile örtülerek sağlam bir hale getirilmişti. Çevrede pusular kurdular; uzaktan ok atarak, bölük bölük, imparatora doğru ilerlediler. Bu şekilde savaşan Peçenek ordusuna Bizanslılar saldırdılar. İmparator, ordusunun dizilişini bu bölüklere göre ayarladı, ağır donanımlı askerlerin ileriye çıkmalarını ve Peçenekler yakınlarına sokulmadıkça birbirlerine sımsıkı bitişik yürüyüş düzenlerini bozmamalarını emretti. İmparator savaş için önlemlerini alırken, uzaktan Peçenekler göründüler. Çatışma başladı ve gün doğumundan,

⁴³ Komnena, *Alexiad* s.219-220.

⁴⁴ Komnena, *Alexiad* s.220.

⁴⁵ Komnena, *Alexiad* s.220.

gece çökünceye kadar sürdü; İmparator safların en önüne kadar ileriye çıktı, bir eliyle kılıcını tuttu diğer eliyle de Meryem Ana'nın şalını taşıdı.

Sabah erken saatlerde başlayan savaş ikindiye kadar müthiş bir şekilde devam etti ve nihayet Peçenekler Bizanslıların bütün hücumlarını püskürttüktan sonra karşı saldırıya geçerek Bizans ordusunu kaçmaya mecbur bıraktılar. Kaçanlar tâkip edildi, ölenler, yaralananlar ve esir edilenler oldukça fazla oldu. Ancak karanlığın çökmesi Bizans'ı daha fazla tâkip edilmekten kurtardı. Peçeneklerin saldırıları hâlâ devam ederken çok şiddetli bir rüzgâr çıktı ve bu rüzgârın etkisi ile imparator Aleksios da hafifçe yaralandı⁴⁶. Dağınık ordunun sağ kalan askerleri ve komutanları Balkanlara doğru giden yola girerek zor bela oralardaki kalelerde saklanabildiler.⁴⁷ İmparator Aleksios da kaçan ordu ile gece boyunca yol alarak, Goloé'ye gitti (1087 yılı baharı)⁴⁸; ancak burada çok kalmayarak Berroé'ye (Eski Zagra'ya) geçti. Esir düşenleri para vererek kurtarmak isteğine Peçenekler ilk önce esirleri kendi elçilerine yapılanların intikâmını almak için öldürmek istedikleri için karşı çıktılarsa da daha sonra bu düşüncelerinden vazgeçerek para karşılığı esirleri serbest bıraktılar.⁴⁹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Bizans ordusunun Silistre'yi kuşatması üzerine yeterince kuvvete sahip olmadığını gören ve yardım istemek üzere Kuman/Kıpçaklara giden başbuğ Tatuş, savaşın henüz bittiği dakikalarda, Kuman/Kıpçaklarla birlikte, kuzeyden Tuna'yı geçip Silistre'ye geldi. Savaş bitmişti ama Kuman/Kıpçaklar ele geçirilen ganimette haklarının olduğunu ve bir kısmının kendileriyle paylaşılması gerektiğini düşünerek istediler ve şöyle dediler: *“Biz topraklarımızı, evimizi barkımızı bırakarak sizin imdadınıza koştuk; sizinle hem tehlikeleri hem başarıyı paylaşmak için böylesine uzak (uzun) ve zahmetli bir yolu aşmış bulunduğumuza göre, bizi eli boş göndermeniz haklı olmaz. Gerçekten, savaş olup bittikten sonra buraya gelmişsek, bunun sorumluluğu bize değil saldırıya*

⁴⁶ Aslında uğranılan yenilginin ne kadar ağır olduğu Hristiyanlar için Sancak-ı Şerif değerinde olan Meryem Ana'nın Omuz Örtüsünün dağ başında bir çalıya bırakılmasından anlaşılmaktadır.

⁴⁷ Kurat, *Peçenek*, s.173.

⁴⁸ Komnena, *Alexiad* s. 218-222; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.60-63.

⁴⁹ Komnena, *Alexiad* s. 223-224; Kurat, *Peçenek*, s.180-181.

geçen imparatora düşer. İste bu nedenle, ya aldığınız tüm ganimetleri ve esirleri paylaşırsınız ya da bundan sonra bizi müttefikiniz ve dostunuz değil, düşmanınız olarak görürsünüz". Ancak bu sözler Peçenekleri ikna etmeye yetmedi ve onların vermeme kararlılığını bozmadı. Bunun üzerine iki taraf arasında korkunç bir çarpışma yaşandı. Peçenekler tam bir yenilgiye uğradılar ve çok az bir kısmı güçlkle Ozolimné (Uzolime)'ye kaçarak kurtulabildi; Kuman/Kıpçaklar onları arkalarından tâkip ettilerse de yiyecek sıkıntısının baş göstermesi üzerine yurtlarına geri döndüler.⁵⁰ Kuman/Kıpçak-Peçenek mücadelesinin tek sebebi elbetteki sadece bu ganimet paylaşımı değildi. Bizans'ın uzun süredir iki Türk boyu arasında yürüttüğü hilekâr politikaların da bir neticesi idi. Kuman/Kıpçaklar Peçeneklerin müttefikleri olarak geldikleri bu seferden artık Peçeneklerin en büyük düşmanları olarak geri dönüyorlardı. Öyle ki Kuman/Kıpçaklar bu yapıları hiç bir zaman unutmayacaklar ve onlara duydukları kin ve öfkenin tesiri ile Peçeneklere bu aç gözlülüklerinin cezasını yıllar sonra kendilerini siyasi bir güç olarak tarih sahnesinden silecek savaşı kaybettirerek ödeteceklerdir. İki güçlü Türk boyu arasına ekilen bu düşmanlıktan kazanan taraf elbetteki Bizans oldu ve zira bundan sonra bu boylar birlikte hareket ederek topraklarına saldıramayacaklardı.

Her ne kadar Peçenekler Kuman/Kıpçaklar karşısında yenilgi yaşadılarsa da toparlanmaları uzun sürmedi ve Bizans karşısında aldıkları zaferden bir süre sonra tekrar saldırılarına başladılar. İmparator Aleksios bu süre boyunca, kaldığı Beroe'de birliklerini toparlamaya çalıştı ve Kudüs'ten dönen Flandre Kontundan da yardımcı asker olarak kendisine 500 atlı savaşçı gönderme sözünü aldı. İmparator Beroe'de kalmanın gittikçe tehlikeli olacağını düşünerek 1088 yılının baharında Edirne'ye döndü. Peçenekler ise Goloé ile Yambol arasındaki vâdiden geçerek, Markella denen yerin yakınlarında ordugâhlarını kurdular. Aleksios burada iken Kuman/Kıpçak-Peçenek çatışmasını öğrendi ve Peçeneklerle anlaşma yoluna gitti. Düşündüklerini uygulaması için de yakın adamlarından Synesios'u Peçeneklere Altın Yıldızlı Ferman vermek üzere gönderdi. Aleksios, ondan Peçenekleri esirleri vermeye ikna etmesini ve daha ileriye gitmelerine engel olmasını isterken, buldukları Tuna boylarında kalmalarına ses çıkarmayacaklarını ve

⁵⁰ Komnena, *Alexiad* s.224; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.64.

neye ihtiyaçları varsa onları da bol bol karşılayacaklarını söylemesini; şayet uzlaşmaya yanaşmazlarsa da geri dönmesini istedi. Peçeneklerin yanına gelen Synesios, uygun bir dille imparatorun teklifini söyleyerek kabul etmelerini sağladı. Aslında Peçeneklerin anlaşma yapmalarının altında yatan sebep bu sırada Kuman/Kıpçakların buldukları topraklara doğru geldiklerini öğrenmeleri idi. Bu yüzden de Balkan geçitlerindeki kaleleri Bizans'a bıraktılar. Bizans da onlara yerleşmeleri için yukarı Tunca vadisi ile erzak vereceğine dair söz verdi.

Tam bu sırada Peçeneklerden intikâmlarını almak için gelen Kuman/Kıpçaklar, onları eski yerlerinde bulamadıkları gibi imparator ile de bir anlaşma yaptıklarını öğrendiler. Bunun üzerine Aleksios'tan, Peçeneklere saldırmak üzere kendilerinin geçitlerden geçmelerine izin vermesini istediler. Ancak Peçeneklerle henüz barış antlaşması yapmış olan imparator: *"Şu sıralar yardıma ihtiyacım yok; bol keseden verilmiş armağanları alın ve geri dönün."* diyerek, bunu reddetti. Ancak elçileri onurlandırıp ağırladı ve onlara birçok hediyeler verdikten sonra, barış içerisinde uğurladı.⁵¹

Peçenekler, Kuman/Kıpçak tehlikesinden kurtulduklarını görünce Bizans ile yaptıkları antlaşmayı bozdular ve tıpkı eskisi gibi Bizans ülkesine komşu şehirlere ve çevrelere akınlar yapmaya başladılar.⁵² 1088-1089'un baharında onları üzerine gönderdiği savaşlarda ölen askerlerin henüz sakalı çıkmamış oğullarından oluşan birliği gönderdi. Bu alay 2000 askerden oluşuyordu. Bunlar Lüleburgaz yakınlarında Peçeneklerin kurdukları pusuya düştüler ve 300'ü öldü. Aleksios intikâmlarını almakta gecikmedi ve kısa süre içerisinde 300 Peçenek öldürüp onlardan çok sayıda esir almayı başardı.⁵³ 1089-1090 yılı Bizans için çok sıkıntılı geçti. Balkanlar ve Trakya'da Peçenekler, Ege Denizi'nde İzmir Türk Beyi Tzakhas/Çaka ve Marmara sahilinde Selçuklular Bizans'ı tam bir üçlü kışkıncı içerisinde bıraktı. Peçenekler öyle kuvvetlendiler ki Trakya'nın büyük bir kısmını ele geçirip İstanbul'u tehdit etmeye başladılar. Ayrıca yine bu sırada Bizans'ın Çaka Bey ile olan mücadelesinden de istifade ettiler ve onunla Bizans'a karşı ortak hareket etmek ve İstanbul'u kuşatmaya konusunda anlaşma

⁵¹ Komnena, *Alexiad* s.226.

⁵²A.y.

⁵³ Komnena, *Alexiad* s.228-229.

sağladılar.⁵⁴ Ancak bu anlaşma eyleme geçemedi ve Çaka'nın öldürülmesi ile sonuçsuz kaldı. Peçenek akınlarının Trakya ve Makedonya topraklarında bitip tükenmez bir enerji ile devam etmesi Aleksios'u hem çok fazla yordu hem de çaresiz bıraktı. Düşündü ve çareyi Türklere karşı Avrupa'dan yardım istemeye karar verdi. Papaya gönderdiği mektubunda şöyle diyordu.

*“Tanrı ve bütün Hristiyan Azizleri adına size, İsa'nın askerleri ya da kim olursanız olun, yalvarıyorum, kendim ve Hristiyan Rumların adına konuşunuz. Kendimizi sizin ellerinize teslim ediyoruz. Dinsizlerin boyunduruğu altına girmektense, siz Latinlerin yönetimi altında olmayı tercih ediyoruz. Bırakalım İstanbul Türklere ve Peçeneklere kalacağına size kalsın daha iyi”.*⁵⁵

Aleksios bu yardım çağrısının cevabını ancak birkaç yıl sonra alabildi. Rus tarihçi Vasilyevskiy haçlı seferlerinin başlamasının en büyük sebebinin Peçeneklerin Bizans'a uyguladıkları baskı ve saldırıları ile İstanbul kapılarının önünde görülmelerini vermektedir.⁵⁶ Aleksios yalnız olduğunu anlamada gecikmedi iki seçeneğini olduğunu çok iyi biliyordu ve bunları uygulamaya koymak zorunda idi. Birincisi onlar gibi savaşan ve aynı soydan gelen Kuman/Kıpçaklarla anlaşarak yanında savaşmalarını sağlamak ikincisi de daha önce kendisine 500 şövalye göndereceğini söyleyen Flandre kontunun bu sözünü yerine getirmesini sağlamak. İmparator onlara ağır bir darbe vurmak için hem ruhen hem de askeri güç olarak kendisinin hazır olduğunu hissederek yola çıktı ve bu ruh hali ile hazırlık beraberinde ona Lebunion zaferini getirdi.

⁵⁴ Komnena, *Alexiad* s.229.

⁵⁵ Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.100.

⁵⁶ Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.67.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Aleksı Komnenos Peçeneklere karşı en iyi tedbirin onlarla aynı savaş taktiğine sahip Kuman/Kıpçaklar ile birlikte hareket etmek olduğunu anlamıştı o yüzden onlara müracaat ederek yardımlarını ve savaşın sonunda elde edilecek ganimetin onlara verileceğini teklif etti. Teklife olumlu cevap verdiler. Gerçi kızı tarihçi Anna, “Kuman/Kıpçaklar” babasının yardım talebi ile değil de kendi istekleri ile geldiler çünkü babasının hiçbir yerden yardım beklentisi yoktu. Ayrıca Kuman/Kıpçaklar Peçeneklere saldırmak için en uygun şartları takip ediyorlardı. Kuman/Kıpçakların savaş hazırlığını öğrenince Peçenekler üzerine sefere çıkma gereğini duyma olasılığı daha yüksektir.”⁵⁷Aleksıos Komnonos ordusu ile hareket etti bir taraftan Kuman/Kıpçaklara diğer taraftan da Flandre Kontundan yardımcı asker olarak kendisine gönderilecek 500 askere güvenerek yola çıktı. Peçenekleri Meriç Nehri ağzındaki Enez'deki karşılamaya karar verdi ve bu gaye ile başkentteki bütün gemilerini Enez'e gönderdi. Enez yakınlarındaki Domuzlu'ya gelip kampını kurdu. Peçeneklerin çok kalabalık olduklarını görünce hem koktu hem de endişelendi. Kendi

⁵⁷ Komnena, *Alexiad*, s.250.

ordusunun onlarla başa çıkması imkânsızdı. Bu arada günler geçti ama Peçeneklerde bir hareket görülmedi. Bunun sebebi büyük bir ihtimalle o sırada Çaka Bey'in yardıma gelmesini beklemiş olmalarıdır. Aslında bu bekleyiş Bizans'ın işin yaradı zira bir süre sonra Aleksios beklediği yardıma kavuştu. Domuzlu'da siper arkasında mevzilenmiş birlikler, kampa geldiklerinin dördüncü gününde bozkırlı atlılardan yeni bir kitlenin kendilerine doğru geldiğini haber verdiler. Geleli dört gün olmuştu, önce gelenleri Peçenekler zannetti ama Peçenekleri kuzeybatıdan tarafından bekliyordu o yüzden telaşa kapıldı, endişe ve düşünceler içerisinde uzağa doğru baktığında aşağı yukarı 40.000 kişilik bir ordunun kendilerine doğru gelmesini seyretti. Ancak taşıdıkları tuğ Peçenekler olmadığını gösteriyordu, yaklaştıkça Kuman/Kıpçaklar olduğunu anladı. Ancak bu tehditkâr ordunun, yanına, kurtuluşu mu yoksa nihai ölümü mü getirdiğini düşünmeye başladı. Kafası karma karışıkta yine kendisinin çağrısı üzerine, henüz daha kışta iken Tuna ötesindeki bozkırlara göndermiş olduğu ferman neticesinde gelen bu Kuman/Kıpçaklar müttefik olarak mı, yoksa kendi soydaşları Peçenekler ile birlikte olmayı tercih ederek mi gelmişlerdi bir türlü karar veremedi. Yoksa Bizans İmparatorluğu'na nihai ve belirleyici darbeyi vurup, bölgelerini, belki de başkentini yağmalayıp perişan etmek için mi gelmişlerdi. O anda bu tür sorular aklından gelip geçti. Eğer Kuman/Kıpçaklar Peçeneklerle müttefik olurlarsa bunun kendisi için korkunç bir son olacağını ve ordusunun tamamen imha edileceğini de çok iyi biliyordu. Bunlarla uzlaşmayı geleceği için çok gerekli gördüğünden Peçeneklerden önce onlarla konuşmak istedi ve elçi göndererek onları dâvet etti. Tuna Kuman/Kıpçaklarının ordusunun başında Tugorkan ile Bonyak bulunuyorlardı. Tugorkan daveti kabul etmelerini isterken, Bonyak tam tersi bir görüş bildirdi. Bunun üzerine Tugorkan yanındakilerle beraber Bonyak olmadan gitti ancak daha sonra Bonyak arkadan onlara katıldı. Aleksios onlara mükellef bir ziyafet verdi, şölen masasında imparator elinden geldiğince dostça ve cana yakın davrandı. Eksiksiz ve mükemmel bir şekilde ağırladığı başbuğlar ile öpüştü ve her birine ayrı ayrı değerli armağanlar verdi. Daha sonra, işi garantiye almak, geri dönmelerini sağlamak için de kendisinin yanında Peçeneklere karşı savaşacaklarına dair söz verip ant içmelerini istedi. Onlarda ant içtiler ve kendilerine Peçeneklere karşı yapacakları savaşa hazırlık yapmaları için üç gün verilmesini istediler. Ayrıca eğer

Tanrı zaferi nasip ederse ele geçecek tüm ganimeti de ikiye böleceklerine dair söz verdiler. Bunun üzerine imparator onları Peçeneklere diledikleri gibi saldırmakta özgür bıraktı; onlara üç gün değil, tam on gün süre verdi ve eğer Tanrı o zaman zaferi onlara nasip edecek olursa, elde edilecek ganimetin tümünü de onlara bırakacağına sözünü verdi. Bu söz ve beklentiler içerisinde bulunsa da Aleksios için belirsizlik hâlâ devam ediyordu. Aradan üç gün geçti ve Kuman/Kıpçakların sözünün güvenilirliğine ilişkin korkular yine kafasını işgal etmeye başladı. Gerçi Peçenekler ile Kuman/Kıpçakların buldukları yerlerde durmaları ve sonrasında Kuman/Kıpçakların vuruş saldırılarıyla Peçenek ordusunu hırpalamaya başladıklarını görünce bir rahatlama içerisinde erken olduğunu düşünmeden girdi.⁵⁸ Meriç Nehri kıyısında savaş hazırlıklarına olanca hızı ile devam etti, nehir üzerine bir köprü inşa ettirdi, kısa süre içerisinde siper hendekleri kazdı ve bunlara piyade askerlerini yerleştirdi. Bu sırada Kuman/Kıpçakların imparatorun tüm ordusuyla ırmağı geçmeden önce batı tarafında bırakmış olduğu siper hendeğiyle çevrili alanı işgal ederek kamplarını orada kurduklarını görünce daha da rahatladı⁵⁹.

Bu şekilde İmparator kendi önlemlerini alırken Mauropotamos (Rumcada: Kara Dere) denilen derenin kıyısında konuşlanmış bulunan Peçenekler de kendi önlemlerini almaya çalıştılar. Bir taraftan, Kuman/Kıpçakları kendi yanlarına çekmek için gizlice elçi gönderip ikna etmeye çalıştılar; diğer taraftan da imparatora barış yapmak üzere elçiler gönderdiler. Ama bu teşebbüslerinin İmparator tarafından sezildiğini bilemediler. İmparator ise Roma'dan geleceğini umduğu ve heyecanla beklediği ücretli askerler gelinceye kadar onlara oyalayıcı cevaplar vermek zorunda olduğundan onları oyalama yoluna gitti. Peçenekler, Kuman/Kıpçakları ikna etmek için çok uğraşılsa da başaramadılar ve tam aksine Onlar imparatora giderek: *“Ne zamana kadar meydan savaşını erteleyeceğiz? Bilesin ki artık daha fazla beklemeyeceğiz; yarın sabah gün doğunca ya kurdun ya da kuzunun etini yiyeceğiz”* dediler. Bu konuşmanın anlamı: Kuman/Kıpçaklar ertesi gün savaşacaklarını, ancak karşılarında kimin olacağını Bizans'ın

⁵⁸ İmparator, Melissénos'a, özellikle Bulgaristan'dan asker toplamasını emretmiştir; yeni gelenler Enez yöresine, kuzeybatıdan, bugünkü Yunanistan Trakyası üzerinden gelmişlerdir. O yüzden, batıdan doğru kıyıya geçmişlerdir.

⁵⁹ Komnena, *Alexiad*, s.249-252; Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.109-111.

belirleyeceğini, kurt ile Peçenekleri, eğer savaş olmazsa o zaman kuzu olarak betimledikleri Bizans ile savaşacaklarını söylemeye çalıştılar. İmparator Aleksios, en beklenmedik kararları aniden alabilen bu Kuman/Kıpçakların ağızlarından çıkan sözlerin ne kadar ciddi olduğunu gayet iyi anladı ve onlara ertesi gün savaşın yapılacağına dair söz verdi. Ancak rahatsız edici kuşkuları ona işkence çektirmekten de geri durdurmadı. Kuman/Kıpçaklar da Peçenekler kadar korkunçlardı: ani bir feveran, müttefiklerini acımasız bir düşmana dönüştürebilirdi. Tam da savaş meydanında, aynı milletten gelen boylar barışı, oklarını birlikte Bizans ordusuna yöneltebilirlerdi. Bu arada meydana gelen sevindirici bir olay imparatorun karışık ruh haline bir miktar rahatlama ve cesaret getirdi. Bu tarihi günün bir gün öncesinde, gün batımından önce, beş bin kişilik bir kuvvet Kuman/Kıpçak kampından ayrılarak gelip Bizans kampına katıldı. Bunlar kaynaklarımıza göre Ruslar olup Kuman/Kıpçaklarla birlikte Rus Karpatlarından gelmişlerdi⁶⁰. Cesareti ile ünlü Knyazları Vasilko Rostislaviç⁶¹ daha 1091 yılında Kuman/Kıpçakların Macaristan seferine katılmış, 1092 yılında da yine onlarla Lyahlar üzerine yürümüştü. İşte şimdi de yerinde oturup kalmamış, imparatorun kızı Anna'nın ismen bahsetmediği, Aleksios'un huzurundaki yemeğe katılan ikinci derecedeki liderler arasında yerini almıştı.

Aleksios, nehri aşağı kıyısında sığ geçit yerini geçirmek üzere yola çıktığında Peçeneklerin saldırısına maruz kaldı. Her iki tarafta pek çok kayıp yaşadı ve Bizans ordusu ilerleyişine devam ederek Lebunion⁶² (Hisar Dağı) denilen yerin eteğinde, imparator, ordusunu bölümlere ayırdı ve phalanxlarını⁶³ yığıldı. İmparatorun kendisi önde ve merkezde

⁶⁰ Bu gelenler Kuman/Kıpçaklarla beraber hareket eden Ruslardan başkası değildir. Ama bazı kaynaklarda yerli halktan 5000 kadar Rumlar gibi Ortodoks Hristiyan olan Ulahların da imparatorun tarafına geçtikleri kayıtlıdır. Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.111-112.

⁶¹ Tmutarakan Knyazı Rostislav Vladimirovç'in oğludur. 1066-1124 tarihleri arasında yaşamış ve Trebovl'de knyazlık yapmıştır.

⁶² Anna bu yeri Lebounes Bounos (Lebounoes Dağı) şeklinde kaydetmiştir ki bu yer günümüzde Enez'in batısındaki Hisar dağı olduğu düşünülmektedir. Savaş büyük bir ihtimalle bu dağın batı yamacının eteklerinde yapılmıştır.

⁶³ Eski Yunan'da savaşlarda askerlerin aldıkları diziliştir. Ağır piyade birimleri kalkan ve mızrak kullanarak hem kendilerini hem de soldaki askerinin yarısını kollarlardı. Mızrakları öne doğru eğilir, arka saflardakilerin mızrakları gitgide yukarı doğrulurdu. Bu diziliş özellikle süvariler karşısında etkili olmalarını sağlıyordu.

dururken, sağ ve sol kanatlarda komutan Geòrgios Palailogos ile Konstantinos Dalassenos vardı. En iyi komutanlarından biri olan Monastras askerleriyle, silâhını kuşanmış bir şekilde, yüksek bir yerde, Kuman/Kıpçakların sağında durdu. Kuman/Kıpçaklar, imparatorun saflarını dizmekte olduğunu görür görmez, silâha sarılıp kendi usûllerine göre savaş düzenine geçtiler ki içlerinde Uz boyundan askerler de vardı. Kuman/Kıpçakların solunda, Bizans ordusunun Türk asıllı komutanı, Ouzas/Oğuz bulunuyordu; batı tarafta ise Keltlerle, Norman kökenli Konstantin Humbertopoulos mevzilenmişlerdi. İmparator ordusundaki safların çevresini atlı birlikleriyle sarıp bir hisar burcu hâline getirdikten sonra, saldırı emrini verdi. İşte tam bu sırada Bizans askerleri, bir orman gibi kalabalık Peçenekler ile onların sur gibi kullandıkları korkunç arabalarından duydukları korku nedeniyle, bir ağızdan, Tanrı'ya, kendilerine acısın diye yakardılar ve ardından doludizgin, Peçeneklerle savaşmak için ileri atıldılar. İmparator da herkesin önünde atını dörtnala sürdü. Bizans ordusunun dizilişi hilâl biçimini aldığı sırada aynı anda saldırıya Kuman/Kıpçaklar da katıldılar. Kuman/Kıpçakların kendilerine doğru saldırıya geçtiklerini gören önemli bir Peçenek başbuğu sonucun belli olduğuna kanaat getirerek ve bu durumda Peçeneklerle İmparator arasında yapılacak barışta arabulucu olabileceğini düşünerek saf değiştirip aynı dili konuştukları Kuman/Kıpçakların tarafına geçti. Bu durum Aleksios'un hoşuna gitmedi, şüphelendi ve askerlerine bu geçişi durdurmalarını emretti.

Bu sırada, Peçenek safları artık tümüyle yarıldı ve iki ordu göğüs göğüse çarpışmaya başladı. Görülmemiş bir kıyımla Peçenekler kılıçtan geçirildiler. Bu kıyım öylesine korkunç oldu ki, Anna'ya göre "*sanki Tanrı bu halkı terk etmişti*"; Aleksios savaş meydanında Peçeneklere karşı üstün bir başarı gösterdi. Bu sırada vakit öğlen oldu ve askerler sıcak güneşin altında susuz kaldılar. İmparator birkaç adamını çağırıp en yakın köye haber göndererek, "*köylülere gidip şarap tulumlarını su ile doldurup askerlere getirmelerini*" emretti. Köylüler büyük bir istekle kendilerini Peçenek zalimliğinden kurtaran askerlere su getirip onları serinlettiler. Askerler suyu içtikten sonra tekrar Peçeneklere saldırdılar.

Akşam olduğunda zaferi göğüsleyen taraf Bizans ve Kuman/Kıpçaklar oldu. Aleksios, ordusuna toplanarak kampa geri dönmeleri emrini verdi. Oldukça fazla Peçenek esir alındı. Esir alınan Peçenekler zincire

vurularak boyunlarından ip veya kayışlarla bağlandılar. Bu sefer Bizans Peçeneklerin boyunlarına ip geçirmeyi başarmıştı. Zira Silistre yakınlarında yapılan savaşta kayış ve ipleri getirmişlerse de bunlara kendilerini bağlamak zorunda kalmışlardı. Şimdi kader cilvesini göstermiş ve Bizans Peçeneklerden böylece bunun da intikâmını almış oldu.

Böylece Nisan ayının 29’da ve haftanın üçüncü günü olan Salı (29 Nisan 1091) günü sadece kalabalık bir ordu değil aynı zamanda kurdukları kağanlık tarihe veda etti; Anna’nın deyiimi ile “*Bir millet yok oldu*”⁶⁴. Gerçi her ne kadar millet yok oldu dese de ilerleyen zamanda geride kalan Peçenekler Bizans’ın hizmetine girerek, Balkanlar ve Anadolu’ya yerleştirildiler ve yüzyıllar içerisinde de buldukları topraklarda varlıklarını koruyarak günümüze kadar devam ettirdiler. O günden sonra, İstanbullular şöyle nakaratlı bir şarkı söylediler: “*Bir gün eksik yaşadıklarından, Peçenekler (İskitler) Mayıs’ı göremediler*”⁶⁵.

Gerek Kuman/Kıpçak gerekse Bizans birlikleri, kendi ordugâhlarına çekildiler. Böylesine korkunç bir günü yine korkunç bir gece takip etti. Yorgun savaşçıların yanında ve kendileri ile aynı dili konuştuğu, aynı boydan olduğu için içlerinde merhamet uyandırabilecekleri Kuman/Kıpçakların yakınında, bu kadar büyük sayıda esir bulunması, Aleksios’un yakın danışmaları ve komutanları tarafından son derece tehlikeli olarak değerlendirildi. Bunlardan bir tanesi olan Synesios, imparator yemeğini yemek üzere sofraya oturduğu an, kızgın bir tavırla içeri girerek ona: “*Ne oluyor ne biçim iş yapıyorsun?*” Diye sordu ve devam ederek: “*Her askerin 30 ya da daha fazla Peçenek esiri var. Kuman/Kıpçak kalabalığı yanı başımızda. Eğer, askerlerimiz, yorgunluktan uyuduklarında Peçenekler birbirlerini çözüp kurtarır ve kılıçlarını çekip onları kıyımdan geçirirse o zaman ne olur? Öyleyse esirlerin çoğu hemen öldürülsün diye tez elden buyruk ver*” dedi. Ancak onun bu sözlerine imparator kızdı ve insanlıktan nasibini almamış bu adama sert bir bakış fırlatarak “*Her ne kadar İskit de olsalar, düşmanları*

⁶⁴ Komnena, *Alexiad*, s.253-254. Peçenek milleti yok olmadı sadece ağır bir darbe alan kağanlıkları yıkıldı ve Peçenekler gerek Balkanlar da gerekse Anadolu’da varlıklarını devam ettirdiler; Vasilyevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.113-114.

⁶⁵ Komnena, *Alexiad*, s.254.

da olsa onlarda insan ve merhamete layıktırlar” diyerek bu isteği reddetti.

Kana susamış bu adamı öfke ile başından kovmakla birlikte sadece Peçeneklerin üzerinde bulunan silâhların toplanıp bir yere konulmasını ve esirlerin başına nöbetçiler dikilmesini emrettikten sonra zor ve yorucu bir günün ardından gelen bir rahatlama ile gece uykusuna çekildi. Gecenin geri kalanında katliamdan geçirilen Peçeneklerin bağırtılarını ve çığlıklarını duymadan sakin bir şekilde geçirdi. Esir alınan Peçeneklerin büyük bölümü o gece askerler tarafından öldürüldü. Bu korkunç gerçeği nakleden İmparator Aleksios’un kızı Anna’nın yapmış olduğu yorum, eğer sadece kitabi manası ile anlaşılır ise, herkesi, olayın bizzat kendisinden fazla, ürpertecek durumdadır. Prenses Anna esirlerin kılıçtan geçirilmesinin “*İlahi bir telkin ile mi, yoksa başka bir nedenle mi*” gerçekleştirilmiş olduğuna karar veremez. Her halûkarda olay, birdenbire verilen bir işaretle yapılmış gibi gerçekleşmiştir. İmparator Aleksios gecenin kanlı olaylarından ancak ertesi günün sabahında haberdar olur ve olayların suçlusu olarak kendisini önceki akşam ziyaret etmiş olan yardımcısından şüphelenir. Synesios’u en sert şekilde cezalandırmak ister, zincire vurur ancak bu soylu kişinin bütün akrabalarının ricaları üzerine ona merhamet eder.⁶⁶ Anna çok taraflı olarak babasını bu katliamın dışında tutmak istemiştir. Hem insanlığa aykırı olan hem de Hristiyanlıkta büyük günah olarak telakki edilen “esirlerin toplu kıyımı”nın suçunu, bir Türk olan Synesios’a yüklemeye çalışır. Halbûki bilindiği üzere, askerinin savaş esiri aynı zamanda onun, kölesi yâni malıdır ve paraya çevrilebilir. Her asker, kendine 30 ya da daha fazla köle yapabilecekken Bizans ordusunun komutanları içinde en alt sırada gelmekte olan Synesios’un, imparatorun kıyım istemediğini bildirmesine rağmen verdiği bir emrini yerine getirmemesi ilginçtir. İşin aslı kanaatimizce emrin Aleksios’tan geldiğidir. Anna babasının insafsızlığını ve insanlıktan uzak suçunu bir başkasına mal etmekle onu korumak istemiştir. Yine Aleksios gibi büyük bir imparatorun emrini dinlemeyerek böyle bir hadiseyi gerçekleştiren Synesios’un en ağır şekilde cezalandırılması beklenirken, tam aksine bağışlanması görüşümüzü haklı çıkarmaktadır.

⁶⁶ Komnena, *Alexiad*, s.255-256.

Anna'ya göre durumu öğrenen Kuman/Kıpçakların çoğu imparatorun onlar için de korkunç bir plan hazırlamasından korktular (?) ve gece vakti, tüm ganimetleriyle, Tuna'ya doğru yola çıktılar. İmparator, cesetlerin leş kokusundan uzaklaşmak için sabahleyin ordugâhı kaldırdı ve Domuzlu'dan 18 km uzaklıktaki, Kala Dendra (Rumcada: "Güzel Ağaçlar) denilen yere doğru harekete geçti ve bu sırada yanına askerleri ile gelen komutan Melissénos da katıldı. Daha sonra yol boyunca Peçeneklerin yenilgisi hakkında sohbet ettiler. İmparator, Kala Dendra'ya vardığında Kuman/Kıpçakların aceleyle yola çıktıklarını öğrendi ve yaptıkları anlaşma gereğince onlara ait ne varsa hepsini katırlara yükleyerek gönderdi⁶⁷. Yanında kalanlara güzel bir ziyafet vererek zaferini kutladı.

Anna'nın zaferi anlatırken başlarda "*Rum ordusu, sayısız kalabalık olan İskit (Peçenek) ordusunun en küçük bir bölümüne bile denk değildi.*" demesi, Peçeneklerin sayılarının oldukça fazla, Bizans'ın ise oldukça az olduğu anlamına gelmektedir. Nasıl oluyor da bu kadar az bir kuvvetle Bizans Peçenekleri yenebildi? Kanaatimizce İmparator Aleksios becerikli, askeri dehası fazla, kurnaz ve iyi bir komutandır ama bütün bunlar bu kadar fazla bir kalabalık karşısında zaferin kazanılmasını sağlamada yeterli değildir. Bizans'ın böyle büyük bir zafer kazanmasının ardında yatan gerçek Kuman/Kıpçaklardır. O yüzden Leunion zaferinin gerçek galibi hiç kuşkusuz Kuman/Kıpçaklardır diyebiliriz. Anna bu yenilgiden sonra Peçenekler hakkında o ana kadar verdiği bilgilerin az olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir: "*Aslında Peçeneklerle ilgili olarak anlatılabilecek olanların, sanki Adriyatik Denizine parmağımın ucuyla dokunmuşçasına yalnız bir ikisini anlattım*"⁶⁸. Bundan sonra Peçenekleri, Bizans ordusunda ücretli asker olarak görüyoruz ki Anna'da yenilgiden sonra ücretli asker olarak Bizans ordusunda görev alan Peçenekler hakkında birkaç yerde bilgi vermektedir.⁶⁹

Sonuç

Sonuç olarak bir savaş-bir millet: hazin son diyebiliriz. Peçenekler Balkanlarda daima Bizans'ın en acımasız rakibi ve düşmanı oldular, bir

⁶⁷ Komnena, *Alexiad*, s.256.

⁶⁸ Komnena, *Alexiad* s.257.

⁶⁹ Komnena, *Alexiad* s.473.

anlamda onlara 11.yüzyılın ikinci yarısında Balkan topraklarında “Bozkırla mücadele” dönemini yaşattılar. Vur-kaç taktiğini iyi bilmeleri, atlı süvari olmaları ve meydan savaşlarında turan taktiğini kusursuz uygulamaları zaferleri elde etmelerinde çok önemli bir rol oynadı. Ancak sürekli esir ve ganimet almaya dayalı savaş ve saldırı stratejileri zamanla düşmanlarını yordu, yıprattı ve başa çıkılmaz bir bela olarak görülmelerini sağladı ki bu durum farkında olmadan kendi sonlarını da getirdi. Bizans onlara karşı bir şey yapmayacağını anladığında her zamanki gibi Türk’ü Türk’e kırdırma yöntemini tercih ederek Kuman/Kıpçaklardan yardım istedi; Kuman/Kıpçaklar da Silistre kuşatması sırasında kendilerine yapılan ihaneti unutmadıklarından yıllar sonra da olsa intikâmlarını alma fırsatını iyi değerlendirdiler.

Bizans bu savaş ile 1048’den beri devam eden ve her an ensesinde hissettiği Peçenek tehlikesinden yine bir Türk boyunun yardımı ile kurtulmuş oldu. Böylece hem Balkanların güvenliğini sağladı hem de Tuna boylarını tekrar hâkimiyeti altına aldı. Eğer bu iki Türk boyu birlikte hareket edip Bizans’ın üzerine gitselerdi İstanbul 1453’den önce yani 1091’lerde Türklerin olur ve Bizans devleti yıkılırdı. Ama ne yazık ki bunu ön göremeyen her iki Türk boyu da birbirlerine yaptıklarının cezasını bir daha tarihte güçlü bir siyasi varlık ortaya koyamayarak ödediler.

Kaynakça

Bryennios N., *Tarihin Özü*, çev: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sana Yayınları, İstanbul 2010.

G. Kedrenos, G., *Compendium Historiarum*, Ed.I. Bekker, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, II, Bonne 1838.

Golubovskiy, P.V., *Peçenegi, Torki i Polovetsiy do Naşestviye Tatar*, İstora Ujno-Russkiy Stepey IX-XIII vv., Kiyev 1884.

Komnena, A., *Alexiad* çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

Kurat, A.N., *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937.

Psellos, M. *Mikhail Psellos’un Khronographia’sı*, çev. I. Demirkent, TTK Yayınları, Ankara 1992.

Rasovskiy, D.A., “Peçenegi, Torki ve Berendi Na Rus i Ugrii”, *Seminarium Kondakovianum* VI, Prag 1933, s.43-64.

Skylitzes I., *Georgius Kedranos Ioannis Scylitzae*, Ed. J. Bekker: *Corpus Scriptorum Historia Byzantinae*, II, Bonn 1839, s.584; *John Skylitzes A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, Trans. J. Wortley, Cambridge 2010,

Uydu Yücel, M., *Türkistan'dan Tuna'ya Peçenekler*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2020.

Vasilevskiy, V., "Vizantiya i Peçenegi (1048-1094)", *Trud I*, Sankt-Peterburg 1908.

Zonaras, I. *Tarihlerin Özeti*,çÇev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010.